

ΑΝΩΤΑΤΟ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΚΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ ΙΔΡΥΜΑ ΚΑΛΑΜΑΤΑΣ
ΣΧΟΛΗ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ & ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ
ΤΜΗΜΑ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ ΜΟΝΑΔΩΝ ΥΓΕΙΑΣ ΚΑΙ ΠΡΟΝΟΙΑΣ

Τ Ε Ι Κ Α Λ Α Μ Α Τ Α Σ
Τ Μ Η Μ Α
Ε Κ Δ Ο Σ Ε Ω Ν & Β Ι Β Λ Ι Ο Θ Η Κ Η Σ

ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

«ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΣ ΑΠΟΚΛΕΙΣΜΟΣ ΚΑΙ
ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΗΣ ΤΟΥ ΣΤΟ
ΝΟΜΟ ΛΑΡΙΣΑΣ»

Καθηγητής : κος Σωτηρόπουλος

Σπουδαστής:
Παππάς Απόστολος

ΚΑΛΑΜΑΤΑ 2010

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Σελ.:

ΠΕΡΙΛΗΨΗ	4
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	5
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1^ο	
ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΠΡΟΦΙΛ ΝΟΜΟΥ ΛΑΡΙΣΑΣ	7
1.1. Οργανωτική δομή της Περιφέρειας Θεσσαλίας	8
1.2. Φυσιογνωμία της Περιφέρειας Θεσσαλίας	8
1.2.1. Πληθυσμός - Γεωγραφικά μορφολογικά στοιχεία	8
1.2.2. Οικονομία - Περιφερειακό Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν	10
1.2.3. Τομείς παραγωγής	11
1.2.4. Υποδομές – Ποιότητα ζωής	14
1.3. Ενδοπεριφερειακές ανισότητες: διαχρονική εξέλιξη, εκτίμηση τάσεων	18
1.4. Νομός Λάρισας	22
1.4.1. Οργανισμός Κοινωνικής Πολιτικής	23
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2^ο	
ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΣ ΑΠΟΚΛΕΙΣΜΟΣ	28
2.1. Εννοιολογική προσέγγιση	28
2.2. Το ελάχιστο εγγυημένο εισόδημα	22
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3^ο	
ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΣ ΑΠΟΚΛΕΙΣΜΟΣ ΓΥΝΑΙΚΩΝ	41
3.1. Κοινωνικός αποκλεισμός των γυναικών	41
3.2. Ο κοινωνικός αποκλεισμός των γυναικών με αναπηρία	44

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4^ο	
ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΣ ΑΠΟΚΛΕΙΣΜΩΝ ΑΤΟΜΩΝ ΜΕ ΕΙΔΙΚΕΣ ΑΝΑΓΚΕΣ	62
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5^ο	
ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΣ ΑΠΟΚΛΕΙΣΜΟΣ ΡΟΜ	65
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6^ο	
ΠΡΟΟΠΤΙΚΕΣ–ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΕΣ ΚΑΤΑΠΟΛΕΜΗΣΗΣ	
ΤΟΥ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΥ ΑΠΟΚΛΕΙΣΜΟΥ	68
6.1. <i>Καταπολέμηση του Κοινωνικού Αποκλεισμού</i>	68
6.2. <i>Μέτρα για Ειδικές Κοινωνικές Ομάδες</i>	72
6.3. <i>Εξειδικευμένες υπηρεσίες και υποστηρικτικά μέτρα για τα άτομα με διάχυτη αναπτυξιακή διαταραχή, αυτισμό και τις οικογένειες τους</i>	77
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	80
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	83

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η πτυχιακή εργασία με θέμα, *Κοινωνικός Αποκλεισμός και πολιτικές αντιμετώπισης στο Νομό Λάρισας*, αναπτύσσεται μέσα από τα έξι κεφάλαια από τα οποία αποτελείται. Στο πρώτο κεφάλαιο αναπτύσσεται, το Κοινωνικό προφίλ του Νομού Λάρισας, στο επόμενο κεφάλαιο αναφέρεται ο κοινωνικός αποκλεισμός γενικά, στη συνέχεια αναπτύσσεται ο κοινωνικός αποκλεισμός:

- των γυναικών, τρίτο κεφάλαιο,
- των ατόμων με ειδικές ανάγκες, τέταρτο κεφάλαιο και
- των ρομ στο πέμπτο κεφάλαιο.

Στο έκτο κεφάλαιο περιγράφονται οι προοπτικές – στρατηγικές καταπολέμησης του κοινωνικού αποκλεισμού. Η εργασία τελειώνει με τα συμπεράσματα.

Σ' αυτό το σημείο θέλω να ευχαριστήσω θερμά, τον καθηγητή μου *Κο Σωτηρόπουλο*, ο οποίος με την καθοδήγηση και τις παρατηρήσεις του, συνεισέφερε στην αρτιότερη δόμηση και ολοκλήρωση της πτυχιακής μου εργασίας.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η οικονομική παγκοσμιοποίηση με τη ραγδαία εξάπλωση της αγοράς σε διεθνές επίπεδο, η τεχνολογική και διαχειριστική ευελιξία των σύγχρονων συστημάτων παραγωγής και η ανάδυση νέων μορφών κυριαρχίας που ξεπερνούν τα τοπικά και εθνικά σύνορα έχουν συμβάλει στην ενίσχυση των κοινωνικών και οικονομικών διακρίσεων ανάμεσα στις χώρες του Βορρά και στις πόλεις του Νότου, στην πόλη και στην ύπαιθρο, στους πλούσιους και τους φτωχούς, στους απασχολούμενους και τους άνεργους, τους αποκλεισμένους και αυτούς που ενσωματώνονται, σε όσους έχουν και όσους δεν έχουν πρόσβαση στις σύγχρονες μορφές τεχνολογίας και γνώσης.

Παρά τις προσπάθειες της οικονομικής επιστήμης και της πολιτικής τα προβλήματα της φτώχειας, του κοινωνικού αποκλεισμού και της ανεργίας δεν έχουν επιλυθεί. Ταυτόχρονα όμως στη σύγχρονη εποχή, μαζί με τα παλιά προβλήματα αναφύονται και νέα που αφορούν όχι μόνο τις υπανάπτυκτες χώρες αλλά και τις αναπτυγμένες, με αποτέλεσμα, να δημιουργηθεί ένα φαινόμενο μοναδικό στην μεταπολεμική ιστορία: η μαζική ανεργία και ο κοινωνικός αποκλεισμός.

Σε αυτό το μεταβαλλόμενο περιβάλλον η διαδικασία της τοπικής ανάπτυξης ως απάντηση στις προκλήσεις των σύγχρονων συνθηκών και η συμβολή που μπορεί να έχει στη δημιουργία απασχόλησης και την καταπολέμηση του κοινωνικού αποκλεισμού παραμένει ένα ζητούμενο που απασχολεί ολοένα και περισσότερο οικονομολόγους, κοινωνικούς επιστήμονες, πολιτικούς και σχεδιαστές προγραμμάτων. Η ανάγκη της συμμετοχής των τοπικών κοινωνιών στην αναπτυξιακή διαδικασία και στην προσπάθεια διαχείρισης των αρνητικών συνεπειών της οικονομικής παγκοσμιοποίησης έχει αναγνωριστεί ευρύτατα με αποτέλεσμα την αύξηση του ενδιαφέροντος για τη στρατηγική της τοπικής ανάπτυξης, όχι μόνο από τα κοινωνικά κινήματα και τις τοπικές οργανώσεις αλλά και από διεθνείς οργανισμούς.

Τα τελευταία χρόνια, η Παγκόσμια Τράπεζα και τα Ηνωμένα Έθνη έχουν περιλάβει στα αναπτυξιακά τους σχέδια τη στρατηγική της τοπικής ανάπτυξης ως την πλέον αποτελεσματική και προωθούν σε παγκόσμιο επίπεδο τοπικά

αναπτυξιακά προγράμματα μέσω των οποίων επιδιώκεται η δημιουργία απασχόλησης και η καταπολέμησης της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού. Στην Ευρωπαϊκή Ένωση ενισχύεται η τοπική διάσταση και τίθενται σε εφαρμογή σειρά μεθοδολογιών και μέσων για τη στήριξη της δημιουργίας απασχόλησης και της καταπολέμησης του κοινωνικού αποκλεισμού σε τοπικό επίπεδο. Κοινό χαρακτηριστικό αυτών των προσπαθειών είναι η θεώρηση του τοπικού ως του καταλληλότερου πλαισίου για τη βελτίωση της αποδοτικότητας και της αποτελεσματικότητας των αναπτυξιακών προγραμμάτων.

Η διαδικασία της τοπικής ανάπτυξης έχει ξεχωριστή σημασία καθώς έχει γίνει πια αντιληπτό ότι η αντιμετώπιση των οξυμένων προβλημάτων της φτώχειας, της ανεργίας, του κοινωνικού αποκλεισμού, των κοινωνικών και οικονομικών διακρίσεων και της υποβάθμισης του περιβάλλοντος δεν είναι εύκολο να επιτευχθεί μέσα από την ανεξέλεγκτη λειτουργία της αγοράς, η οποία σε σημαντικό βαθμό δημιουργεί και διαιωνίζει αυτά τα προβλήματα, ούτε από ένα συγκεντρωτικό και γραφειοκρατικό κράτος.

Σε αυτό το περιβάλλον η τοπική ανάπτυξη, η ανάπτυξη που ξεκινά από τους ίδιους τους κατοίκους μιας περιοχής και αφορά τους ίδιους, η ανάπτυξη που βασίζεται στην αυτενέργεια και τις ικανότητες των κατοίκων της καλείται να διαδραματίσει σημαντικό ρόλο. Ιδιαίτερα για την αντιμετώπιση των δομικών προβλημάτων της ανεργίας και του κοινωνικού αποκλεισμού η διαδικασία της από κάτω ανάπτυξης μπορεί να έχει σημαντικά αποτελέσματα, εάν μάλιστα συνδυαστεί με την μεταφορά αρμοδιοτήτων και εξουσιών στην τοπική κοινωνία και με μία αναδιανομή των πόρων προς όφελος των ασθενέστερων οικονομικά περιοχών.

Με όλα τα παραπάνω ως κίνητρο, σκοπός της πτυχιακής εργασίας είναι η διερεύνηση της τοπικής στρατηγικής και των προοπτικών που δίνονται ως διαδικασία δημιουργίας απασχόλησης και καταπολέμησης του κοινωνικού αποκλεισμού στο Νομό Λάρισας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ι^ο

ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΠΡΟΦΙΛ ΝΟΜΟΥ ΛΑΡΙΣΑΣ

Εικόνα 1. Νομός Λάρισα

Πηγή : http://www.hotelsline.gr/root/newhotel/mx/m_Larisa_diam.asp

Ο νομός Λάρισα είναι ένας από τους 51 νομούς της Ελλάδας και ανήκει γεωγραφικά αλλά και διοικητικά στην περιφέρεια της Θεσσαλίας.

Είναι ένας από τους τέσσερις νομούς της Θεσσαλίας και είναι ο δεύτερος σε έκταση νομός της χώρας. Έχει έκταση 5.381 τ.χλμ. και πραγματικό πληθυσμό 279.305 κατοίκους (απογραφή 2001).

Πρωτεύουσα του νομού είναι η ομώνυμη πόλη της Λάρισα. (Νομός Λάρισα, 2008)

1.1. Οργανωτική δομή της Περιφέρειας Θεσσαλίας

Με βάση το Προεδρικό Διάταγμα 2503/1997 περί «Διοίκησης, Οργάνωσης και Στελέχωσης της Περιφέρειας», η Περιφέρεια συνίσταται ως ενιαία αποκεντρωμένη μονάδα διοίκησης του κράτους και οργανώνεται, διοικείται και στελεχώνεται σύμφωνα με τις διατάξεις του παρόντος νόμου.

Το οργανόγραμμα της Περιφέρειας Θεσσαλίας περιλαμβάνει 31 Διευθύνσεις και την Ειδική Υπηρεσία Διαχείρισης Επιχειρησιακού Προγράμματος Θεσσαλίας 2000-2006 και απασχολεί περίπου 1143 εργαζόμενους. (Π.Ε.Π. Θεσσαλίας 2003-2006)

Η Περιφέρεια συμβάλλει στον εθνικό σχεδιασμό και στο πλαίσιο αυτό σχεδιάζει και εφαρμόζει πολιτικές για την οικονομική, κοινωνική και πολιτιστική ανάπτυξή της.

Κύρια αρμοδιότητα της, είναι η άσκηση περιφερειακής πολιτικής η οποία εκφράζεται κατά κύριο λόγο, μέσα από τον σχεδιασμό και υλοποίηση του Περιφερειακού Επιχειρησιακού Προγράμματος (ΠΕΠ), την υλοποίηση Κοινοτικών Πρωτοβουλιών και Επιχειρησιακών Προγραμμάτων εθνικής εμβέλειας.

Οι εποπτευόμενοι φορείς της Περιφέρειας Θεσσαλίας περιλαμβάνουν τις Νομαρχιακές Αυτοδιοικήσεις, Δήμους και Κοινότητες (ΟΤΑ β' και α' βαθμού) και τα Νομικά Πρόσωπα Δημοσίου Δικαίου της περιοχής (Λιμενικά ταμεία, Επιμελητήρια, Νοσοκομεία, ΙΚΑ, Εργατικές εστίες, Ιατρικοί Σύλλογοι, Δικηγορικοί Σύλλογοι, ΤΕΒΕ, ΕΟΤ, Κοινωφελή ιδρύματα, Αθλητικά κέντρα και Κρατικοί παιδικοί σταθμοί). (Π.Ε.Π. Θεσσαλίας 2003-2006)

1.2. Φυσιογνωμία της Περιφέρειας Θεσσαλίας

1.2.1. Πληθυσμός - Γεωγραφικά μορφολογικά στοιχεία

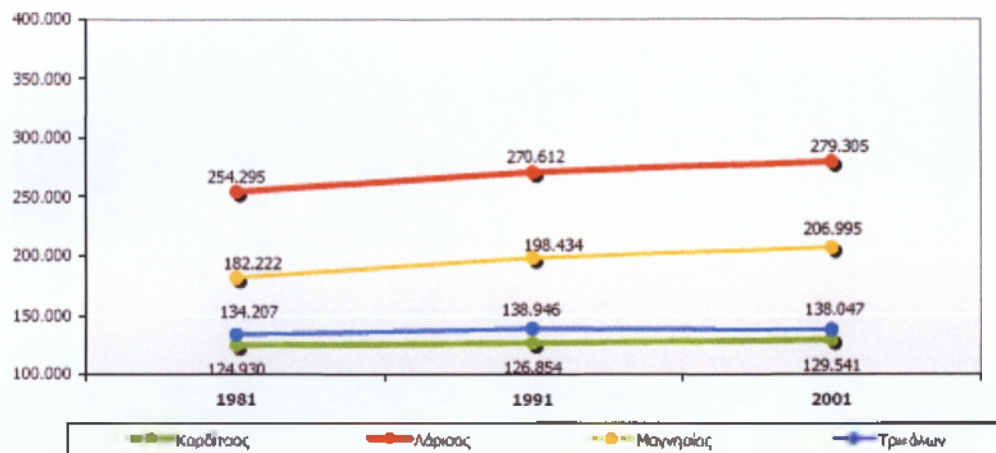
Η Περιφέρεια Θεσσαλίας περιλαμβάνει τους νομούς Καρδίτσας, Λαρίσης, Μαγνησίας και Τρικάλων. Σύμφωνα με στοιχεία της τελευταίας απογραφής του 2001, ο πραγματικός πληθυσμός της Περιφέρειας και των Νομών παρουσίασε

αυξητική τάση την περίοδο 1981 – 2001. Ειδικότερα, το 2001 ανήλθε σε 753.888 κατοίκους που αντιστοιχεί στο 7.0% του συνολικού πληθυσμού της χώρας, ενώ κατά τη δεκαετία 1991 – 2001, ο πληθυσμός παρουσίασε αύξηση μεγέθους 2.6%. Η μεγαλύτερη αύξηση παρατηρείται στο νομό Μαγνησίας (αύξηση της τάξης του 4.3% την περίοδο 1991 – 2001). Με βάση τη γεωγραφική κατανομή του πληθυσμού μεταξύ των νομών της Περιφέρειας, οι νομοί Λάρισας και Μαγνησίας συγκεντρώνουν το μεγαλύτερο ποσοστό πληθυσμού (37.0% και 27.5% αντίστοιχα). (Πετράκος Γ. & Οικονόμου Δ. 2005)

Γράφημα 1.

Εξέλιξη του πληθυσμού της περιφέρειας ανά νομό 1981-2001

Πηγή : (Πετράκος Γ. & Οικονόμου Δ. 2005)

Το 36,0% του εδάφους είναι πεδινό, το 17,1% ημιορεινό, ενώ το 44,9% είναι ορεινό. Η εδαφική της διαμόρφωση είναι τέτοια ώστε ψηλά βουνά περιβάλλουν το Θεσσαλικό κάμπο, ο οποίος αποτελεί τη μεγαλύτερη πεδιάδα της χώρας που διαρρέεται δυτικά προς τα ανατολικά από τον ποταμό Πηνειό που είναι το τρίτο μεγαλύτερο ποτάμι της χώρας. Τα βουνά αυτά είναι ο Όλυμπος, το νότιο τμήμα της οροσειράς της Πίνδου, ο Ιταμός, το Πήλιο και η Όθρυς. Ιδιαίτερης σημασίας είναι η τεχνητή λίμνη του Ταυρωπού, η οποία δημιουργήθηκε ύστερα από απόφραξη της κοίτης του Ταυρωπού, παραπόταμου του Αχελώου. (Πετράκος Γ. & Οικονόμου Δ. 2005)

1.2.2. Οικονομία - Περιφερειακό Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν

Παρατηρώντας την εξέλιξη της εγχώριας παραγωγής της Περιφέρειας την περίοδο 1996 – 2004, η συμμετοχή του περιφερειακού ΑΕΠ στο συνολικό ΑΕΠ της χώρας παρουσίασε μείωση, καθώς από 6.1% το 1996 μειώθηκε σε 5.5% το 2003, ενώ με βάση το κατά κεφαλή ΑΕΠ για το έτος 2003 η Περιφέρεια Θεσσαλίας κατατάσσεται 10^η συγκριτικά με τις υπόλοιπες περιφέρειες της χώρας με κατά κεφαλή ΑΕΠ που ανέρχεται σε 11.500€. Στο γράφημα που ακολουθεί παρουσιάζεται η διάρθρωση του ΑΕΠ κατά τομείς οικονομικής δραστηριότητας. Από το γράφημα είναι φανερό η αυξημένη συμμετοχή του τριτογενούς τομέα στο συνολικό περιφερειακό ΑΕΠ για την περίοδο 1999 – 2002 (62% τη διετία 2001 – 2002). (Πετράκος Γ. & Οικονόμου Δ. 2005, Λαμπριανίδης Λ. 2001)

- Επίπεδο εκπαίδευσης

Το εργατικό δυναμικό με εκπαίδευση μέχρι και το Δημοτικό καλύπτει το 52,2% του συνόλου και είναι σημαντικά ανώτερο από το αντίστοιχο ποσοστό της χώρας που είναι 38,1% (1997). Το εργατικό δυναμικό γυμνασιακής εκπαίδευσης αποτελεί το 9,8%, ενώ το εργατικό δυναμικό αποφοίτων δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης καλύπτει το 21,5% του συνόλου. Το εργατικό δυναμικό με ανώτερη και ανώτατη μόρφωση ανέρχεται στο 16,6% του συνόλου του εργατικού δυναμικού της Περιφέρειας. (Πετράκος Γ. & Οικονόμου Δ. 2005, Λαμπριανίδης Λ. 2001)

Σε γενικές γραμμές αν και η Περιφέρεια υστερεί σε σχέση με το επίπεδο εκπαίδευσης της χώρας, διαθέτει γενικά υψηλής ποιότητας ανθρώπινο δυναμικό, το οποίο δημιουργεί τις προϋποθέσεις τόσο για την ενεργοποίηση της ενδογενούς ανάπτυξης, όσο και για προσέλκυση δραστηριοτήτων αιχμής στην περιοχή.

1.2.3. Τομείς παραγωγής

- Πρωτογενής τομέας

Ο τομέας αυτός εξακολουθεί να είναι σημαντικός για τις οικονομικές εξελίξεις στην Περιφέρεια, αλλά και σε κάθε Νομό ξεχωριστά, τόσο από άποψη συμμετοχής στο ΑΠΠ (Ακαθάριστο Περιφερειακό Προϊόν) και την απασχόληση, όσο και επειδή παρέχει πρώτες ύλες σε σημαντικό μέρος της μεταποίησης. Στα συγκριτικά πλεονεκτήματα συγκαταλέγονται ο Θεσσαλικός κάμπος (μεγαλύτερη πεδιάδα της χώρας) και η προσαρμοστικότητα των παραγωγών στις νέες εξελίξεις της τεχνολογίας και της αγοράς. Είναι χαρακτηριστικό ότι στη γεωργία, που συνεισφέρει κατά 66% στο εισόδημα της Περιφέρειας από τον πρωτογενή τομέα, υπήρξαν κατά τα τελευταία 10-15 χρόνια σημαντικές μεταβολές τόσο στον όγκο της παραγωγής, όσο και στη διάρθρωση των καλλιεργειών (με πρώτα τα προϊόντα από άποψη αύξησης το σκληρό σιτάρι και το βαμβάκι). (Πετράκος Γ. & Οικονόμου Δ. 2005, Λαμπριανίδης Α. 2001)

Ο τύπος της αναδιάρθρωσης των καλλιεργειών που συνέβη επέτρεψε την άμεση μεγιστοποίηση του γεωργικού εισοδήματος, αλλά όχι και την προσαρμογή στις μέσο και μακροπρόθεσμες προοπτικές της ισορροπίας προσφοράς και ζήτησης.

Η κτηνοτροφία παρουσιάζει επίσης αναπτυξιακές τάσεις, που εκφράστηκαν με την αύξηση της ζωικής παραγωγής και του ζωικού κεφαλαίου χοίρων και βοοειδών κατά την προηγούμενη δεκαετία, αλλά έχει μεγάλα περιθώρια βελτίωσης, κυρίως στον τομέα της αιγοπροβατοτροφίας.

Η δασοπονία έχει σημαντικά περιθώρια περαιτέρω ανάπτυξης. Το ότι οι περιοχές στις οποίες υπάρχουν δάση συμπίπτουν κυρίως με τις προβληματικές ζώνες της Περιφέρειας, είναι ένας από τους παράγοντες της μη επαρκούς ανάπτυξης του τομέα (κυρίως λόγω ελλείψεων σε υποδομές), αλλά ταυτόχρονα επιτρέπουν τη χρησιμοποίησή του στο πλαίσιο προσπάθειών για τη βελτίωση της κατάστασης στις ζώνες αυτές.

Οι νεώτερες μορφές αλιείας (ιχθυοκαλλιέργειες) δεν έχουν ιδιαίτερη ανάπτυξη παρότι υπάρχουν οι προϋποθέσεις για την ανάπτυξη του τομέα. Σημαντικό μέρος των αλιευμάτων προέρχεται από τον Παγασητικό, η μείωση της ρύπανσης του οποίου μπορεί να συνδυάσει την περιβαλλοντική και οικονομική. (Πετράκος Γ. & Οικονόμου Δ. 2005, Λαμπριανίδης Α. 2001)

- Δευτερογενής τομέας

Επίκεντρο της ανάπτυξης της μεταποίησης στη Θεσσαλία είναι οι περιοχές της Μαγνησίας και της Λάρισας (δίπολο Λάρισα – Βόλος), ιδίως για τις μεγαλύτερες μονάδες, οι οποίες συγκεντρώνονται περισσότερο στον πρώτο νομό. Οι μικρές παραγωγικές μονάδες όμως και κυρίως οι οικογενειακές που λειτουργούν σε παραδοσιακούς κλάδους είναι διάσπαρτες σε όλη τη Θεσσαλία και κυρίως στις μεγάλες αστικές συγκεντρώσεις και στους οδικούς άξονες. Η πορεία της βιομηχανίας στη Θεσσαλία ήταν ιδιαίτερα θετική στην περίοδο 1970-1985, όπου οι ρυθμοί αύξησης του προϊόντος και της απασχόλησης ήταν υψηλότεροι από αυτούς της χώρας. (Πετράκος Γ. & Οικονόμου Δ. 2005, Λαμπριανίδης Α. 2001)

Ωστόσο, κατά τα τελευταία χρόνια και ιδίως στην περίοδο 1988-1995, η γενικότερη αποβιομηχάνιση έχει γίνει ιδιαίτερα αισθητή στην Περιφέρεια, και ιδιαίτερα στους δυο πιο ανεπτυγμένους Νομούς. Σε αυτή την περίοδο εκτιμάται ότι έχουν χαθεί στη Μαγνησία μόνο πάνω από 7.000 θέσεις εργασίας με το κλείσιμο μεγάλων επιχειρήσεων και τη συρρίκνωση των θέσεων απασχόλησης σε άλλες. Ας σημειωθεί πάντως ότι το κλίμα αυτό της αποβιομηχάνισης έχει αρχίσει να ανατρέπεται και να αντικαθίσταται από ένα κλίμα συγκρατημένης αλλά υπαρκτής αισιοδοξίας για τις προοπτικές της βιομηχανίας στην Περιφέρεια. Η αισιοδοξία αυτή στηρίζεται στο δυναμισμό που δείχνει η Περιφέρεια στον τομέα των ιδιωτικών επενδύσεων.

Η βιομηχανική βάση της Περιφέρειας περιλαμβάνει τρεις ομάδες δραστηριοτήτων:

- α) βιομηχανίες που είναι εγκατεστημένες στην Περιφέρεια λόγω γειννίας με τις πρώτες ύλες,
- β) μονάδες προσανατολισμένες τόσο στην εσωτερική αγορά όσο και στις αγορές του εξωτερικού, κυρίως της Ευρώπης και των Βαλκανίων, και
- γ) βιομηχανίες που εγκαταστάθηκαν στην Περιφέρεια λόγω γεωγραφικών ή άλλων πλεονεκτημάτων (λιμάνι Βόλου, εργατικό δυναμικό), αλλά δεν έχουν σχέση με τις τοπικές αγορές πρώτων υλών ή τελικών προϊόντων. (Πετράκος Γ. & Οικονόμου Δ. 2005, Λαμπριανίδης Α. 2001)

Το μέλλον των δύο πρώτων ομάδων είναι ευκολότερα προβλέψιμο. Οι αλλαγές που πρέπει να αναμένονται στην πρωτογενή παραγωγή θα δημιουργήσουν νέες δυνατότητες μεταποίησης προϊόντων, κυρίως του αγροδιατροφικού τομέα, ενώ η εσωτερική και εξωτερική ζήτηση θα μεγαλώσει με αντίστοιχες προοπτικές για τις σχετικές μονάδες. Όσον αφορά την τρίτη ομάδα, οι προοπτικές τους θα εξαρτηθούν από τη γενικότερη πορεία του κλάδου στον οποίο ανήκουν και γενικότερα, από τις συνολικές βιομηχανικές εξελίξεις.

- Τριτογενής τομέας

Η συνιστώσα «υπηρεσίες προς τις επιχειρήσεις» δεν είναι ανεπτυγμένη σε σημαντικό βαθμό, παρά τη συνολική αυξητική τάση του τριτογενούς τομέα. Δεδομένου του στρατηγικού ρόλου αυτών των υπηρεσιών, θα πρέπει να επιδιωχθεί η προσέλκυση και στήριξη τέτοιων δραστηριοτήτων, μέσα από το ΠΕΠ (Περιφερειακό Επιχειρησιακό Πρόγραμμα) αλλά και από άλλα προγράμματα και πολιτικές. Θα πρέπει να σημειωθεί όμως ότι στον τομέα αυτό αναμένεται σημαντική βελτίωση, καθώς η ανάπτυξη του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας και κυρίως του τεχνολογικού κύκλου του, αποτελεί ένα σημαντικό πόλο παροχής παραγωγικών υπηρεσιών ο οποίος θα πρέπει να ενισχυθεί. Αυτή τη στιγμή το Πανεπιστήμιο διαθέτει 103 εργαστήρια εκ των οποίων τα 70 περίπου ήδη παρέχουν υπηρεσίες προς ιδιωτικούς και δημόσιους φορείς τοπικής και εθνικής κλίμακας. (Πετράκος Γ. & Οικονόμου Δ. 2005, Λαμπριανίδης Λ. 2001)

Εκτός από το Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας που έχει σημαντική ερευνητική δραστηριότητα, λειτουργεί στην Θεσσαλία και Τεχνολογικό Εκπαιδευτικό Ίδρυμα.

Επίσης, σημαντικό είναι και το ποσοστό των ερευνητικών κέντρων και ινστιτούτων που φτάνει το 7% του συνόλου των ερευνητικών κέντρων και ινστιτούτων της χώρας (1993), κατατάσσοντάς τη στην 4^η θέση μεταξύ των 13 Περιφερειών της χώρας.

Η Περιφέρεια διαθέτει σημαντικούς τουριστικούς πόρους (φυσικό περιβάλλον, παραδοσιακούς οικισμούς, αρχαιολογικούς χώρους) που συγκεντρώνονται κυρίως στην ανατολική παραλιακή ζώνη, τα νησιά και τις ορεινές ζώνες. Η μεγαλύτερη τουριστική ανάπτυξη παρατηρείται στην ευρύτερη περιοχή του Βόλου (Πήλιο και Σποράδες, με φαινόμενα κορεσμού στην περίπτωση της Σκιάθου και λιγότερο της Σκοπέλου), την

περιοχή των Τεμπών και στην παράκτια ζώνη του Ν. Λάρισας, την περιοχή της Καλαμπάκας – Μετεώρων και τη Λίμνη Πλαστήρα.

Τα τελευταία χρόνια σημειώθηκε αύξηση των κλινών των ξενοδοχειακών καταλυμάτων. Παρόλα αυτά η ανάπτυξη του τουρισμού στην Περιφέρεια παραμένει συνολικά περιορισμένη (σε σύγκριση με τις υπάρχουσες δυνατότητες) και ταυτόχρονα άνισα κατανομημένη στο χώρο και έντονα εποχιακή. Κύριοι ανασταλτικοί παράγοντες είναι: α) οι ανεπάρκειες των υπερτοπικών συνδέσεων, β) το χαμηλό επίπεδο των προσφερόμενων τουριστικών υπηρεσιών, γ) η ανεπαρκής τουριστική υποδομή και δ) η απουσία ανάπτυξης νέων μορφών τουρισμού, παρά την καταλληλότητα της Περιφέρειας γι' αυτούς (ιαματικός τουρισμός, περιηγητικός τουρισμός, οικοτουρισμός, ορεινός τουρισμός, συνεδριακός τουρισμός κλπ.) για την άμβλυση της εποχικότητας και την ποιοτική αναβάθμιση του τομέα. (Πετράκος Γ. & Οικονόμου Δ. 2005, Λαμπριανίδης Λ. 2001)

1.2.4. Υποδομές – Ποιότητα ζωής

- Μεταφορές

Ο ρόλος της Περιφέρειας στον τομέα των συγκοινωνιών και μεταφορών είναι ιδιαίτερα σημαντικός. Η Θεσσαλία λόγω γεωγραφικής θέσης διαθέτει συγκριτικό πλεονέκτημα «θέσεις» διότι είναι στο κέντρο της χώρας και διασχίζεται από το βασικό άξονα (ΠΑΘΕ) ανάπτυξης που είναι ενταγμένος στο Διερωπαϊκό Δίκτυο Μεταφορών. Αντίθετα, η Περιφέρεια δεν έχει σήμερα άμεση επαφή με τους νεώτερους άξονες ανάπτυξης του Ελληνικού χώρου. Πρόκειται για τον βόρειο άξονα της χώρας, που βρίσκεται υπό ανάδυση και αναμένεται να ενισχυθεί και να αποκτήσει συνοχή, με την κατασκευή της Εγνατίας οδού. Η διευκόλυνση της επαφής με τον δυτικό – ευρωπαϊκό χώρο θα αυξήσει το δυναμισμό των περιοχών κατά μήκος του άξονα αυτού. (Πετράκος Γ. & Οικονόμου Δ. 2005, Λαμπριανίδης Λ. 2001)

Το γεγονός αυτό σημαίνει ότι κυρίαρχη στρατηγική επιλογή είναι η σύνδεση της Περιφέρειας με την Εγνατία που θα συμβάλλει στην άρση της απομόνωσης της Δυτικής Θεσσαλίας και θα την συνδέσει με τους βασικούς οικονομικούς άξονες της χώρας και τα Διερωπαϊκά Δίκτυα, αναδεικνύοντας την Θεσσαλία σε στρατηγικό

«κόμβο δικτύων» και σε ένα σύγχρονο διαμετακομιστικό κέντρο. Επίσης η Περιφέρεια, συνδέεται με μικρότερης σημασίας οδικούς άξονες με τις Περιφέρειες Στερεάς Ελλάδος, Κεντρικής Μακεδονίας, Δυτικής Μακεδονίας και Ηπείρου.

Όσον αφορά τις θαλάσσιες μεταφορές το σημαντικό λιμάνι της Περιφέρειας είναι αυτό του Βόλου, το οποίο με τις κατάλληλες βελτιώσεις θα μπορέσει να εξελιχθεί σε βασικό λιμάνι της Κ. Ελλάδας προς τις αγορές της Ν.Α. Μεσογείου και των Παρευξείνιων περιοχών. Άλλα λιμάνια της Περιφέρειας είναι της Σκιάθου, της Σκοπέλου, της Γλώσσας, της Αλλονήσου και του Αγιοκάμπου (Ν. Λάρισας)

Οι αεροπορικές μεταφορές έχουν μικρή συμμετοχή στην εκτέλεση του επιβατικού μεταφορικού έργου. Στην Περιφέρεια λειτουργούν τρία αεροδρόμια, Σκιάθου, Ν. Αγχιάλου και Λάρισας (Τα δύο τελευταία είναι στρατιωτικά). Τα αεροδρόμια της Σκιάθου και Ν. Αγχιάλου εξυπηρετούν πτήσεις Charters για τις ανάγκες της τουριστικής περιόδου με αυξητική τάση. (Πετράκος Γ. & Οικονόμου Δ. 2005, Λαμπριανίδης Α. 2001)

- **Ενέργεια**

Όσον αφορά τα ενεργειακά δίκτυα από την Περιφέρεια διέρχεται ο κεντρικός αγωγός φυσικού αερίου και έχουν προχωρήσει σημαντικά οι υποδομές στα δίκτυα μέσης και χαμηλής πίεσης στη Λάρισα και στο Βόλο. Ορισμένες μεγάλες επιχειρήσεις έχουν ήδη συνδεθεί με το δίκτυο και λειτουργούν με τη χρήση φυσικού αερίου. Στη νέα προγραμματική περίοδο η ολοκλήρωση των δικτύων και η γενίκευση της χρήσης του αερίου στις αγροτικές εκμεταλλεύσεις (π.χ. θερμοκήπια), στις βιομηχανικές επιχειρήσεις και στην οικιακή κατανάλωση αποτελούν κυρίαρχο στόχο με θετικές προοπτικές στην ανάπτυξη της Περιφέρειας. (Πετράκος Γ. & Οικονόμου Δ. 2005, Λαμπριανίδης Α. 2001)

- **Υγεία – Πρόνοια**

Στον τομέα της υγείας η Περιφέρεια Θεσσαλίας υστερεί σε σχέση με τη χώρα. Ο δείκτης νοσοκομειακές κλίνες ανά 1.000 κατοίκους, φτάνει το 1994 μόλις το 67,4% του αντίστοιχου δείκτη της χώρας, ενώ ο δείκτης γιατροί ανά 1.000 κατοίκους για το 1995

είναι μόλις στο 61,1% του αντίστοιχου εθνικού δείκτη. Σήμερα η κατάσταση έχει βελτιωθεί σημαντικά με την λειτουργία του Περιφερειακού Νοσοκομείου της Λάρισας την βελτίωση του Γενικού Νοσοκομείου Λάρισας και θα βελτιωθεί ακόμα περισσότερο με την ολοκλήρωση του Νομαρχιακού Νοσοκομείου Τρικάλων. (Πετράκος Γ. & Οικονόμου Δ. 2005, Λαμπριανίδης Λ. 2001)

- **Εκπαίδευση**

Οι υποδομές εκπαίδευσης έχουν ολοκληρωθεί σε μεγάλο βαθμό τις προηγούμενες περιόδους. Εντούτοις απομένει ακόμη προς συμπλήρωση το πρόγραμμα «μιας βάρδιας» με την ολοκλήρωση σχολικών κτιρίων στα μεγάλα κυρίως Αστικά κέντρα και τη συμπλήρωση της υποδομής στην Πρωτοβάθμια Εκπαίδευση. Στην Περιφέρεια για το σχολικό έτος 1996-97, φοιτούσαν 93.146 μαθητές, κατανεμημένοι σε 1.946 τμήματα. (Πετράκος Γ. & Οικονόμου Δ. 2005, Λαμπριανίδης Λ. 2001)

Στην δημοτική εκπαίδευση η αναλογία των μαθητών ανά αίθουσα είναι 15,5 και η Περιφέρεια βρίσκεται σε καλύτερη θέση από τη χώρα όπου η αντίστοιχη αναλογία είναι 17,3. Επίσης, το 73,8% των Δημοτικών σχολείων λειτουργούν αποκλειστικά πρωί, χωρίς διπλή βάρδια (το αντίστοιχο ποσοστό για το σύνολο της χώρας είναι 81,4%). Στα Γυμνάσια, η αναλογία μαθητών ανά αίθουσα είναι 25,0 και η Περιφέρεια βρίσκεται πάλι σε καλύτερο επίπεδο από την χώρα, όπου η αντίστοιχη αναλογία είναι 25,4. Το 83,3% των Γυμνασίων λειτουργούν αποκλειστικά πρωί (ενώ στη χώρα το 69,4%). Όσον αφορά τέλος τα Γενικά Λύκεια, ο λόγος μαθητές ανά αίθουσα είναι 24,8 (ενώ στη χώρα είναι 24,4). Επίσης, το 86,6% των Λυκείων λειτουργούν αποκλειστικά πρωί (ενώ σε επίπεδο χώρας το 66,9%).

Στην Περιφέρεια λειτουργεί το Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας με τμήματα στο Βόλο και στη Λάρισα, καθώς και το Τεχνολογικό Εκπαιδευτικό Ίδρυμα Λάρισας.

- **Φυσικό και ανθρωπογενές περιβάλλον**

Η Θεσσαλία συγκεντρώνει μια αξιόλογη ποικιλία οικοσυστημάτων και ένα περιβάλλον με ιδιαίτερα υψηλή αισθητική, πολιτιστική και ιστορική αξία και ιδιαίτερο φυσικό κάλλος. Ένας μακρύς κατάλογος θεσμοθετημένων και μη περιοχών προστασίας

της φύσης και της πολιτιστικής κληρονομιάς και τοπίων φυσικού κάλλους (Θαλάσσιο Πάρκο Σποράδων, Όλυμπος, Κοιλιάδα Τεμπών, Αμπελάκια, Πήλιο, Σκιάθος, Σκόπελος, Μετέωρα, Λίμνη Πλαστήρα, Ασπροπόταμος, Πίνδος, Περτούλι κλπ.) επιβεβαιώνει τη σημασία του περιβάλλοντος για τη ζωή και την ταυτότητα της Θεσσαλίας, επισημαίνοντας ταυτόχρονα τις δυνατότητες αξιοποίησης και τις αυξημένες ευθύνες προστασίας. (Πετράκος Γ. & Οικονόμου Δ. 2005, Λαμπριανίδης Α. 2001)

Η Θεσσαλία γενικά χαρακτηρίζεται από ικανοποιητικές συνθήκες περιβάλλοντος και ποιότητας ζωής στον οικιστικό χώρο, καλές συνθήκες στο φυσικό περιβάλλον και γενικά ανταγωνιστικές συνθήκες περιβάλλοντος με διεθνή κριτήρια, ιδίως αν ληφθούν υπόψη οι δυνατότητες περαιτέρω βελτίωσης.

Στα προβλήματα του περιβάλλοντος, παρουσιάζεται η ανάγκη αντιμετώπισης της επιβάρυνσης των φυσικών οικοσυστημάτων (υδατικών κυρίως, αλλά και χερσαίων) από την υπερβολική χρήση φυτοφαρμάκων και λιπασμάτων (ευτροφισμός, μόλυνση, μείωση πανίδας κλπ.), καθώς και η ανάγκη βελτιστοποίησης της διαχείρισης των υδατικών πόρων και της αντιμετώπισης του προβλήματος των αποβλήτων (και των άλλων οχλήσεων) από τη λειτουργία των κτηνοτροφικών μονάδων.

- Άλλες κατηγορίες υποδομών

Στον τομέα των τηλεπικοινωνιών η Θεσσαλία βρίσκεται σε χαμηλότερο επίπεδο από το μέσο επίπεδο της χώρας. Ειδικότερα, ο δείκτης τηλέφωνα/1000 κατοίκους για το 1997 είναι 42,7 για την Περιφέρεια έναντι 51,7 για τη χώρα.

Ιδιαίτερα υψηλό είναι το ποσοστό κατανάλωσης ηλεκτρικής ενέργειας στη βιομηχανία (1997) όπου φθάνει το 37,9% (έναντι 33,6 σε επίπεδο χώρας), ενώ για οικιακή χρήση καταναλώνεται το 24,3% (το αντίστοιχο ποσοστό για τη χώρα είναι 33,7). (Πετράκος Γ. & Οικονόμου Δ. 2005, Λαμπριανίδης Α. 2001)

Στην Περιφέρεια Θεσσαλίας λειτουργούν δύο οργανωμένες Βιομηχανικές Περιοχές στο Βόλο και μία στη Λάρισα.

1.3. *Ενδοπεριφερειακές ανισότητες: διαχρονική εξέλιξη, εκτίμηση τάσεων*

- **Διανομαρχιακές ανισότητες**

Η Θεσσαλία είναι μια Περιφέρεια που διακρίνεται από διαφορές στους δείκτες ευημερίας, παραγωγικής διάρθρωσης και ανάπτυξης μεταξύ του ανατολικού της τμήματος που περιλαμβάνει τους Νομούς Λαρίσης και Μαγνησίας και του δυτικού της τμήματος που περιλαμβάνει τους νομούς Καρδίτσας και Τρικάλων. Οι διαφορές αυτές είναι εμφανείς τόσο στους δημογραφικούς δείκτες, όπου ο ρυθμός αύξησης του ανατολικού τμήματος είναι υπερδιπλάσιος του δυτικού, όσο και από τους διαρθρωτικούς δείκτες. Για τους λόγους αυτούς βασική επιδίωξη και απόφαση του Περιφερειακού Συμβουλίου αποτελεί : (Δαλακώνη Κερασία 2009, ΝΕΛΕ Λάρισας 2006)

- A. Η άμβλυνση των ενδοπεριφερειακών ανισοτήτων.
- B. Η αναγνώριση της ιδιαίτερης αναπτυξιακής υστέρησης του Δυτικού τμήματος της Θεσσαλίας Νομοί Καρδίτσας και Τρικάλων αλλά και ορισμένων περιοχών της υπόλοιπης Θεσσαλίας και η αναγνώριση της ανάγκης επιτάχυνσης της ανάπτυξης στις περιοχές αυτές.
- Γ. Η αναγνώριση του ιδιαίτερου προβλήματος που αντιμετωπίζουν οι περιοχές με υψηλή ανεργία και η ανάγκη προώθησης ειδικών αναπτυξιακών δράσεων στις περιοχές αυτές.

Ο πιο ανεπτυγμένος νομός είναι η Μαγνησία. Το κατά κεφαλήν ΑΕΠ του Ν. Μαγνησίας υπερβαίνει το μέσο κατά κεφαλήν ΑΕΠ της χώρας, παρά τη μείωση που παρουσίασε τα τελευταία χρόνια. Μείωση στο κατά κεφαλήν ΑΕΠ έχουν παρουσιάσει και οι υπόλοιποι νομοί, πλην του νομού Καρδίτσας που διατηρεί μια σχετική σταθερότητα. Αυτό σημαίνει ότι έχει επιδεινωθεί η θέση της Περιφέρειας στη χώρα, όσον αφορά το κατά κεφαλήν ΑΕΠ. (Δαλακώνη Κερασία 2009, ΝΕΛΕ Λάρισας 2006)

Από τον υπολογισμό του Συντελεστή Μεταβλητότητας βάσει της μεταβολής της κατανομής του ΑΕΠ κατά νομό για τα έτη 1989-94, φαίνεται αύξηση των ανισοτήτων (ο συντελεστής από το 35,8 που ήταν το 1989 ανήλθε στο 36,3 το 1994). Ο Ν. Λάρισας έχει αυξήσει το ποσοστό συμμετοχής του στο συνολικό

Περιφερειακό ΑΕΠ. Η κυριαρχία αυτή του Νομού Λάρισας επιβεβαιώνεται και από τους άλλους δείκτες που παρουσιάζονται στον παρακάτω πίνακα.

Νομοί	κ.κ. ΑΕΠ (Χώρα=100)		% Κατανομή Α.Ε.Π.		% Κατανομή Πληθυσμού		% Κατανομή Αστικού Πληθυσμού		% Κατανομή Απασχόλησης του Δευτερο- γενή Τομέα		% Κατανομή Απασχόλησης του Τριτογενή Τομέα	
	1989	1994	1989	1994	1991	1996	1981	1991	1981	1991	1981	1991
Καρδίτσης	95,1	95,3	17,5	18,5	17,3	17,4	9,5	9,4	11,6	11,3	13,9	14,1
Λαρίσης	90,4	89,0	35,7	36,1	36,8	36,7	38,6	39,1	37,5	39,5	37,3	37,2
Μαγνησίας	111,1	104,2	31,9	31,4	27,0	27,1	36,4	36,2	36,0	32,2	31,5	31,2
Τρικάλων	73,6	66,6	14,9	14,0	18,9	18,8	15,5	15,3	14,9	17,0	17,3	17,4

Πηγή : ΝΕΛΕ Λάρισας 2006

Πέρα από τις ενδοπεριφερειακές ανισότητες υφίστανται και έντονες ενδονομαρχιακές ανισότητες, κυρίως λόγω της ύπαρξης σημαντικού ποσοστού ορεινών και μειονεκτικών περιοχών.

- Ορεινός χώρος/Εσωτερικές ζώνες

Οι ορεινές εκτάσεις καλύπτουν το 45,6% της συνολικής έκτασης της Περιφέρειας. Ενώ ο πληθυσμός τους είναι 109.660 κάτοικοι και καλύπτει το 14,9% του συνολικού πληθυσμού της Περιφέρειας. (Δαλακώνη Κερασία 2009, ΝΕΛΕ Λάρισας 2006)

- Νησιωτικός χώρος

Στην Περιφέρεια ανήκει το νησιωτικό σύμπλεγμα των Βόρειων Σποράδων με κυρίαρχα τα νησιά Σκιάθος, Σκόπελος, Αλόνησος καθώς και άλλα μικρότερα. Το βασικό χαρακτηριστικό των νησιών αυτών είναι η έντονη τουριστική ανάπτυξη με τάσεις κορεσμού, κυρίως στην Σκιάθο.

- Αστικά Κέντρα

Ο αστικός πληθυσμός της Θεσσαλίας ανέρχεται στο 44% του συνολικού πληθυσμού της Περιφέρειας. Τα αστικά κέντρα της Περιφέρειας, σύμφωνα με την απογραφή του 1991, είναι η Λάρισα (113.090 κατ.), ο Βόλος (ο Δήμος Βόλου έχει 77.192 κατ., ενώ το πολεοδομικό συγκρότημα του Βόλου είναι περίπου 110.000 κατ.), τα Τρίκαλα (48.962 κατ.), η Καρδίτσα (30.289 κατ.) και ο Τύρναβος (12.197 κατ.) Εν' τούτοις από το 1991 και μετά η τάση αστικοποίησης έχει αυξηθεί με την εξέλιξη και άλλων δυναμικών αστικών κέντρων μικρού και μεσαίου μεγέθους. (Δαλακώνη Κερασία 2009, ΝΕΛΕ Λάρισας 2006)

Για την αξιοποίηση των αστικών κέντρων στην αναπτυξιακή διαδικασία, απαιτείται:

- ✓ Η εξειδίκευση του αναπτυξιακού τους ρόλου.
- ✓ Η αξιοποίηση των επιχειρηματικών και αναπτυξιακών υποδομών τους.
- ✓ Η βελτίωση των αστικών υποδομών και υπερδομών.
- ✓ Η στήριξη και ανάπτυξη των «προωθητικών δραστηριοτήτων» τους.

Οι ανωτέρω παράγοντες λαμβάνονται υπόψη στον προσδιορισμό των στόχων της αναπτυξιακής στρατηγικής της Περιφέρειας.

Αστικά Κέντρα	Αναπτυξιακός Ρόλος	Επιχειρηματικές και Αναπτυξιακές Υποδομές	Προωθητικές Δραστηριότητες
Λάρισα	Περιφερειακός Πόλος Ανάπτυξης	ΒΙΠΕ (Βιομηχανική Περιοχή) ΠΑΘΕ (Πατρών - Αθήνας - Θεσσαλονίκης - Ευζώνων) Σιδηροδρομικό Δίκτυο	Εμπόριο-υπηρεσίες Περιφερειακές υπηρεσίες Αγροτικός Τομέας Βιομηχανία-Βιοτεχνία Τριτοβάθμια Εκπαίδευση
Βόλος	Περιφερειακός Πόλος Ανάπτυξης	Λιμένας ΒΙΠΕ Σύνδεση με ΠΑΘΕ Σιδηροδρομικό Δίκτυο Τεχνολογικό Πάρκο	Τριτογενής τομέας (εμπόριο-θαλάσσιες μεταφορές) Τριτοβάθμια Εκπαίδευση Ειδικές Μορφές Τουρισμού Εκπαίδευση - δραστηριότητες έρευνας Βιομηχανία βιοτεχνία
Τρίκαλα	Νομαρχιακός Πόλος Ανάπτυξης	Σύνδεση με Εγνατία Σιδηροδρομικό Δίκτυο	Αγροτικός Τομέας Τοπικά προϊόντα Ειδικές Μορφές Τουρισμού
Καρδίτσα	Νομαρχιακός Πόλος Ανάπτυξης	ΒΙΠΕ Σύνδεση με ΠΑΘΕ Σιδηροδρομικό Δίκτυο	Βιομηχανία-βιοτεχνία Αγροτικός Τομέας Ειδικός Τουρισμός
Λοιπά κέντρα			
Τύρναβος	Τοπικό Κέντρο Ανάπτυξης	Σύνδεση με ΠΑΘΕ	Υπηρεσίες προς τις Αγροτικές δραστηριότητες Τοπικά Αγροτικά Προϊόντα

Πηγή : ΝΕΛΕ Λάρισας 2006

1.4. Νομός Λάρισας

Είναι έδρα της Γενικής Γραμματείας Περιφέρειας Θεσσαλίας.

Στην πόλη της Λάρισας λειτουργούν το Τμήμα Ιατρικής και το τμήμα Βιοχημείας -Βιοτεχνολογίας της Σχολής Επιστημών Υγείας του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας, το Τ.Ε.Ι με 4 Σχολές και 16 Τμήματα, το Περιφερειακό Πανεπιστημιακό Νοσοκομείο, το Εμπορικό-Βιομηχανικό και Βιοτεχνικό Επιμελητήριο, το Δημοτικό Περιφερειακό Θέατρο-"Θεσσαλικό Θέατρο", το Δημοτικό Ωδείο. Η πόλη διαθέτει Λαογραφικό Μουσείο, ενώ ανεγείρεται το Αρχαιολογικό-Βυζαντινό Μουσείο. Η Πινακοθήκη-Μουσείο Γ.Ι. Κατσίγρα στεγάζεται σε νέο κτίριο, του οποίου τα εγκαίνια πραγματοποιήθηκαν το 2003 από τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας. (Πετράκος Γ. & Οικονόμου Δ. 2005, Λαμπριανίδης Α. 2001)

Ολοκληρώθηκε η αναπαλαίωση χαρακτηριστικού Βιομηχανικού δείγματος των αρχών του αιώνα -του "Μύλου του Παππά" και αποκαλύπτεται με γοργούς ρυθμούς το Α' Αρχαίο Θέατρο της πόλης.

Χαρακτηριστική είναι η έντονη πολιτιστική δραστηριότητα δια μέσου της δράσης των νομικών προσώπων του Δήμου αλλά και οι ποικίλες δράσεις μέσα από φορείς, συλλόγους, ομάδες πρωτοβουλίας και αθλητικά σωματεία όλων των αθλημάτων.

Η ανάπλαση του κέντρου της πόλης και του λόφου του Φρουρίου με την αξιοποίηση στοιχείων της παράδοσης και τις εκτεταμένες πεζοδρομήσεις, αναδεικνύει την ιστορική ταυτότητα της πόλης αλλά και μια έντονη εμπορική και ψυχαγωγική δραστηριότητα με θετικές επιπτώσεις στην ψυχολογία των πολιτών που κινούνται στο κέντρο της πόλης.

Οι πλατείες, τα πάρκα και οι πνεύμονες πρασίνου στις συνοικίες, τα αθλητικά κέντρα, οι παιδικοί σταθμοί, τα ΚΑΠΗ, τα έργα υποδομής, οδοποιίας, ύδρευσης, αποχέτευσης, Βιολογικού καθαρισμού, φυσικού αερίου, καθώς και μια έντονη δραστηριότητα πολεοδομικής ανασυγκρότησης, άρχισαν να δίνουν τα τελευταία χρόνια θετικά αποτελέσματα προσδίδοντας στη Λάρισα μια εικόνα σύγχρονης Ευρωπαϊκής πόλης. (Πετράκος Γ. & Οικονόμου Δ. 2005, Λαμπριανίδης Α. 2001).

Σήμερα οδεύοντας ολοταχώς την τρίτη χιλιετία και αξιοποιώντας το ευνοϊκό κλίμα που αργά μεν, σταθερά δε, καθιερώνεται στο χώρο της Τοπικής Αυτοδιοίκησης, η Λάρισα με τις δράσεις και πρωτοβουλίες της Δημοτικής Αρχής προσπαθεί να πετύχει ένα καλύτερο κοινωνικό, πνευματικό και πολιτιστικό μέλλον.

Η Λάρισα, αντιμετωπίζει τα τελευταία χρόνια την πρόκληση της συνεχούς προσαρμογής της στις ταχείες μεταβολές στο οικονομικό κοινωνικό και πολιτιστικό γίνεσθαι. Το περιβάλλον, η εργασία και οι καλύτερες συνθήκες ποιότητας ζωής εξελίσσονται σε στοιχεία κλειδιά των εξελίξεων αυτών. (Πετράκος Γ. & Οικονόμου Δ. 2005, Λαμπριανίδης Α. 2001)

Ο Δήμος Λαρισαίων επέδειξε έντονο ενδιαφέρον, δραστηριότητα και έργα στη διαμόρφωση μιας συνολικής πολιτικής που αναδεικνύει σε κεντρικά της σημεία τα στοιχεία αυτά, αξιοποιώντας εμπειρίες και δυνατότητες σε εθνικό και Ευρωπαϊκό επίπεδο πολλών επιστημονικών φορέων και οργανισμών τοπικής αυτοδιοίκησης μέσα από συνεργασίες ερευνητικές αλλά και εφαρμογών.

Την πόλη διασχίζει ο ποταμός Πηνειός.

1.4.1. Οργανισμός Κοινωνικής Πολιτικής

Ο Οργανισμός Κοινωνικής Πολιτικής είναι Νομικό Πρόσωπο Δημοσίου Δικαίου που προέκυψε από την συγχώνευση των Νομικών Προσώπων «Οργανισμός Κοινωνικής Αλληλεγγύης» και «ΚΑΠΗ» Δήμου Λαρισαίων με τα Κέντρα Φροντίδας Οικογένειας του Εθνικού Οργανισμού Πρόνοιας, μετά την θέση σε ισχύ του νόμου 3106/2003 (για την αναδιοργάνωση του Εθνικού Συστήματος Κοινωνικής Φροντίδας) και την λήψη σχετικής απόφασης από το Δημοτικό Συμβούλιο (την υπ' αριθ. 773/2003).

Από τον Φεβρουάριο του 2004 ο Οργανισμός Κοινωνικής Πολιτικής στεγάζεται στο Ροδοπούλειο Κληροδότημα στο Αβέρωφ (δ/ση: Γαριτσίου και Λευκίππου). (Δαλακώνη Κερασία 2009, ΝΕΛΕ Λάρισας 2006)

Απώτερος στόχος και φιλοσοφία της συγχώνευσης ήταν να ενοποιηθούν οι δημοτικές κοινωνικές υπηρεσίες (εκτός της παιδικής μέριμνας και των θεμάτων άθλησης και νεολαίας) υπό μια ενιαία σκεπή, έτσι ώστε να δημιουργηθούν οι προϋποθέσεις για μια καλύτερη αξιοποίηση των υπαρχόντων ανθρωπίνων και

υλικών πόρων, τη βελτίωση του επιπέδου των παρεχομένων υπηρεσιών και την εισαγωγή νέων καινοτόμων προγραμμάτων.

ΤΡΑΠΕΖΑ ΤΡΟΦΙΜΩΝ ΚΑΙ ΡΟΥΧΩΝ:

Ο Οργανισμός στηρίζει άμεσα και υλικά 400 περίπου άπορες οικογένειες της πόλης μας με την τακτική ενίσχυσή τους σε τρόφιμα και ρουχισμό. Τα τρόφιμα αφορούν τόσο τα παρεμβατικά προϊόντα (μακαρόνια, ρύζι , γάλα, τυρί φέτα και κρέας) που μας διαθέτει η Διεύθυνση Γεωργίας της Ν.Α. Λάρισας όσο και τροφοκάρτες με τις οποίες οι δικαιούχοι μπορούν να ψωνίσουν τρόφιμα από γνωστή αλυσίδα Σούπερ Μάρκετ της Λάρισας. Όσον αφορά τον ρουχισμό, λειτουργεί οργανωμένη ιματιοθήκη σε αποθήκη του Οργανισμού όπου εκτός από ρούχα διανέμονται παπούτσια και παιδικά παιχνίδια. (Δαλακώνη Κερασία 2009, ΝΕΛΕ Λάρισας 2006)

ΣΥΣΣΙΤΙΑ:

Στο ισόγειο του Οργανισμού λειτουργεί πλήρως εξοπλισμένο μαγειρείο όπου παρασκευάζονται και συσκευάζονται καθημερινά συσσίτια, τα οποία διανέμονται στην συνέχεια σε 120 οικογένειες απόρων κατ' οίκον με αυτοκίνητο του Δήμου Λαρισαίων. (Δαλακώνη Κερασία 2009, ΝΕΛΕ Λάρισας 2006)

ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ ΕΝΙΣΧΥΣΕΙΣ:

Χορηγούνται σε οικογένειες ή μοναχικά άτομα που δεν μπορούν κατά κανόνα να ανταποκριθούν στα καθημερινά τους έξοδα κατόπιν κοινωνικής έρευνας από κοινωνικό λειτουργό του Οργανισμού. (Δαλακώνη Κερασία 2009, ΝΕΛΕ Λάρισας 2006)

ΠΛΥΣΙΜΟ ΚΑΙ ΣΙΔΕΡΩΜΑ ΡΟΥΧΩΝ:

Το πρόγραμμα αυτό λειτουργούσε παλιά στον ΟΚΑ και αναμένεται να ενεργοποιηθεί σύντομα για να εξυπηρετήσει εκείνους τους συμπολίτες μας που αδυνατούν να ανταποκριθούν στις ανάγκες της ατομικής τους καθαριότητας. (Δαλακώνη Κερασία 2009, ΝΕΛΕ Λάρισας 2006)

ΧΟΡΗΓΗΣΗ ΦΑΡΜΑΚΩΝ:

Σε ανασφάλιστους εξυπηρετούμενους και γενικότερα σε όσους αδυνατούν να εξασφαλίσουν τα φάρμακα που τους είναι αναγκαία τους χορηγούνται με δαπάνη του Οργανισμού. (Δαλακώνη Κερασία 2009, ΝΕΛΕ Λάρισας 2006)

ΤΡΑΠΕΖΑ ΑΙΜΑΤΟΣ:

Σε συνεργασία με το Γενικό Νοσοκομείο Λάρισας και τους Γυναικείους Πυρήνες έχει δημιουργηθεί τράπεζα αίματος με σκοπό την κάλυψη των αναγκών του προνοιακού κοινού του Οργανισμού σε έκτακτες περιπτώσεις. Παράλληλα διενεργούνται αιμοληψίες από κινητές μονάδες σε πρώην ΚΑΠΗ. Στόχος μας σήμερα είναι να υπάρξει μια ενιαία πολιτική του Οργανισμού για την Τράπεζα Αίματος με την διεύρυνση της βάσης των αιμοδοτών αλλά και την εξυπηρέτηση περισσότερων δημοτών μας που έχουν άμεση ανάγκη σε φιάλες αίματος. (Δαλακώνη Κερασία 2009, ΝΕΛΕ Λάρισας 2006)

ΚΑΛΟΚΑΙΡΙΝΑ ΜΠΑΝΙΑ:

Και αυτά απευθύνονται στις άπορες οικογένειες, γίνονται σε κοντινές παραλίες του νομού μας και δεν συνεπάγονται καμία οικονομική επιβάρυνση για τους συμμετέχοντες σε αυτά. (Δαλακώνη Κερασία 2009, ΝΕΛΕ Λάρισας 2006)

ΔΙΚΤΥΟ ΙΑΤΡΟΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΥΠΗΡΕΣΙΩΝ ΓΙΑ ΗΛΙΚΙΩΜΕΝΟΥΣ:

Αυτή τη στιγμή υπό την ομπρέλα του Οργανισμού λειτουργούν 5 κέντρα ανοικτής προστασίας ηλικιωμένων με τον αντίστοιχο εξοπλισμό παρέχοντας υπηρεσίες πρωτοβάθμιας ιατρικής φροντίδας και κοινωνικής υποστήριξης. Στους χώρους αυτούς λειτουργούν και κυλικεία, ενώ παράλληλα γίνονται δραστηριότητες εργοθεραπείας (γυμναστική, χειροτεχνία) ή πολιτιστικού περιεχομένου. (Δαλακώνη Κερασία 2009, ΝΕΛΕ Λάρισας 2006)

Οι 5 κεντρικές δομές του δικτύου στελεχώνονται από Ιατρό, Κοινωνικό Λειτουργό, Νοσηλεύτρια και Οικογενειακή Βοηθό. Παράλληλα με αυτές λειτουργούν και 8 στέκια και 6 παραρτήματα των κεντρικών δομών του δικτύου, μεταξύ αυτών στην Τερψιθέα και στο Κουλούρι.

Ο Οργανισμός επίσης σε συνεργασία με τον Ιατρικό Σύλλογο και τα Νοσοκομεία της Λάρισας διοργανώνει εκδηλώσεις και ημερίδες με θέματα αγωγής υγείας, πρόληψης και γενικότερα ενημέρωσης για αντιμετώπιση των παθήσεων των σχετικών με την τρίτη ηλικία.

ΕΚΔΡΟΜΕΣ:

Διοργανώνονται τακτικά από τις κεντρικές δομές ιατροκοινωνικής στήριξης των ηλικιωμένων μελών μας σε διάφορους προορισμούς της ηπειρωτικής και νησιωτικής Ελλάδας. Τα έξοδα της μετακίνησης και της διαμονής των ηλικιωμένων καλύπτονται από τα μέλη, ενώ ο Οργανισμός αναλαμβάνει την όλη διοργάνωση των εκδρομών και την συνοδεία των ηλικιωμένων από υπαλλήλους των κεντρικών δομών, μεταξύ των οποίων και μια νοσηλεύτρια. (Δαλακώνη Κερασία 2009, ΝΕΛΕ Λάρισας 2006)

ΣΥΜΒΟΥΛΕΥΤΙΚΟΣ ΣΤΑΘΜΟΣ:

Είναι μία υπηρεσία του Ο.Κ.Π και απευθύνεται σε όλους τους δημότες που βρίσκονται σε δυσχερή οικονομική και κοινωνική θέση. Στελεχώνεται από ειδικευμένο επιστημονικό προσωπικό, ψυχολόγο, λογοπεδικό, κοινωνικό λειτουργό,

και παρέχει υποστήριξη, πληροφόρηση και συμβουλευτική. Οι παρεχόμενες υπηρεσίες του είναι απολύτως δωρεάν. (Δαλακώνη Κερασία 2009, ΝΕΛΕ Λάρισας 2006)

Οι δραστηριότητες του Συμβουλευτικού Σταθμού περιλαμβάνουν παροχή ψυχολογικής στήριξης και συμβουλευτικής σε εφήβους και ενήλικες, παροχή λογοπεδικής στήριξης και συμβουλευτικής σε παιδιά, συνεργασία με αρμόδιες υπηρεσίες/δομές ψυχοκοινωνικής υγείας, διοργάνωση διαλέξεων- εκδηλώσεων σε συνεργασία με φορείς και συλλόγους της πόλης, λειτουργία Σχολής Γονέων για γονείς παιδιών προσχολικής, σχολικής και εφηβικής ηλικίας και επαφές με χώρους και κοινωνικές δομές που αντιμετωπίζουν ιδιαίτερα προβλήματα ή συγκεκριμένα ζητήματα.

ΜΟΝΑΔΕΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΜΕΡΙΜΝΑΣ ΓΙΑ ΑΝΗΜΠΟΡΟΥΣ ΚΑΙ ΗΛΙΚΙΩΜΕΝΟΥΣ:

Γενική επιδίωξη του προγράμματος είναι η παροχή υπηρεσιών στο ηλικιωμένο και ανήμπορο άτομο, όπως συναισθηματική υποστήριξη, νοσηλευτική φροντίδα, πρακτικές εξυπηρετήσεις, αποκατάσταση σχέσεων με την κοινότητα, κοινωνικοπρονοιακή στήριξη. (Δαλακώνη Κερασία 2009, ΝΕΛΕ Λάρισας 2006)

Δίδεται έμφαση στον τομέα της φροντίδας ανήμπορων και ηλικιωμένων που ζουν μόνοι τους και δεν αυτοεξυπηρετούνται σε ικανοποιητικό βαθμό, με κίνδυνο την απομόνωση, την κρίση της οικογένειας, την χρήση ιδρυματικής ζωής και την έκπτωση της ποιότητας ζωής. Παρέχονται υπηρεσίες πρωτοβάθμιας φροντίδας και μέριμνας από Κοινωνικούς Λειτουργούς, Νοσηλεύτριες, Οικογενειακούς Βοηθούς.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2^ο

ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΣ ΑΠΟΚΛΕΙΣΜΟΣ

2.1. *Εννοιολογική προσέγγιση*

Η έννοια του κοινωνικού αποκλεισμού εμφανίστηκε για πρώτη φορά στη Γαλλία τη δεκαετία του 1960, σε μια περίοδο δηλαδή οικονομικής ευημερίας και ανάπτυξης. (Ιωσηφίδης Θ. και Παπαδόπουλος Α.Γ. 2004, Παπαδοπούλου, Δ. 2004)

Το κείμενο που κάνει εκτεταμένη αναφορά στους αποκλεισμένους και από το οποίο ξεκινά η θεματική του κοινωνικού αποκλεισμού είναι το βιβλίο του Rene Lenoir με τίτλο "Les exclus, un français sur dix", το οποίο εκδόθηκε για πρώτη φορά το 1974 και το οποίο εξακολουθεί ακόμα και σήμερα να αποτελεί σημείο αναφοράς για τους μελετητές του κοινωνικού αποκλεισμού. Το βιβλίο αναφερόταν στις διάφορες κατηγορίες ανθρώπων με κοινωνικά προβλήματα και οι οποίοι δεν προστατεύονταν από την κοινωνική ασφάλεια. Σε αυτό πλαίσιο η έννοια του κοινωνικού αποκλεισμού, προσδιορίστηκε ως μια διαδικασία κοινωνικής αποσύνθεσης, από την άποψη μιας προοδευτικής ρήξης των σχέσεων μεταξύ του ατόμου και της κοινωνίας. Αλλά, την δεκαετία του 1980, ο όρος κοινωνικός αποκλεισμός χρησιμοποιήθηκε ευρύτατα από την Ευρωπαϊκή Ένωση, η οποία ενδιαφέρθηκε όλο και περισσότερο για τα προβλήματα της μακροχρόνιας ανεργίας, των ανειδίκευτων εργαζομένων και των μεταναστών. Στα χρόνια που ακολούθησαν η χρήση και η δύναμη της έννοιας του κοινωνικού αποκλεισμού διαδόθηκε ευρύτατα στη Δυτική Ευρώπη και επίσης ως ένα ορισμένο βαθμό στις Η.Π.Α. (Ιωσηφίδης Θ. και Παπαδόπουλος Α.Γ. 2004, Παπαδοπούλου, Δ. 2004)

Η έννοια όχι μόνο συνδέεται αλλά και ταυτίζεται με την έννοια της φτώχειας και κυρίως με τις απόψεις εκείνες που την αντιμετωπίζουν ως κάτι βαθύτερο από το χαμηλό εισόδημα. Σήμερα, έχει γίνει αποδεκτό ότι η φτώχεια και ο κοινωνικός αποκλεισμός αποτελούν αναλυτικά ξεχωριστές έννοιες με τη φτώχεια να επικεντρώνεται σε ζητήματα αναδιανομής πόρων και κυρίως του εισοδήματος και την έννοια του κοινωνικού αποκλεισμού να επικεντρώνεται σε ζητήματα σχεσιακά και συμμετοχής. Αν και οι δύο αυτές έννοιες αντιπροσωπεύουν διαφορετικά επίπεδα

κοινωνικού αποκλεισμού, δεν είναι εύκολο να αυτονομηθούν η μία από την άλλη. Καθώς μάλιστα οι δύο έννοιες είναι από τη φύση τους πολυεπίπεδες, ακόμα και σε αναλυτικό επίπεδο είναι δύσκολο να τις διακρίνουμε. Άλλοτε η φτώχεια περιλαμβάνει τον κοινωνικό αποκλεισμό. Όμως η φτώχεια δεν οδηγεί πάντοτε σε κοινωνικό αποκλεισμό, ενώ κάποιος μπορεί να αποκλεισμένος χωρίς να είναι φτωχός.

Η ανάλυση της φτώχειας είναι στατική, ενώ ο κοινωνικός αποκλεισμός ορίζεται ευρύτερα από τη διάσταση της κοινωνικής πόλωσης, αφού περιλαμβάνει τη μελέτη της ενσωμάτωσης στην αγορά εργασίας. Οι διαφορές φτώχειας και κοινωνικού αποκλεισμού αφορούν τρία επίπεδα: (Ιωσηφίδης Θ. και Παπαδόπουλος Α.Γ. 2004, Παπαδοπούλου, Δ. 2004)

- Η έννοια της φτώχειας δίνει έμφαση στο εισόδημα και την κατανάλωση, ενώ ο κοινωνικός αποκλεισμός στην πολυδιάστατη μειονεξία,
- Η φτώχεια ως έννοια αφορά κυρίως το στατικό απολογισμό των ανισοτήτων ενώ ο κοινωνικός αποκλεισμός τη δυναμική ανάλυση των διαδικασιών,
- Η φτώχεια ως έννοια δίνει έμφαση στη διάσταση του ατόμου και του νοικοκυριού, ενώ ο κοινωνικός αποκλεισμός αναγνωρίζει τη σημασία του τοπικού πλαισίου.

Η διαφορά γίνεται πιο σαφής αν προσθέσουμε ότι:

- η φτώχεια περιγράφεται ως μια κατάσταση έλλειψης ενός ελάχιστα αποδεκτού επιπέδου διαβίωσης λόγω έλλειψης οικονομικών πόρων ενώ ο κοινωνικός αποκλεισμός αναφέρεται σε μια πολυδιάστατη δυναμική διαδικασία δυσλειτουργίας των κοινωνικών συστημάτων, που συμμετέχουν στη διαδικασία κοινωνικής ενσωμάτωσης (Ιωσηφίδης και Παπαδόπουλος 2004),
- η φτώχεια εστιάζει σε ανεπαρκή πρόσβαση σε υλικά αγαθά και οικονομικούς πόρους ενώ ο κοινωνικός αποκλεισμός στην ανεπαρκή συμμετοχή στη ζωή της κοινότητας,
- οι πολιτικές για την καταπολέμηση της φτώχειας επιδιώκουν την αναδιανομή του εισοδήματος ενώ οι πολιτικές για την καταπολέμηση του κοινωνικού αποκλεισμού επιδιώκουν την κοινωνική ενσωμάτωση των ατόμων ή των ομάδων που πλήττονται από

κοινωνικό αποκλεισμό

Παρά τις ασάφειες της έννοιας υπάρχουν, σύμφωνα με την Καβουνίδη (1999), ορισμένα θετικά στοιχεία σε αυτή συγκρινόμενη με την έννοια της φτώχειας ή της αποστέρησης. Πρώτον, η έννοια της φτώχειας επικεντρώνεται κυρίως σε ζητήματα που αφορούν στο εισόδημα, με έμφαση στην υπογράμμιση της έλλειψης πόρων διαθέσιμων στο άτομο ή το νοικοκυριό ενώ η έννοια του κοινωνικού αποκλεισμού τονίζει τον πολυδιάστατο χαρακτήρα των διαδικασιών και μηχανισμών που δημιουργούν το φαινόμενο και επικεντρώνει σε ένα μεγάλο ζητημάτων, υπογραμμίζοντας την ανεπαρκή κοινωνική συμμετοχή, την έλλειψη κοινωνικής ενσωμάτωσης και την έλλειψη εξουσίας.

Δεύτερον, η έννοια του κοινωνικού αποκλεισμού τονίζει το δυναμικό χαρακτήρα της κοινωνικής μειονεξίας, παραπέμποντας στο γεγονός ότι είναι οι διαδικασίες και οι μηχανισμοί αυτοί που δημιουργούν τον κοινωνικό αποκλεισμό και ότι οι διάφορες αποστερήσεις δεν μπορούν να αποδίδονται απλά σε προσωπικές ατυχίες ή στην ανικανότητα των ατόμων που βιώνουν την κοινωνική μειονεξία. Ακόμα και όταν υφίστανται αυτές οι ατυχίες ή οι ανικανότητες δεν μπορεί μόνο το άτομο να «ενοχοποιείται» για την κατάσταση στην οποία έχει περιέλθει. (Καβουνίδης Τ.1999)

Τρίτον, ο κοινωνικός αποκλεισμός δίνει έμφαση στις πολιτικές που μπορούν να αποσοβήσουν τα αποτελέσματα των κοινωνικών διαδικασιών και των μηχανισμών που οδηγούν σε κοινωνικό αποκλεισμό. Η έμφαση αυτή είναι απόρροια της έμφασης στις οικονομικές και κοινωνικές διαδικασίες που δημιουργούν τον κοινωνικό αποκλεισμό. Συχνά στόχος της μελέτης του κοινωνικού αποκλεισμού είναι να επικεντρώσει στις ανεπάρκειες και τις ελλείψεις των εφαρμοζόμενων πολιτικών και των παρεχόμενων υπηρεσιών σε μια σειρά τομείς (υγεία, παιδεία κ.λ.π.). (Καβουνίδης Τ.1999)

Ο κοινωνικός αποκλεισμός μπορεί να θεωρηθεί ότι προκύπτει από την σύγκρουση της επιθυμίας συμμετοχής και την αδυναμία συμμετοχής στην κοινωνία. Πρόκειται για τη διαδικασία κατά την οποία, άτομα ή ομάδες ατόμων, αποκλείονται από την πλήρη συμμετοχή στην κοινωνική, οικονομική πολιτισμική ζωή, μη συμμετέχοντας στις συνήθεις δραστηριότητες των πολιτών της τοπικής κοινωνίας. Βεβαίως, μορφή κοινωνικού αποκλεισμού αποτελεί και η αυτό - περιθωριοποίηση, ο

αυτό - αποκλεισμός, η απομόνωση μίας κοινωνικής ομάδας όταν αντιμετωπίζει τη συνεχή εχθρότητα από το κοινωνικό σύστημα στο οποίο είναι ενταγμένη. Έχει αποδειχθεί ότι κοινωνικές ομάδες που αντιμετωπίζουν από την επικρατούσα κοινωνική τάξη εχθρότητα και προκαταλήψεις, αναπτύσσουν το δικό τους ξεχωριστό κοινωνικό σύστημα και απομονώνονται σε αυτό. Καθώς η κατάσταση αυτή αποτελεί μια πράξη την οποία τα μέλη αυτών των κοινωνικών ομάδων αναγκάζονται να κάνουν, αποτελεί περίπτωση κοινωνικού αποκλεισμού, η οποία μάλιστα διχοτομεί την κοινωνία στα δύο. (Καβουνίδης Τ.1999)

Η Μονάδα Κοινωνικού Αποκλεισμού του Ηνωμένου Βασιλείου (1997) περιγράφει τον κοινωνικό αποκλεισμό ως ένα συνοπτικό όρο για το τι μπορεί να συμβεί όταν άτομα, ομάδες ατόμων ή και ολόκληρες περιοχές πλήττονται από μία σειρά αλληλοσυνδεόμενων προβλημάτων όπως ανεργία, έλλειψη δεξιοτήτων, χαμηλό εισόδημα, κακές συνθήκες διαβίωσης, υψηλή εγκληματικότητα, προβλήματα υγείας και διαλυμένη οικογένεια. Ο ορισμός αυτός προσδιορίζει τον κοινωνικό αποκλεισμό σύμφωνα με την παραδοσιακή προσέγγιση της φτώχειας. Αναγνωρίζει ωστόσο την πολυπλοκότητα της μιλώντας για αλληλοσυνδεόμενα προβλήματα.

Η Ευρωπαϊκή Ένωση (1995, 2002) αναγνωρίζει ότι ο κοινωνικός αποκλεισμός αποκτά περίπλοκες και πολυδιάστατες μορφές και ορίζει τον κοινωνικό αποκλεισμό ως μια κατάσταση με διαστάσεις:

- Οικονομικές: οι αποκλεισμένοι είναι οι άνεργοι και αυτοί που αποκλείονται από την ιδιοκτησία και τους οικονομικούς πόρους,
- Κοινωνικές: η απώλεια της διασύνδεσης του ατόμου με την υπόλοιπη κοινωνία,
- Πολιτικές: συγκεκριμένες κατηγορίες του πληθυσμού, όπως οι γυναίκες, οι μετανάστες, οι εθνικές και θρησκευτικές μειονότητες, οι ηλικιωμένοι, αποκλείονται από την άσκηση κατοχυρωμένων πολιτικών και κοινωνικών δικαιωμάτων.

Ωστόσο, η μεγαλύτερη έμφαση δίδεται στην μισθωτή εργασία ως μηχανισμός προώθησης της κοινωνικής ενσωμάτωσης ταυτίζοντας ουσιαστικά την έννοια του κοινωνικού αποκλεισμού με τον αποκλεισμό από την αγορά εργασίας.

Μάλιστα στα έγγραφα οι όροι χρησιμοποιούνται εναλλακτικά χωρίς καμία διάκριση.

Ο κοινωνικός αποκλεισμός ως διαδικασία και κατάσταση έχει έναν πολύπλευρο χαρακτήρα αφού αφορά τόσο τα άτομα και τις ομάδες που πλήττονται όσο και την κοινωνία. Μια μελέτη του Διεθνούς Γραφείου Εργασίας (Rodgers, Gore και Figueiredo 1995) προσεγγίζει την έννοια με αυτή την αντίληψη προσδιορίζοντας τον κοινωνικό αποκλεισμό αμφίπλευρα ως ιδιότητα των ατόμων ή των ομάδων και ως χαρακτηριστικό των κοινωνιών. Πρόκειται για έναν ορισμό που εστιάζει στη δυναμική συσσωρευτική αιτιολογία του κοινωνικού αποκλεισμού συνδυάζοντας τις σχετιζόμενες με την κατανάλωση και τις σχετιζόμενες με την απασχόληση πτυχές του ζητήματος.

- Σύμφωνα με αυτόν, ο κοινωνικός αποκλεισμός ως ιδιότητα των ατόμων ή των ομάδων εστιάζει στην ποιότητα ζωής των ατόμων. Τα αποκλεισμένες πρόσωπα ή οι ομάδες φαίνονται να είναι σε μία κατάσταση μειονεξίας. Αλλά η έννοια του κοινωνικού αποκλεισμού είναι κάτι πολύ περισσότερο από έναν στενό καθορισμό της φτώχειας ως έλλειψη οικονομικών ή υλικών πόρων. Προσδιορίζοντας κάποια άτομα ως κοινωνικά αποκλεισμένα σημαίνει ότι είναι κοινωνικά απομονωμένα υπό κάποια έννοια. Έχουν ανεπαρκή κοινωνική συμμετοχή, μπορεί να στερούνται την οικογένεια, δεν συμμετέχουν ενεργά στην τοπική κοινωνία, σε εθελοντικές οργανώσεις, επαγγελματικά σωματεία ή ακόμα και στο ίδιο το έθνος. Ο τρόπος αυτός προσδιορισμού κατευθύνει την προσοχή στη δυνατότητα των ατόμων να βελτιώσουν τη θέση τους σε μια δεδομένη διανομή εισοδήματος και μια παγιωμένη κοινωνική ιεραρχία, όπως επίσης και στην ίδια την μορφή της διανομής του εισοδήματος και της κοινωνικής ιεραρχίας. Επίσης θέτει ερωτήματα για την αποτελεσματικότητα των πολιτικών πρόνοιας που βασίζονται στην κοινωνική ασφάλεια ενάντια στους κινδύνους και τις κυκλικές διακυμάνσεις της οικονομικής δραστηριότητας. (Ιωσηφίδης και Παπαδόπουλος 2004),
- Ως χαρακτηριστικό της κοινωνίας ο κοινωνικός αποκλεισμός μπορεί να οριστεί με διάφορους τρόπους. Μια χρήσιμη προσέγγιση είναι ότι αποτελεί ένα χαρακτηριστικό του βασικού θεσμικού πλαισίου και των ισχυόντων

θεσμικών ρυθμίσεων μέσα στις οποίες ζουν τα άτομα και οι ομάδες. Η έμφαση σε αυτόν τον ορισμό είναι όχι τα άτομα αλλά, στους θεσμούς και στους κανόνες, επίσημους και ανεπίσημους, που επιτρέπουν και περιορίζουν την ανθρώπινη αλληλεπίδραση. Ο κοινωνικός αποκλεισμός είναι παρών ως δομικό χαρακτηριστικό της κοινωνίας όταν α) μία κοινωνία διαιρείται και τα διάφορα τμήματα της κοινωνίας ορίζουν διαφορετικούς κανόνες, διαδικασίες και θεσμούς που παράγουν διαφορετικά συστήματα κινήτρων και αντικινήτρων στα οποία τα άτομα ανταποκρίνονται και β) οι κανόνες που επιτρέπουν και περιορίζουν την πρόσβαση και τα δικαιώματα για αγαθά, υπηρεσίες, δραστηριότητες και πόρους είναι άδικοι με την έννοια ότι ορισμένες κατηγορίες ατόμων στερούνται ευκαιριών που είναι διαθέσιμες για άλλα άτομα. Ο κοινωνικός αποκλεισμός αποτελεί ένα χαρακτηριστικό της κοινωνίας στο βαθμό που υπάρχουν φυλετικές διακρίσεις, ανισότητες μεταξύ των δύο φύλων ή άλλες μορφές διακρίσεων και ανισοτήτων, στο βαθμό που οι αγορές μέσω των οποίων τα άτομα κερδίζουν τους απαραίτητους οικονομικούς πόρους για την επιβίωση τους είναι κατατμημένες, ή στο βαθμό που τα δημόσια αγαθά είναι ημικρατικά. (Ιωσηφίδης και Παπαδόπουλος 2004),

Ένας ορισμός του προγράμματος ανάπτυξης των Ηνωμένων Εθνών (1995) αποπειράται να συμπεριλάβει το περιεχόμενο της έννοιας τόσο στις αναπτυγμένες όσο και στις αναπτυσσόμενες χώρες. Σύμφωνα με αυτόν ο κοινωνικός αποκλεισμός ορίζεται ως η έλλειψη αναγνώρισης των βασικών δικαιωμάτων, ή όπου υπάρχει αναγνώριση, η ανεπαρκής πρόσβαση στα πολιτικά και νομικά συστήματα που είναι απαραίτητα για την κατοχύρωση και την άσκηση των δικαιωμάτων.

Οι Kenyon, Lyons και Rafferty (2002) τονίζουν ότι ο κοινωνικός αποκλεισμός είναι μια ετερογενής με αλληλένδετα αίτια και συστατικά κατάσταση, η οποία μπορεί να βιώνεται ανεξάρτητα από καθένα και σε διαφορετικές χρονικές στιγμές, με διαφορετική ένταση, από διαφορετικά άτομα και ομάδες. Ο κοινωνικός αποκλεισμός είναι για αυτούς η μοναδική αλληλεπίδραση διαφορετικών παραγόντων, της οποίας συνέπεια είναι η ελλιπής συμμετοχή στην κοινωνική και πολιτική ζωή της κοινότητας που οδηγεί όχι μόνο σε υποβάθμιση της υλικής και μη

υλικής ποιότητας ζωής, αλλά και σε περιορισμένες ευκαιρίες και επιλογές και μειωμένη συμμετοχή στα κοινά.

Σύμφωνα με τα παραπάνω, ένα άτομο είναι κοινωνικά αποκλεισμένο εάν:

- α) κατοικεί εντός των χωρικών ορίων μιας τοπικής κοινωνίας και
- β) δεν συμμετέχει στις συνήθειες δραστηριότητες των πολιτών αυτής της τοπικής κοινωνίας.

Θα μπορούσε να θεωρηθεί ότι σύμφωνα με τα παραπάνω ότι κάθε είδους μη συμμετοχή στη ζωή της κοινότητας είναι κοινωνικά προβληματική ανεξάρτητα από εάν το εμπλεκόμενο άτομο πλήττεται από την κατάσταση αυτή ή όχι. (Kenyon, Lyons και Rafferty 2002)

Σημαντικό συστατικό στοιχείο του ορισμού είναι οι συνήθειες δραστηριότητες. Οι μελετητές προσδιορίζουν τις δραστηριότητες στις οποίες είναι σημαντικό να συμμετέχουν τα άτομα, μέλη της τοπικής κοινωνίας στη βάση πέντε παραμέτρων: (Kenyon, Lyons και Rafferty 2002)

- Κατανάλωση: η δυνατότητα του ατόμου να καταναλώνει, τουλάχιστον στο ελάχιστο αποδεκτό επίπεδο, αγαθά και υπηρεσίες που θεωρούνται δεδομένα για την τοπική κοινωνία. Αυτού του είδους η ερμηνεία σχετίζεται με παραδοσιακές θεωρήσεις της φτώχειας και της αποστέρησης,
- Αποταμίευση: η αποταμίευση χρημάτων, το δικαίωμα συνταξιοδότησης και η ατομική ιδιοκτησία. Όλα αυτά θεωρούνται πολύ σημαντικές μορφές συμμετοχής στην αυξανόμενη ευημερία. Ιδιαίτερα η ιδιοκτησία κατοικίας θεωρείται από πολλούς το σύμβολο της κοινωνικής ένταξης ενώ η αποταμίευση αποτελεί σημαντικό παράγοντα ασφάλειας του ατόμου στις περιόδους ανεργίας,
- Συμμετοχή στις παραγωγικές δραστηριότητες: η συμμετοχή σε οικονομικά ή κοινωνικά ωφέλιμη δραστηριότητα όπως η μισθωτή απασχόληση, η εκπαίδευση ή η κατάρτιση, η συνταξιοδότηση στις περιπτώσεις υπέρβασης του ορίου ηλικίας και η φροντίδα της οικογένειας. Είναι σαφές ότι η ερμηνεία αυτή περιλαμβάνει τους απασχολούμενους, τους αυτοαπασχολούμενους, τους συνταξιούχους, τους φοιτητές, τους μαθητές, τους γονείς που αναλαμβάνουν την ευθύνη ανατροφής των παιδιών τους και αποκλείει τους ανέργους, τα άτομα με αναπηρίες ή χρόνια νοσήματα και

τους πρόωρα συνταξιοδοτούμενους. Από την σκοπιά του ατόμου, η σημασία αυτής της παραμέτρου έγκειται στον αυτοσεβασμό, που του προσδίδει η συμμετοχή του σε μία οικονομικά ή κοινωνικά χρήσιμη δραστηριότητα, ενώ από τη σκοπιά της κοινωνίας ως σύνολο τα άτομα συμμετέχοντας σε μία χρήσιμη δραστηριότητα συνεισφέρουν οικονομικά ενώ αντίθετα οι μη συμμετέχοντες αποτελούν απώλεια πόρων,

- Πολιτική δράση: η συμμετοχή σε κάποια συλλογική προσπάθεια για την προστασία ή τη βελτίωση του άμεσου ή του ευρύτερου κοινωνικού και φυσικού περιβάλλοντος. Αυτού του είδους η δραστηριότητα περιλαμβάνει τη συμμετοχή στις εκλογικές διαδικασίες, το δικαίωμα ψήφου, τη συμμετοχή σε πολιτικά κόμματα ή τη συμμετοχή σε εθνικά ή τοπικά συλλογικά μορφώματα ,
- Κοινωνική δράση: η σημαντική κοινωνική αλληλεπίδραση με την οικογένεια ή τον κοινωνικό περίγυρο, η συνείδηση της συμμετοχής στο κοινωνικό σύνολο και η απόκτηση κοινωνικής και πολιτισμικής υπόστασης. Η ύπαρξη διαθέσιμης συναισθηματικής υποστήριξης και η συνείδηση του μέλους της κοινότητας θεωρούνται βασικές ανθρώπινες ανάγκες. Εξάλλου, η περιθωριοποίηση θεωρείται σημαντικός παράγοντας του κοινωνικού αποκλεισμού.

Η συμμετοχή σε μία από τις παραπάνω δραστηριότητες είναι πολύ πιθανό να επηρεάζει τη συμμετοχή και στις υπόλοιπες. Για παράδειγμα η ανεργία είναι πολύ πιθανό να οδηγήσει σε περιορισμό της κατανάλωσης.

Συναφής με τον προηγούμενο είναι ο ορισμός του κοινωνικού αποκλεισμού ως αδυναμία συμμετοχής σε ένα τουλάχιστον, από τα ακόλουθα συστήματα :

- Το δημοκρατικό και νομικό σύστημα, που προωθεί την ισοπολιτεία και ισονομία, τουλάχιστον στο επίπεδο των κοινωνικών δικαιωμάτων,
- Την αγορά εργασίας, που προωθεί την οικονομική ενσωμάτωση,
- Την κοινωνική πρόνοια, που προωθεί την κοινωνική ενσωμάτωση,
- Το σύστημα της οικογένειας και της κοινότητας, που προωθεί την ψυχολογική ενσωμάτωση.

Αντίθετα, ο Silver (1994), περιορίζει την έννοια του κοινωνικού αποκλεισμού ορίζοντας της μόνο σε σχέση με την αγορά εργασίας. Έτσι για αυτόν

κοινωνικά αποκλεισμένα άτομα είναι μόνο εκείνα που δεν κατορθώνουν να ενταχθούν στην τοπική αγορά εργασίας. Αναγνωρίζει, βέβαια ότι το φαινόμενο του κοινωνικού αποκλεισμού με την έκπτωση των συλλογικών αξιών και την αποσύνθεση του κοινωνικού ιστού που προκαλεί απειλεί ολόκληρο το κοινωνικό σύστημα.

Ιδιαίτερα σημαντική είναι η καταγραφή του ορισμού της έννοιας του κοινωνικού αποκλεισμού, όπως διατυπώθηκε από τους ίδιους τους ανθρώπους που πλήττονται από ανισότητες και διακρίσεις (Richardson, Le Grand 2002). Για αυτούς ο κοινωνικός αποκλεισμός «πλήττει τα πάντα, το χώρο και τους ανθρώπους, νέους και ηλικιωμένους». Πλήττει τους ανθρώπους με το χαμηλό εισόδημα, με την ανεργία και την υποβάθμιση του επιπέδου ζωής σαν αποτέλεσμα της αποβιομηχάνισης. Τονίζουν ότι παρά το γεγονός ότι πολλοί άνθρωποι ζουν κάτω από το όριο της φτώχειας, για το σύστημα κοινωνικής πρόνοιας δεν θεωρούνται κοινωνικά αποκλεισμένοι με αποτέλεσμα να αποκλείονται και από τις κοινωνικές παροχές. Για αυτούς ο κοινωνικός αποκλεισμός σημαίνει πάνω από όλα αδυναμία συμμετοχής στις συνήθεις δραστηριότητες των άλλων.

Ένας γενικότερος ορισμός του κοινωνικού αποκλεισμού διατυπώνεται από την Preece J. (2001). Σύμφωνα με αυτόν ο κοινωνικός αποκλεισμός αποτελεί μια κατάσταση που βιώνεται από μέρος του πληθυσμού ως αποτέλεσμα της ελλιπούς πρόσβασης του στην αγορά εργασίας και τη σχετική οικονομική συμβολή του στην κοινωνία. Αυτή η κατάσταση είναι κάτι πολύ περισσότερο από τις κοινωνικές διαδικασίες που παράγουν την απώλεια ρόλων, εξουσίας, αυτοεκτίμησης, και προσδοκιών καθώς οι καταστάσεις αυτές προέρχονται από τον αποκλεισμό από εκείνα τα κοινωνικά συστήματα που προωθούν την κοινωνική ένταξη. Με αυτό τον τρόπο ο κοινωνικός αποκλεισμός συνδέεται με την έννοια της φυσιολογικής ζωής.

Ο κοινωνικός αποκλεισμός έχει άμεση σχέση με τις ιδιαιτερότητες του σύγχρονου κόσμου, αφού στην πραγματικότητα αφορά στην παραβίαση αναγνωρισμένων κοινωνικών δικαιωμάτων. Τα τελευταία χρόνια, μάλιστα, αναλύεται με βάση την έννοια των δημοσίων αγαθών, ώστε να γίνεται πιο συγκεκριμένο το περιεχόμενο του όρου και παράλληλα να διευκολύνεται η λήψη μέτρων για την αντιμετώπιση του. Σύμφωνα με την αντίληψη αυτή, ο κοινωνικός αποκλεισμός μπορεί να οριστεί ως παρεμπόδιση απορρόφησης κοινωνικών και

δημόσιων αγαθών όπως είναι αυτά της εκπαίδευσης, της υγείας, της πρόνοιας, η έλλειψη των οποίων οδηγεί στην περιθωριοποίηση και την ανέχεια. (Τσιάκαλος 1998).

Η Μουσούρου (1998), σε μία απόπειρα σύνθεσης διάφορων ορισμών του κοινωνικού αποκλεισμού τον προσδιορίζει ως έλλειψη: α) βασικών ατομικών και κοινωνικών δικαιωμάτων, β) συμμετοχής στην παραγωγή και την απόλαυση κοινωνικών και δημόσιων αγαθών και γ) συμμετοχής στη διαμόρφωση της έννοιας αλλά και της άσκησης της εξουσίας. Η έννοια του κοινωνικού αποκλεισμού δεν έχει, ακόμα, αποκρυσταλλωθεί επαρκώς, και το περιεχόμενο της επαναπροσδιορίζεται διαρκώς χωρίς να έχει αποσαφηνισθεί. Ωστόσο, η μέχρι σήμερα μελέτη του κοινωνικού αποκλεισμού δείχνει ότι ο πολυδιάστατος χαρακτήρας των αποστερήσεων οδηγεί στον κοινωνικό αποκλεισμό οποίος διαπιστώνεται σε συγκεκριμένες ομάδες πληθυσμού ή περιοχές και αναφέρεται σε προβλήματα που δεν είναι δυνατό να αντιμετωπισθούν με τις παραδοσιακές πρακτικές της κοινωνικής πολιτικής.

2.2. Το ελάχιστο εγγυημένο εισόδημα

Η οικοδόμηση του κοινωνικού κράτους στις χώρες της Ευρώπης είχε συχνά ως αφετηρία και βασικό σκοπό την αποτροπή ή το δραστικό περιορισμό φαινομένων εξαθλίωσης. Η αναγκαιότητα αυτή αποτέλεσε το σημείο στο οποίο συνέπεσαν πολιτικές δυνάμεις με πολύ διαφορετικές αντιλήψεις περί οργάνωσης της κοινωνίας. Για το λόγο αυτό η εξασφάλιση ενός κοινωνικού δικτύου ασφαλείας αναγνωρίστηκε ακόμα και από τους οπαδούς του ελάχιστου κράτους ενώ προγράμματα εγγύησης ενός ελάχιστου επιπέδου διαβίωσης εμφανίστηκαν παντού. Η Ευρωπαϊκή Ένωση το 1992, καλεί τα κράτη - μέλη να αναγνωρίσουν το βασικό δικαίωμα κάθε ατόμου σε επαρκείς πόρους και κοινωνική πρόνοια ώστε να ζει με τρόπο συμβατό με την ανθρώπινη αξιοπρέπεια στο πλαίσιο της συστηματικής και συνεκτικής προσπάθειας καταπολέμησης του κοινωνικού αποκλεισμού.

Η εγγύηση των ελάχιστων πόρων έχει το ρόλο δικλείδας ασφαλείας για την αποτροπή ακραίων φαινομένων φτώχειας και κοινωνικού αποκλεισμού. Στο πλαίσιο

αυτό το ελάχιστο εγγυημένο εισόδημα αποτελεί ένα ύστατο δίχτυ για την κάλυψη ουσιαστικών αναγκών σε καταστάσεις κρίσης με τη θεσμοθέτηση γενικού προγράμματος εγγύησης σε όλους ενός ελάχιστου εισοδήματος. Βασίζεται στην εξακρίβωση των ιδίων πόρων του νοικοκυριού από αμοιβές εργασίας ή άλλες κοινωνικές παροχές και συμπληρώνει τη διαφορά μεταξύ του καθοριζόμενου ύψους της εγγύησης και των ιδίων πόρων του νοικοκυριού. Παρέχεται ως προσωρινό μέτρο ανακούφισης χωρίς όμως την πρόβλεψη καταληκτικής προθεσμίας για τη διακοπή της ενίσχυσης. Αν και τα προγράμματα ελάχιστου εγγυημένου εισοδήματος είναι επιλεκτικά ως προς το εισόδημα των δικαιούχων είναι καθολικά ως προς τις κατηγορίες των δυνητικών δικαιούχων. Καλύπτει όλα τα νοικοκυριά και όλα τα άτομα, με την προϋπόθεση ότι το εισόδημα τους είναι κατώτερο από το ύψος της εγγύησης. Μάλιστα στις περισσότερες χώρες που εφαρμόζουν τέτοια προγράμματα στους δυνητικούς δικαιούχους τους περιλαμβάνονται και οι αλλοδαποί, μετανάστες, πρόσφυγες και αιτούντες άσυλο που διαθέτουν νόμιμη άδεια παραμονής. Από την εφαρμογή του προγράμματος σε χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης προκύπτει ότι από αυτό επωφελούνται κυρίως άτομα που ζουν μόνα τους, γυναίκες αρχηγοί μονογονεϊκών οικογενειών και νέοι άνεργοι (E.E. 1998).

Η χορήγηση του ελάχιστου εγγυημένου εισοδήματος στοχεύει στην οικονομική υποστήριξη του ατόμου ώστε να μην καταστεί κοινωνικά αποκλεισμένο και να επανενταχθεί στην κοινωνία. Για το λόγο αυτό θεωρείται ότι θα πρέπει το ελάχιστο εγγυημένο εισόδημα να εξασφαλίζει τα απαραίτητα προς το ζην. Ως εκ τούτου το σημαντικό είναι να προσδιοριστεί η έννοια των απαραίτητων προς το ζην. Σε πολλές χώρες προσδιορίζεται η γραμμή της φτώχειας και το ελάχιστο εγγυημένο εισόδημα ορίζεται ως προς τη γραμμή της φτώχειας. Κατά συνέπεια το ελάχιστο εγγυημένο εισόδημα δεν στοχεύει να υποκαταστήσει ούτε τον κατώτατο μισθό ούτε και την κατώτατη σύνταξη. Ο στόχος του είναι εντελώς διαφορετικός.

Τα τελευταία χρόνια αρκετές χώρες συνεχίζουν και καταβάλλουν για ορισμένη χρονική περίοδο όλο ή μέρος του ελάχιστου εισοδήματος σε αυτούς που εργάζονται είτε για να τους δώσουν ένα ακόμη κίνητρο είτε επειδή το εισόδημα από εργασία είναι τόσο χαμηλό που δεν τους εξασφαλίζει τα απαραίτητα προς το ζην. Σε αρκετές επίσης χώρες ένα μέρος του ελάχιστου εισοδήματος καταβάλλεται και σε συνταξιούχους. Το εγγυημένο εισόδημα δεν είναι ανταποδοτικό δηλαδή η καταβολή

του δεν προϋποθέτει ότι έχουν καταβληθεί ασφαλιστικές εισφορές ή έχει παρακρατηθεί φόρος (Χλέτσος 2003).

Το ελάχιστο εγγυημένο εισόδημα, όπως εφαρμόζεται στις περισσότερες χώρες απαιτεί από τους δικαιούχους του να είναι διαθέσιμοι για εργασία και πρόθυμοι να δεχτούν την προσφορά οποιασδήποτε κατάλληλης εργασίας. Από την προϋπόθεση αυτή εξαιρούνται μόνο τα άτομα με αναπηρίες, χρόνια νοσήματα και ψυχική ασθένεια καθώς και όσοι έχουν αναλάβει τη φροντίδα μικρών παιδιών ή ανήμπορων ανηλίκων.

Διακρίνονται δύο χρονικές περιόδους εφαρμογής του προγράμματος. Η πρώτη περίοδος διαρκεί μέχρι τα τέλη της δεκαετίας του 1980 και τις αρχές της δεκαετίας του 1990. Την περίοδο αυτή ο θεσμός του ελάχιστου εγγυημένου εισοδήματος, όποια μορφή και αν είχε λάβει στις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ήταν απλώς μία οικονομική στήριξη του ατόμου με σκοπό να μην καταστεί φτωχό και κοινωνικά αποκλεισμένο. Η δεύτερη περίοδος ξεκινάει από τις αρχές της δεκαετίας του 1990 όπου, όπως ήδη αναφέραμε, συζητείται η γενίκευση του θεσμού του ελάχιστου εγγυημένου εισοδήματος και συνδέεται με όλες τις διαθέσιμες ενεργητικές μορφές απασχόλησης (Χλέτσος 2003, Ματσαγγάνης 2004).

Όπως επισημαίνει ο Ροζανβαλόν (1995), το ελάχιστο εγγυημένο εισόδημα με τον τρόπο αυτό αποτελεί ένα νέο συμβόλαιο ανάμεσα στην πολιτεία και στον ωφελούμενο. Ένα νέο κοινωνικό συμβόλαιο το οποίο εμπεριέχει υποχρεώσεις και δικαιώματα τόσο για την πολιτεία όσο και για τον ωφελούμενο. Η πολιτεία είναι υποχρεωμένη να παράσχει την οικονομική υποστήριξη ώστε να αποφευχθεί ο κοινωνικός αποκλεισμός και να βοηθήσει το άτομο να επανενταχθεί στην κοινωνία και απαιτεί από το άτομο να συνεργήσει στις ενέργειες που αυτή καταβάλλει για την επανένταξή του. Το ωφελούμενο άτομο δικαιούται αυτό το εισόδημα αλλά έχει ως υποχρέωση να αποδεχτεί και να συμμετέχει στις ενέργειες που η πολιτεία καταβάλλει για να επανενταχθεί στην κοινωνία.

Οι σύγχρονες πρακτικές καταπολέμησης του κοινωνικού αποκλεισμού δίνουν έμφαση στον αποκλεισμό ως δυναμική διαδικασία περιορισμένης συμμετοχής στην οικονομική, κοινωνική και πολιτισμική ζωή, μέσω της αποκοπής από τα αντίστοιχα οικονομικά, κοινωνικά και πολιτισμικά συστήματα, που καθορίζουν την κοινωνική ενσωμάτωση του ατόμου στην κοινωνία. Η προσέγγιση

αυτή εστιάζει λιγότερο στα θύματα του κοινωνικού αποκλεισμού και περισσότερο στις διαδικασίες που τον δημιουργούν. Οι διάφορες αποστερήσεις δεν μπορούν να αποδίδονται απλά σε προσωπικές ατυχίες ή στην ανικανότητα των ατόμων που βιώνουν την κοινωνική μειονεξία. Ακόμα και όταν υφίστανται αυτές οι ατυχίες ή οι ανικανότητες δεν μπορεί μόνο το άτομο να «ενοχοποιείται» για την κατάσταση στην οποία έχει περιέλθει. (Χλετσος 2003, Ματσαγγάνης 2004).

Ο ρόλος του τοπικού πλαισίου σε τέτοιες διαδικασίες είναι σημαντικός καθώς η ποιότητα ζωής, η προσβασιμότητα σε υπηρεσίες και οι προσφερόμενες ευκαιρίες διαφέρουν σε σημαντικό βαθμό από τόπο σε τόπο. Για αυτό ακριβώς το τοπικό πλαίσιο διαδραματίζει σημαντικό ρόλο στον καθορισμό του επιπέδου ζωής και στη φύση των αλληλεπιδράσεων μεταξύ των κατοίκων του. Η ανεργία σε συνδυασμό με μία υποβαθμισμένη περιοχή δημιουργεί ένα εκρηκτικό μείγμα, ειδικά όταν αυτές οι περιοχές κατοικούνται από άτομα με περιορισμένο κοινωνικό κεφάλαιο, που δεν συμβάλουν θετικά στην αντιμετώπιση των προβλημάτων. Το τοπικό πλαίσιο, η δομή του, οι υπηρεσίες και η λειτουργικότητα του είναι ακόμα πιο σημαντικό για τις ευπαθείς ομάδες πληθυσμού λόγω της περιορισμένης κινητικότητας τους.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3^ο

ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΣ ΑΠΟΚΛΕΙΣΜΟΣ ΓΥΝΑΙΚΩΝ

3.1. Κοινωνικός αποκλεισμός των γυναικών

Ειδική κατηγορία πληθυσμού, σε βάρος της οποίας λειτουργούν πολλαπλές διακρίσεις και βιώνει ποικίλες μορφές αποστέρησης, μένοντας συχνά στο περιθώριο της γενικότερης ευημερίας, είναι οι γυναίκες. Διότι, ακόμα και σήμερα, οι γυναίκες, σε πολλές περιπτώσεις, αποκλείονται από την πλήρη συμμετοχή τους στον οικονομικό και κοινωνικό τρόπο ζωής, που απολαμβάνουν οι πολλοί. Κατ' επέκταση δημιουργείται ζήτημα προσδιορισμού της γυναικείας ταυτότητας, που χαρακτηρίζει την κοινωνική της ένταξη και τη συμμετοχή της στα κοινωνικά δικαιώματα. Τυχαίνει οι γυναίκες να ανήκουν, σε μεγαλύτερο ποσοστό από ότι οι άνδρες, στα πιο εξασθενημένα, εξαρτώμενα και ανίσχυρα τμήματα ενός δεδομένου πληθυσμού. Απαιτείται, συνεπώς, να ρυθμισθεί νομοθετικά η ανάγκη κάλυψης της υφιστάμενης έλλειψης προστασίας των γυναικών (Τσαούση – Χατζή Ασπ. 1998).

Με αφετηρία την Παγκόσμια Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (1948 αρ. 2 και αρ. 22 και 27), ο Ο.Η.Ε., το Συμβούλιο της Ευρώπης (Κοινοτικός Χάρτης του Τουρίνου 1961 και μεταγενέστερες τροποποιήσεις του), η Ε.Ο.Κ. (Κοινωνικός Χάρτης 1989) και οι εθνικές νομοθεσίες προχώρησαν σε σειρά Διεθνών Συμβάσεων, που προστατεύουν τις κοινωνικά και οικονομικά αδύνατες κοινωνικές τάξεις, ομάδες και κατηγορίες.

Στην ελληνική πραγματικότητα η κατάσταση μεταξύ των συνταγματικά κατοχυρωμένων ρυθμίσεων και προβλέψεων και των ισχυουσών συνθηκών, αναφορικά με τις σχέσεις των δύο φύλων και τα δικαιώματα των γυναικών, που αποτελούν και το σημείο αναφοράς του προβληματισμού για την οριοθέτηση του κοινωνικού αποκλεισμού τους, διαμορφώνεται ως εξής: Στο αρ. 2 παρ. 4 του ισχύοντος Συντάγματος ορίζεται ότι: «Έλληνες και Ελληνίδες έχουν ίσα δικαιώματα και υποχρεώσεις». Η διάταξη αυτή, καθιερώθηκε για πρώτη φορά στο Σύνταγμα του 1975, υπό την επίδραση του Διεθνούς Έτους της Γυναίκας και κατόπιν πιέσεων των γυναικείων οργανώσεων, που είχαν επιτύχει ήδη και άλλα σημαντικά βήματα προς

την κατεύθυνση της ισότητας των δύο φύλων (Αλ. Γιωτοπούλου – Μαραγκοπούλου, παρατηρήσεις Νομολογίας, Το ΣΥΝΤΑΓΜΑ (ΤοΣ) 4/1998, 774). Κατοχυρώνεται έκτοτε η αρχή της ισονομίας, της ισότητας, όχι μόνο ενώπιον του Νόμου, αλλά και «εντός του Νόμου», η οποία σημαίνει την ίση ρύθμιση όλων των θεμάτων για όλους τους πολίτες ανεξαρτήτως φύλου, δηλαδή την απόλυτη ισότητα (Ζώγια Χρονάκη, 1999) Έκτοτε αντικαταστάθηκαν παλαιότερα νομοθετήματα, που περιείχαν ανισότητες, προσδιοριζόμενες με βάση το φύλο.

Η κατά τα παραπάνω όμως αρχή της απόλυτης ισότητας περιορίζεται από το αρ. 116&2 του Σ., σύμφωνα με την οποία: « Αποκλίσεις επιτρέπονται μόνο για σοβαρούς λόγους». Εν προκειμένο, ως σοβαροί λόγοι θεωρήθηκαν όσοι ανάγονται σε βιολογικές και λειτουργικές διαφορές, οι οποίες όμως θα πρέπει να αντιμετωπίζονται με επιφύλαξη και να μην ερμηνεύονται σε βάρος του γυναικείου φύλου. Παρότι θεωρήθηκε από έγκριτους συνταγματολόγους ότι η διάταξη αυτή τέθηκε προς όφελος των γυναικών, στην πράξη αποδείχθηκε ότι συρρικνώνει την ισότητα σε βάρος τους, δημιουργώντας νέες ανισότητες. Γι' αυτό και θα πρέπει η εφαρμογή της να είναι σπάνια και σε περιορισμένη έκταση, προκειμένου και μόνο να αντιμετωπιστούν εξαιρετικές και αναπόφευκτες περιπτώσεις.

Ακόμα και σήμερα οι γυναίκες εξακολουθούν να προσδιορίζονται από δύο κυρίως παράγοντες: α) τη βιολογική τους ιδιαιτερότητα, δηλαδή την ικανότητα αναπαραγωγής και β) το διαφορετικά δομημένο κοινωνικό καθεστώς και τον κατά φύλα καταμερισμό της εργασίας τόσο στον ιδιωτικό, όσο και στον δημόσιο χώρο (Ζώγια Χρονάκη, 1999). Αυτή η διαφορετικότητα, όπως δομήθηκε, αποτέλεσε πηγή διακρίσεων, που συντήρησε την ιδεολογία της κατωτερότητας του γυναικείου φύλου και λειτούργησε εντέλει ως ανισότητα. Το φαινόμενο αυτό χρειάζεται να ανατραπεί, προκειμένου να επιτευχθεί η ποθητή ουσιαστική ισότητα. Με την πλήρη αναγνώριση του σταθερού και αμεταβλήτου παράγοντα της βιολογικής ιδιαιτερότητας του γυναικείου φύλου θα πρέπει να αναμορφωθεί το κοινωνικό καθεστώς, με τρόπο, ώστε οι διαφορετικές ταυτότητες, αξίες και επιλογές ζωής των γυναικών να μη λειτουργούν ως πηγή διακρίσεων εις βάρος τους. Θα οδηγήσει στην αναγνώριση τους ως ισότιμα αυτόνομα υποκείμενα, με διαφορετικές εμπειρίες και ανάγκες, που δικαιούνται να ζουν με αξιοπρέπεια. Η ελευθερία και η δικαιοσύνη

προϋποθέτουν την ανοχή, την ισότητα και τον αλληλοσεβασμό της διαφορετικότητας.

Σε συνάρτηση με την αρχή της ισότητας των φύλων αποκτά μεγάλη σημασία η εφαρμογή της αρχής του αρ. 2 & 1 του Συντάγματος, που ορίζει ότι: «Ο σεβασμός και η προστασία της αξίας του ανθρώπου αποτελούν την πρωταρχική υποχρέωση της Πολιτείας». Ο σεβασμός της αξίας και της αξιοπρέπειας του ανθρώπου εμπεριέχει την αξία και της ανθρώπου (Ζώγια Χρονάκη 1999). Πρωταρχικής σημασίας είναι επίσης η διάταξη του αρ. 5 & 1 του Συντάγματος, που ορίζει ότι: «καθένας έχει δικαίωμα να αναπτύσσει ελεύθερα την προσωπικότητά του και να συμμετέχει στην κοινωνική, οικονομική και πολιτική ζωή της Χώρας...». Η προσωπικότητα του ανθρώπου συντίθεται από την σωματική, ψυχική, πνευματική, ηθική και κοινωνική του υπόσταση, από την οποία απορρέουν συγκεκριμένα έννομα αγαθά, όπως η σωματική ελευθερία και ακεραιότητα, η υγεία, η τιμή, η ιδιωτική ζωή, το δικαίωμα της αυτοδιάθεσης και της δυνατότητας να εξουσιάζει καθένας το σώμα του / της και να το χρησιμοποιεί όπως θέλει, δικαιώματα, τα οποία πρέπει να ασκεί και να αναπτύσσει ελεύθερα. Υποχρέωση συνεπώς της πολιτείας, είναι η παροχή των αναγκαίων μέσων για την ελεύθερη ανάπτυξη της προσωπικότητας του καθενός και η μη παρεμπόδιση της άσκησης των δικαιωμάτων, που τη συνθέτουν, και εξατομικεύουν ένα συγκεκριμένο πρόσωπο ή κατηγορία προσώπων με ιδιαίτερα χαρακτηριστικά.

Απαιτούνται ειδικά θετικά μέτρα, που συμπληρώνουν και πραγματοποιούν την ουσιαστικοποίηση της ισότητας για ειδικές κοινωνικές κατηγορίες – ομάδες, εξουδετερώνοντας τα ειδικά εμπόδια, που υπάρχουν για κάθε μία από αυτές (ιδιαίτερης αναφοράς χρήζει η θεσμοθέτηση του νόμου 1329/83, που καθιέρωσε στην ελληνική έννομη τάξη πλήρη ισότητα δικαιωμάτων και υποχρεώσεων των μελών του ζεύγους, μέσα στην οικογένεια, αλλά και στην επαγγελματική και εργασιακή δραστηριότητα).

Με σημείο αναφοράς τη διαφορετικότητα των φύλων και με δεδομένες τις συνθήκες και τα αποτελέσματα του κοινωνικού αποκλεισμού των γυναικών, που μία γενική προσέγγιση και απόπειρα περιγραφής τους επιχειρήθηκε παραπάνω, θα εξειδικευθεί στη συνέχεια η μελέτη του φαινομένου του κοινωνικού αποκλεισμού,

όπως συναντάται και διαμορφώνεται εις βάρος μίας ειδικής κατηγορίας ατόμων του γυναικείου φύλου, αυτή των ατόμων με αναπηρίες.

3.2. Ο κοινωνικός αποκλεισμός των γυναικών με αναπηρία

Για την περιγραφή της κατάστασης και των διαστάσεων του κοινωνικού αποκλεισμού στο χώρο των ατόμων με αναπηρίες σημαντικές παραμέτρους αποτελούν ο τρόπος που τα άτομα αυτά αντιμετωπίζονται, ο βαθμός αναπηρίας, που παρουσιάζουν, η στάση των ίδιων των ατόμων με αναπηρίες και των γύρω τους απέναντι στην αναπηρία τους. Εν προκειμένω, παρατηρείται πως τα άτομα αυτά έχουν συνήθως περιορισμένη δραστηριοποίηση, λόγω των σωματικών, λειτουργικών, νοητικών, αισθητηριακών ή ψυχικών παθήσεων που αντιμετωπίζουν, οι οποίες, στην πλειοψηφία των περιπτώσεων, τους εγκλωβίζουν σε μία κατάσταση εξάρτησης από τους άλλους ή από μηχανικά ή ηλεκτρονικά μέσα, η οποία αποφεύγεται μόνο, όταν μπορούν να αυτοεξυπηρετηθούν. Έχουν ανάγκη φροντίδας, συχνά νοσηλευτικής και ειδικών θεραπευτικών ασκήσεων, προκειμένου να επιτευχθεί η αποκατάσταση ή η απλή διατήρηση των λειτουργιών τους. Αντιμετωπίζουν προβλήματα στην επικοινωνία με το περιβάλλον και τους γύρω τους, σε συνδυασμό με τα προβλήματα προσπελασιμότητας, που υφίστανται. Κατά συνέπεια έχουν περιορισμένη δυνατότητα για εργασία και συνεπώς υφίστανται μοιραία και μείωση των οικονομικών τους πόρων. Όλα τα παραπάνω οδηγούν σε καταστάσεις απομόνωσης και περιορισμών, που εμποδίζουν την ελεύθερη και ολοκληρωμένη συμμετοχή τους στην κοινωνική ζωή του συνόλου.

Για την ειδική κατηγορία των γυναικών με αναπηρίες έχουν προκύψει με βάση τα ελληνικά δημογραφικά δεδομένα τα εξής (σχετική έρευνα – ενδεικτική της κατάστασης - πραγματοποιήθηκε στο χώρο των χρονίως πασχόντων, ο οποίος αποτελεί σημαντική κατηγορία του ευρύτερου χώρου των ατόμων με αναπηρίες και αφορά κυρίως άτομα, που η πάθησή τους συνοδεύεται από σοβαρή και μη αναστρέψιμη αναπηρία, βλ. Αμήρα Άννα. 2000):

- Σε σχέση με την οικογενειακή τους κατάσταση, στην πλειονότητά τους είναι χήρες, άγαμες και διαζευγμένες. Τη φροντίδα τους αναλαμβάνουν συνήθως τα παιδιά τους ή άλλοι συγγενείς (όπως αδέρφια και ανίψια).
- Σε σχέση με την οικονομική τους κατάσταση, σε ποσοστό 90% είναι μέτρια ή κακή, σύμφωνα και με τις δικές τους εκτιμήσεις. Κύρια πηγή εσόδων τους είναι επιδόματα ή σύνταξη (86%), που δεν ανταποκρίνεται πλήρως στις ανάγκες τους. Η ασφάλισή τους είναι έμμεση. Ένα ποσοστό 10% (ηλικίες 18-59 ετών) παραμένει τελείως ανασφάλιστο. Η έλλειψη ασφαλιστικής τους κάλυψης οφείλεται στην ηλικία και στο ποσοστό ή το είδος της αναπηρίας τους. Ταυτόχρονα είναι αρκετά ανήμπορες, ούτως ώστε να εξασφαλίσουν και να διατηρήσουν κάποια απασχόληση. Αν εργαστούν κάποια περίοδο της ζωής τους, πολύ συχνά δεν ασφαλίζονται, είτε κατόπιν επιλογής τους ή ελλείψει άλλης επιλογής.
- Σε σχέση με την κατοικία, η κατάσταση είναι κάπως καλύτερη και θεωρείται, από τα ίδια τα άτομα, ικανοποιητική, επειδή η κατοικία, στην οποία διαμένουν, είναι συνήθως ιδιόκτητη (ανήκει στα ίδια τα άτομα ή σε κάποιο άλλο μέλος της οικογένειάς τους). Εντούτοις η κατοικία τους εξακολουθεί να μην είναι κατάλληλα διαμορφωμένη, για να καλύπτει τις ανάγκες τους και να τους εξασφαλίζει αυτόνομη και απρόσκοπτη κίνηση.

Στο σημείο αυτό πρέπει να επισημανθεί μία σοβαρή διάκριση, η οποία έχει παρατηρηθεί από το 1980 από τον Παγκόσμιο Οργανισμό Υγείας μεταξύ της «αναπηρίας ή ανικανότητας» (disability), ως ατομικό χαρακτηριστικό σε συνδυασμό με τα λειτουργικά προβλήματα, που απορρέουν από αυτήν και του «μειονεκτήματος» (handicap), που θεωρείται κοινωνική επίπτωση της αναπηρίας και των λειτουργικών προβλημάτων (Κοσμάτου Κων.2001). Στη διάκριση αυτή βασίζεται και το κείμενο των κανονισμών για την Εξίσωση των ευκαιριών των ανθρώπων με αναπηρίες του ΟΗΕ του 1994, σύμφωνα με το οποίο:

- A) Ο όρος ανικανότητα καλύπτει έναν μεγάλο αριθμό διαφορετικών λειτουργικών περιορισμών, που μπορούν να εμφανιστούν σε οποιονδήποτε κάτοικο της γης. Οι άνθρωποι μπορεί να έχουν αναπηρίες από σωματικό, διανοητικό ή αισθητηριακό περιορισμό (impairment), από ιατρικές συνθήκες

ή από ψυχική νόσο. Τέτοιες ανεπάρκειες, συνθήκες ή ασθένειες μπορεί να είναι μόνιμες ή προσωρινές.

- B) Ο όρος μειονέκτημα σημαίνει την απώλεια ή τον περιορισμό των ευκαιριών να συμμετέχουν στη ζωή της κοινότητας ισότιμα με τους άλλους ανθρώπους. Περιγράφει τη συνάντηση του ανθρώπου με αναπηρίες και του περιβάλλοντος, μέσα στο οποίο αυτός ζει. Υπογραμμίζει έτσι τις ανεπάρκειες του φυσικού περιβάλλοντος και πολλών οργανωμένων δραστηριοτήτων – όπως είναι οι πληροφορίες, η επικοινωνία, η εκπαίδευση κ.λ.π., που εμποδίζουν τους ανθρώπους με αναπηρίες να συμμετέχουν ισότιμα στη ζωή της κοινωνίας. (Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών, 1994).

Επομένως μία φυσική μειονεξία (όρασης, ακοής, κίνησης, πνευματική) δεν πρέπει απαραίτητα να θεωρείται ότι αποτελεί αναπηρία, εφόσον δεν εμποδίζει το άτομο από την αυτό-ολοκλήρωσή του. Διότι πρωτίστως οι συνθήκες του τεχνητού και κυρίως οικονομικού περιβάλλοντος, είναι αυτές, που επιδεινώνουν ή περιορίζουν την κατάσταση φυσικής εξάρτησης ενός ατόμου, και όχι αυτή καθεαυτή η διαφορετικότητά του. Επιπλέον οι λειτουργικοί περιορισμοί, που εμφανίζονται σε κάποιο άτομο, δεν πρέπει να συνεπάγονται οπωσδήποτε και τον κοινωνικό περιορισμό και την απομόνωσή του, τη «μειονεκτική» δηλαδή αντιμετώπισή του.

Τα όργανα της Ευρωπαϊκής Ένωσης έχουν εκδώσει σωρεία Οδηγιών και Ψηφισμάτων (Κοσμάτου Κων. 2001), με στόχο την υιοθέτηση μέτρων απαραίτητων για τη δίκαιη και ισότιμη μεταχείριση, την κοινωνική ενσωμάτωση και την επαγγελματική αποκατάσταση των ατόμων με αναπηρίες.

Στην ελληνική νομοθεσία πρωταρχικής σημασίας, εν προκειμένω, έχει το αρ. 21 & 2 και 3 του Συντάγματος, όπου αναφέρεται ότι: «...όσοι πάσχουν από ανίατη σωματική ή πνευματική νόσο έχουν δικαίωμα ειδικής φροντίδας από το Κράτος» και επίσης ότι «Το Κράτος μεριμνά για την υγεία των πολιτών και παίρνει ειδικά μέτρα για την προστασία...της αναπηρίας...». Παράλληλα έχουν κυρωθεί με νόμο διεθνείς Συνθήκες και Συμβάσεις, προκειμένου να εξασφαλισθεί η επαγγελματική αποκατάσταση σε όλα τα άτομα με αναπηρίες (αρ. 22&1 του Συντάγματος, που κατοχυρώνει το δικαίωμα στην εργασία όλων ανεξαιρέτως των

πολιτών και το δικαίωμα ίσης αμοιβής για παρεχόμενη εργασία ίσης αξίας, ανεξάρτητα από φύλο ή άλλη διάκριση).

Σε βάρος της ειδικής αυτής κατηγορίας προσώπων λειτουργούν, σε ποικίλους τομείς, ειδικές διακρίσεις και καταστάσεις κοινωνικοοικονομικές τέτοιες, που παρεμποδίζουν την ισότιμη με τους λοιπούς πολίτες απόλαυση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων τους. Οι σημαντικότεροι από αυτούς τους τομείς είναι οι εξής:

A) Υγεία

Παρότι η Εθνική Πολιτική για τη Γυναικεία Υγεία αναγνωρίζει την καθοριστική και αναμφισβήτητη επιρροή κοινωνικών παραγόντων πάνω στη γυναικεία υγεία, οι στρατηγικές, που έχουν τελικά διαμορφωθεί από αυτούς, που εφαρμόζουν τα συστήματα, για την αντιμετώπιση αυτών των ζητημάτων, είναι ανεπαρκείς. Η επιβολή πολιτικών για τη γυναικεία υγεία μέσα από παραδοσιακά μοντέλα υπηρεσιών επιφέρει το εξής αθέλητο αποτέλεσμα: οι στρατηγικές για την υγεία και την αντιμετώπιση της αρρώστιας έχουν διαμορφωθεί μέσα στα ίδια στενά και προκαθορισμένα όρια, που εμποδίζουν την πρόσβαση και τις επιλογές των γυναικών με αναπηρία σε τεχνολογία, θεραπείες και υπηρεσίες υγείας. Οι γυναίκες με αναπηρία βρίσκονται στο κατώτατο σημείο της πυραμίδας αυτών, που διαμορφώνουν τις πολιτικές (Cooper Margaret & Temby Dianne, 1995).

Η πλειοψηφία των μοντέλων παροχής υπηρεσιών εστιάζει την προσοχή στη διαδικασία της αρρώστιας, του τραύματος ή της γενετικής ανωμαλίας, που προκαλεί σωματική, αισθητηριακή, διανοητική ή συναισθηματική αναπηρία στη γυναίκα και όχι στη φροντίδα της ίδιας της γυναίκας, που ζει με την αναπηρία της. Ο εγκλωβισμός στην ιδεολογία της λειτουργικότητας και στα αρνητικά των βιοφυσικών αποτελεσμάτων έχει σαν συνέπεια να μην προωθούνται τα ζητήματα της γυναικείας υγείας. Μειώνεται έτσι η συνειδητοποίηση των γυναικών με αναπηρίες σχετικά με τα ζητήματα γυναικείας υγείας και η συμμετοχή τους στα αντίστοιχα εκπαιδευτικά προγράμματα υγείας και πρόληψης. Κατ' αποτέλεσμα οδηγούνται στην περιθωριοποίηση και στην προκατάληψη, όσον αφορά στις εφαρμοζόμενες πολιτικές. (Cooper Margaret & Temby Dianne, 1995)

Αδύνατα σημεία των πολιτικών, που υπάρχουν σήμερα για την αναπηρία και την υγεία, είναι:

- A) Η ιδιαίτερη δυσκολία στην εύρεση πληροφοριών και κατάλληλων υπηρεσιών. Επομένως παρεμποδίζονται οι γυναίκες αυτές στην ανάληψη ευθύνης για τη φροντίδα της ίδιας τους της υγείας.
- B) Η ανάγκη βελτίωσης των υπηρεσιών υγείας για τις γυναίκες.
- Γ) Η ελλιπής έρευνα και συγκέντρωση στοιχείων για τη γυναικεία υγεία και τις ανάγκες των γυναικών με αναπηρίες.
- Δ) Η περιορισμένη συμμετοχή των γυναικών στη λήψη αποφάσεων πάνω σε θέματα υγείας
- E) Η ανεπαρκής εκπαίδευση αυτών, που παρέχουν υπηρεσίες υγείας (η εκπαίδευση και η πρόσληψη γυναικών με αναπηρίες σε θέσεις επαγγελματιών υγείας θα μπορούσε να βοηθήσει στην καλύτερη εκπαίδευση πάνω στα σχετικά ζητήματα).

Τα σημαντικότερα από τα προβλήματα, που αντιμετωπίζουν οι γυναίκες με αναπηρίες, σχετικά με την υγεία τους, είναι τα παρακάτω:

- Λιγότερες πιθανότητες να βρουν κατάλληλη διαμονή
- Δυσκολίες, όσον αφορά στην έμμηνο ρύση τους
- Έλλειψη αναγνώρισης της σεξουαλικότητας τους, καθώς και άλλων σχετικών ζητημάτων από την μεριά των εργαζομένων στο χώρο της υγείας
- Περισσότερες πιθανότητες να πέσουν θύματα σεξουαλικής εκμετάλλευσης
- Υποχρέωση για αντισύλληψη, χωρίς τη συναίνεσή τους
- Δυσκολίες στην αντιμετώπιση της ακράτειας ούρων
- Μεγαλύτερες πιθανότητες να μούνε σε Ίδρυμα
- Χαμηλές πιθανότητες να βρουν δουλειά
- Θεραπεία των συμπτωμάτων των ενδεχομένων ψυχολογικών προβλημάτων και όχι ολοκληρωτική αντιμετώπισή τους
- Αυξημένες πιθανότητες για βιασμό ή σεξουαλική κακοποίηση μέσα στο Ίδρυμα
- Δυσκολίες στην εύρεση υποστηρικτικών υπηρεσιών μέσα στην κοινότητα
- Ανάγκη για προσιτές υπηρεσίες και πληροφόρηση, που δεν ικανοποιείται

- Ανάγκη για αποτελεσματική διαμεσολάβηση μεταξύ της κυβέρνησης και αυτών, που παρέχουν τις υπηρεσίες πάνω σε ποικίλα άλλα σχετικά θέματα, όπως για παράδειγμα αυτών, που παρέχουν τις υπηρεσίες, που απαιτούνται για μία γυναίκα με ψυχολογικά προβλήματα (Cooper Margaret & Temby Dianne, 1995)

- Έλλειψη εκπροσώπησης στις σχετικές ομάδες λήψης αποφάσεων

Συνεπώς, σήμερα φαίνεται πως σε μεγάλο βαθμό, οι γυναίκες με αναπηρίες βρίσκονται στο περιθώριο, όσον αφορά στα Προγράμματα για την Γυναικεία Υγεία. Επίσης φαίνεται ότι προκύπτουν συνεχώς νέα ζητήματα, σχετικά με τη δυνατότητα πρόσβασης σε μηχανήματα εξετάσεων, με την κατανόηση των θεμάτων, που προωθούνται κ.λ.π.. Προκύπτουν ως εκ τούτου νέοι φόβοι για κάποιες από αυτές τις γυναίκες, καθώς τα σώματά τους θεωρούνται ότι τις έχουν προδώσει και ότι είναι ως εκ τούτου επικίνδυνα και τις περισσότερες φορές εξετάζονται για κακό και όχι για καλό σκοπό. Επίκεντρο της προσοχής αποτελούν όλο και περισσότερο τα σωματικά προβλήματα και όχι οι κοινωνικές επιδράσεις και οι επιπτώσεις των διαπροσωπικών σχέσεων πάνω στο άτομο και στη συνολική υγεία του. Παλιότερα προβλήματα αναβιώνουν - προβλήματα σχετικά με το φόβο, μήπως χάσουν οι ανάπηρες τον έλεγχο του εαυτού τους, στα χέρια αυτών, που παρέχουν τις υπηρεσίες υγείας. Φόβος, εξαιτίας της έλλειψης συμβουλών. Φόβος, εξαιτίας των περιορισμένων μέτρων και της περιορισμένης χρηματοδότησης πάνω σε αποτελεσματικά προγράμματα για τις γυναίκες με αναπηρίες. Χρειάζεται οπωσδήποτε περισσότερη έρευνα, έτσι ώστε να προσδιορισθούν πιο σωστά τα θέματα υγείας των γυναικών με αναπηρίες και να οργανωθούν σχετικές πολιτικές και στρατηγικές. Πως μπορεί κανείς να ξέρει τί πρέπει να κάνει, όταν δεν ξέρει τί είναι αυτό, που χρειάζεται; Διότι η έλλειψη ανταπόκρισης στις συγκεκριμένες ανάγκες αποτελεί από μόνη της ένα είδος διάκρισης. (Cooper Margaret & Temby Dianne, 1995)

Είναι αναγκαίο να αναπτυχθούν πολιτικές, που δε θα στηρίζονται σε βιοιατρικά και οικονομικά κατά βάση κριτήρια, τα οποία οδηγούν στην κυριαρχία του επιστημονικού ορθολογισμού, της τάσης δηλαδή να εξαλειφθεί κάθε διαφοροποίηση πάνω σε θέματα υγείας. Αντίθετα πρέπει να αναγνωρισθεί η υποκειμενική πραγματικότητα των συμπληρωματικών και διαφοροποιημένων

αναγκών των γυναικών με αναπηρίες, με σκοπό την υιοθέτηση κατάλληλων μέτρων και την παροχή των αναγκαίων υπηρεσιών, για την εξυπηρέτησή τους στην απόκτηση και διατήρηση μίας υγιούς ζωής (φυσικά εντός των δεδομένων ορίων της αναπηρίας τους). Επομένως πρέπει να επαναπροσδιορισθεί η βασική ιατρική περίθαλψη και τα προγράμματα διατήρησης υγείας, έτσι ώστε οι γυναίκες να αντιμετωπίζονται εντός του πλαισίου της κοινωνίας και να μην υφίστανται τα αποτελέσματα της διαφοροποίησης της εξουσίας. Στόχο αποτελεί το να είναι υγιείς, ακόμη και εκτός περιβάλλοντος συνεχούς ιατρικής περίθαλψης. (Cooper Margaret & Temby Dianne, 1995)

B) Σεξουαλική ζωή

Ιδιάζουσας σημασίας πρόβλημα, που αντιμετωπίζει τμήμα του γυναικείου πληθυσμού, που εμφανίζει κάποιας μορφής αναπηρία και βρίσκεται σε άμεση σχέση με τον τομέα της υγείας και της ιατρικής φροντίδας αλλά και της ελεύθερης ανάπτυξης της προσωπικότητας και της αυτοδιάθεσης του σώματος της καθεμίας στον τομέα της γενετήσιας ελευθερίας, είναι η σεξουαλική τους ζωή. Οι κυριότερες διακρίσεις, που υφίστανται, εν προκειμένω, οι γυναίκες με αναπηρία, έχει παρατηρηθεί πως είναι (Diva Aroga. 1999):

- Αντιμετωπίζουν πλήθος προκαταλήψεων, με συνέπεια να θεωρούνται είτε ασεξουαλικές είτε αντίθετα σεξουαλικά αντικείμενα (Yutta Fricke. 1994).
- Η σεξουαλική τους εκπαίδευση και η γνώση του σώματός τους είναι ανεπαρκής συγκριτικά με τους φυσιολογικούς συνομηλίκους τους.
- Τα κορίτσια και οι γυναίκες με αναπηρία έχουν υποστεί πολύ περισσότερο βία και σεξουαλικό βιασμό από τις ικανές – σωματικά αδελφές τους, ειδικότερα μέσα στο στενό συγγενικό περιβάλλον.
- Οδηγούνται αναγκαστικά στη στειρώση, που αποτελεί κατάφωρη παραβίαση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων τους. Υπήρξε αντικείμενο προβληματισμών σε παγκόσμια κλίμακα, το ερώτημα κατά πόσο τα άτομα με νοητική καθυστέρηση πρέπει να οδηγούνται στη στειρώση.
- Δεν έχουν δυνατότητα πρόσβασης στην αντισύλληψη, ως μέρος των προγραμμάτων υγείας. Η Fricke υποστηρίζει ότι η συγκεκριμένη ομάδα

πρέπει να αποτελέσει πρωταρχικό στόχο για τη συμβουλευτική αναπαραγωγή.

- Δεν πρέπει λοιπόν, να παραγνωρίζονται και πολλά προβλήματα επικοινωνίας, που προκύπτουν, όπως π.χ. η δυσκολία παροχής πληροφόρησης σε άτομα, που η αναπηρία τους σε συνδυασμό με τη λήψη αντισυλληπτικών μπορεί να προκαλέσει κυκλοφοριακό πρόβλημα ή μπορεί να μην επιτρέπει τη χρήση διαφράγματος. Συχνά επίσης οι μέθοδοι αναπαραγωγής μπορεί να χρησιμοποιηθούν λανθασμένα και να επηρεάσουν γενετικά (όπως για παράδειγμα η αμνιοκέντηση συχνά οδηγεί στην αποβολή).
- Στον αντίποδα των παραπάνω υφίσταται και το πρόβλημα της στειρότητας. Οι γυναίκες, που έχουν πρόσβαση στις τεχνολογικές μεθόδους αναπαραγωγής, δε γνωρίζουν το χαμηλό ποσοστό επιτυχίας και τους κινδύνους, που ενυπάρχουν (σύμφωνα με στατιστικά δεδομένα 16 θάνατοι συνδέονται με την τεχνητή γονιμοποίηση). Ιδιαίτερα προβληματίζει το γεγονός ότι πολλές γυναίκες με αναπηρία μπορεί να καταλήξουν στη χρηματική απολαβή για την παροχή των αναπαραγωγικών τους υπηρεσιών. Συνέπεια όλων αυτών είναι η τεχνολογία, που χρησιμοποιείται για τη γονιμότητα και την αναπαραγωγή, να παραμένει άχρηστη.

Οι κυβερνήσεις οφείλουν να αναπτύξουν καθαρή πολιτική για τις γυναίκες με αναπηρία και να βοηθήσουν την ενσωμάτωσή τους στην κοινωνία με τη λήψη ποικίλων μέτρων, αφού η αναπηρία μπορεί να έχει διάφορες μορφές. Πολλές γυναίκες μπορεί να έχουν πρόβλημα όρασης ή ακοής ή κινητικά προβλήματα. Επίσης μπορεί να παρουσιάζουν νοητική υστέρηση σε ποικίλους βαθμούς. Η συστηματική ενασχόληση και η εκπαίδευση θα επιτρέψουν να περιορισθεί η προκατάληψη, η άγνοια και ο σωματικός και συναισθηματικός βιασμός των ανθρώπων με αναπηρία. (Diva Agora. 1999)

Γ) Εκπαίδευση-επαγγελματική κατάρτιση και αποκατάσταση

Στο χώρο της εκπαίδευσης των ατόμων με αναπηρίες έχουν γίνει σημαντικά βήματα τα τελευταία χρόνια, ιδρύθηκαν Σχολικές Μονάδες Ειδικής Αγωγής και

αυξήθηκε ο αριθμός των ατόμων, που φοιτούν σε αυτά. Το μειονέκτημα, εν προκειμένω, είναι ότι οι “ειδικές” αυτές σχολικές μονάδες δεν διαθέτουν οργανωμένα οικοτροφεία και βρίσκονται συχνά στα μεγάλα αστικά κέντρα. Κατά συνέπεια είναι δύσκολη, αν όχι αδύνατη, η παρακολούθησή τους από άτομα, που προέρχονται από την υπόλοιπη χώρα. Επιπρόσθετα μόλις τα τελευταία χρόνια δημιουργήθηκαν σχολές σε ανώτατα εκπαιδευτικά ιδρύματα (Πανεπιστήμιο Μακεδονίας-Τμήμα Εκπαιδευτικής & Κοινωνικής Πολιτικής, Πανεπιστήμιο Βόλου, Παιδαγωγικό Τμήμα Ειδικής Αγωγής, προγράμματα μεταπτυχιακών σπουδών στην Ειδική Αγωγή σε ελάχιστα πανεπιστήμια), που να έχουν ως στόχο την κατάρτιση ειδικού εκπαιδευτικού προσωπικού. Συνεπώς ο αριθμός των εκπαιδευτικών ειδικής αγωγής δεν ανταποκρίνεται στις πραγματικές ανάγκες, γενικότερα ο αριθμός του εξειδικευμένου και κατάλληλου επιστημονικού προσωπικού δεν μπορεί να εξυπηρετήσει σε ικανοποιητικό βαθμό τη λειτουργία των σχολείων αυτών. Από την άλλη πλευρά, τα ίδια τα άτομα με αναπηρίες αντιμετωπίζουν μεγάλες και ουσιαστικές δυσκολίες πρόσβασης στο χώρο της ανώτατης εκπαίδευσης, διότι αφενός τούτοι δεν είναι κατάλληλα διαμορφωμένοι, για να διευκολύνουν την προσπέλαση των ατόμων αυτών, αφετέρου διότι δεν είναι επανδρωμένοι με ειδικό προσωπικό, ούτε διαθέτουν ειδικά εγχειρίδια, κατάλληλα προσαρμοσμένα στις μαθησιακές δυσκολίες και ανάγκες των ατόμων αυτών. Κατ’ αποτέλεσμα η άρτια και ολοκληρωμένη εκπαίδευση τους παραμένει ακόμη, παρά τις όποιες πρόχειρα σχεδιασμένες προσπάθειες για λήψη των κατάλληλων μέτρων, μία ανέφικτη “πολυτέλεια”. (Κοσμάτου Κων. 2001)

Στο χώρο της επαγγελματικής κατάρτισης και αποκατάστασης των ατόμων με αναπηρίες συναντώνται ανάλογα προβλήματα πρόχειρης και ευκαιριακής αντιμετώπισης του προβλήματος. Οι μοναδικές περιπτώσεις ουσιαστικής ενασχόλησης με την επαγγελματική εκπαίδευση των ατόμων αυτών, η οποία είναι, κατά βάση, «ιδρυματική» καταβάλλονται μέσω «πilotικών» ή «ερευνητικών» προγραμμάτων, δράσεων και πρωτοβουλιών, που χρηματοδοτεί η Ευρωπαϊκή Ένωση και διαρκούν για περιορισμένο χρονικό διάστημα με σύνθητες αντικείμενο «παραδοσιακές εργασίες» (τα κοινοτικά αυτά προγράμματα στοχεύουν περισσότερο ή κατά κύριο λόγο στην αντιμετώπιση της ανεργίας των νέων επιστημόνων και όχι στην ουσιαστική αναβάθμιση της εκπαίδευσης και τον επαγγελματικό

προσανατολισμό των ατόμων αυτών). Παράλληλα υφίσταται και το πρόβλημα της έλλειψης κατάλληλης υποστηρικτικής υποδομής στους εργασιακούς χώρους, προσαρμοσμένης στις ανάγκες της επαγγελματικής ενασχόλησης των ατόμων αυτών, αλλά και στην ειδική καθοδήγηση των εργοδοτών τους. Κατ' αποτέλεσμα, τα άτομα αυτά συναντούν απεριόριστες δυσκολίες στην ένταξη και απορρόφηση τους από την αγορά εργασίας, εφόσον υπάρχει ανισότητα ευκαιριών αλλά και μεταχείρισης, που οδηγεί σε συνθήκες υποβάθμισης και φτώχειας (Κοσμάτου Κων.2001).

Όλα τα παραπάνω, συνδυαζόμενα με τις ιδιαίτερες δυσκολίες, που αντιμετωπίζουν οι γυναίκες εν γένει κατά την πρόσβαση και παραμονή τους στην αγορά εργασίας και οδηγούν ουσιαστικά στον αποκλεισμό τους, επιτρέπουν την παρουσίαση του υπό κρίσιν θέματος στην κατηγορία των γυναικών με αναπηρίες στην πλήρη του διάσταση.

Καταρχήν ο διαχωρισμός ανάμεσα στους ρόλους των δύο φύλων, όπως λειτουργεί στις σχέσεις μεταξύ εργασίας και οικογένειας, μεταξύ ιδιωτικού και δημόσιου τομέα, παραγνωρίζει τη διάσταση της οικονομικής συνεισφοράς των γυναικών στο νοικοκυριό και συνεπάγεται τη διαμόρφωση ειδικών - μειονεκτικών, κατά κανόνα – συνθηκών στην πρόσληψη των γυναικών στην εργασία, στη διαμόρφωση των μισθών και στην επαγγελματική τους εξέλιξη. Ειδικά στην Ελλάδα, η θέση της γυναίκας στην αγορά εργασίας προσδιορίζεται από δύο παράγοντες: (Συμεωνίδης Χάρης, 2005),

A) Υπάρχει χαμηλή συμμετοχή των γυναικών στο εργατικό δυναμικό, σε σύγκριση με αυτή των ανδρών (το 1991 το ποσοστό συμμετοχής ανήρχετο στο 32,6%, όταν ο μέσος όρος για την Κοινότητα ισούται με 42,6%), παρά το γεγονός ότι τις τελευταίες δύο δεκαετίες έχει σημειωθεί ανοδική πορεία της συμμετοχής τους. Το φαινόμενο αυτό, κατά κύριο λόγο, είναι αποτέλεσμα (Θανοπούλου Μ., Φρονίμου Εμ, Τσιλιμιγκάκη Β. 1997):

- α) των κοινωνικών δομών, που εξακολουθούν να συντηρούν τον περιορισμό του ρόλου της γυναίκας στην παραδοσιακή παραμονή της μέσα στο σπίτι και την προσφορά άμισθης οικιακής εργασίας,
- β) της ανελαστικότητας στην αγορά εργασίας, η οποία οφείλεται στην έλλειψη οικονομικής υποστήριξης του κράτους στην οικογένεια και

κατ' επέκταση και στην εργαζόμενη γυναίκα με οικογένεια (π.χ. δεν υπάρχει κοινωνική υποδομή σε παιδικούς σταθμούς, νηπιαγωγεία, γηροκομεία, για το λόγο αυτό και οι γυναίκες εξακολουθούν να είναι επιφορτισμένες με τη φροντίδα των παιδιών ή των ηλικιωμένων μελών της οικογένειας). Το γεγονός αυτό οδηγεί τις γυναίκες ή να εργάζονται συνέχεια ή, όταν διακόψουν την εργασία τους, με το γάμο ή τη γέννηση του πρώτου παιδιού, να μην επανεντάσσονται στο εργατικό δυναμικό. Τούτο οφείλεται επίσης στο ότι το κόστος παραίτησης από την εργασία και επανένταξης στο εργατικό δυναμικό είναι πολύ υψηλό, δεν υπάρχει ποικιλία εργασιακών σχημάτων και δεν προβλέπονται εκτεταμένες άδειες μητρότητας ή διευκολύνσεις για μερική απασχόληση και

γ) υπάρχει μεγάλη δυσκολία στην εξεύρεση εργασίας, λόγω της οικονομικής κρίσης, η οποία γίνεται όλο και πιο δυσχερής με την άνοδο της ηλικίας. Επιπλέον το ασφαλιστικό σύστημα και το σύστημα κοινωνικών παροχών είναι εξαιρετικά πολύπλοκα, καθιστώντας συχνά προβληματική τη μεταβίβαση των δικαιωμάτων από τη μία εργασία στην άλλη. Στο αποτέλεσμα αυτό, ήτοι της χαμηλής συμμετοχής των γυναικών στο εργατικό δυναμικό της χώρας, συντελεί κατά μεγάλο βαθμό και το γεγονός ότι δεν περιλαμβάνεται συνήθως στις καταμετρήσεις αυτού, ένα σημαντικό τμήμα της γυναικείας απασχόλησης, που αφορά σε άτυπες ή μη αμειβόμενες εργασίες, που συχνά προσφέρουν οι γυναίκες σε οικογενειακές επιχειρήσεις.

B) Στο σύνολο των οικονομικά ενεργών γυναικών, ποσοστό 85,8% είναι απασχολούμενες (ενώ το αντίστοιχο ποσοστό των ανδρών είναι 94,5%, επομένως αυτοί είναι απασχολούμενοι σε μεγαλύτερο βαθμό) – ενώ ποσοστό 14,2% είναι άνεργες (ενώ το αντίστοιχο ποσοστό των ανδρών είναι 5,5%, επομένως αυτοί είναι άνεργοι σε μικρότερο βαθμό). Επομένως οι γυναίκες είναι σε μικρότερο βαθμό απασχολούμενες και σε μεγαλύτερο βαθμό άνεργες σε σχέση με τους άνδρες (ΕΣΥΕ 1992).

Σε σχέση με τα χαρακτηριστικά των απασχολούμενων γυναικών, έχει προκύψει ότι οι γυναίκες αυτές ανήκουν κυρίως στις μεσαίες (30-44 ετών) και μεγαλύτερες (45-64 ετών) ομάδες ηλικιών, έχουν χαμηλό (39,7%) και μέσο επίπεδο εκπαίδευσης (25,2%), απασχολούνται κυρίως στον πρωτογενή και τριτογενή τομέα, ασκούν ποικίλα επαγγέλματα και έχουν σε μεγάλο βαθμό (54%) εξαρτημένη σχέση εργασίας. Σε σχέση με τα χαρακτηριστικά των ανέργων γυναικών, (που παρουσιάζουν από τα υψηλότερα ποσοστά – 14,2%- μεταξύ των χωρών της Ε.Ο.Κ.) έχει προκύψει ότι οι γυναίκες αυτές ανήκουν κυρίως στις νεώτερες και μέσες ηλικίες (60% του συνόλου των ανέργων γυναικών), έχουν μέσο (41,6%) και χαμηλό (27,5%) επίπεδο εκπαίδευσης. Περισσότερες από τις μισές (56,5%) εισέρχονται για πρώτη φορά στην αγορά εργασίας. Αν είχαν προηγούμενη απασχόληση, είχε σχέση με τους κατώτερους κλάδους της βιομηχανίας, της βιοτεχνίας και των υπηρεσιών. Οι περισσότερες από τις μισές (56,7%) είναι μακροχρόνια άνεργες (πέραν των 12 μηνών) και υποστηρίζονται σε πολύ μικρό βαθμό (13,36%) από τους δημόσιους φορείς εξεύρεσης απασχόλησης. Σε σχέση με την απασχόληση των γυναικών στην ανεπίσημη αγορά εργασίας έχει προκύψει ότι έχουν σημαντική συμμετοχή σε ποικίλες μορφές απασχόλησης, όπως μερική απασχόληση, εποχιακή απασχόληση, αμειβόμενη εργασία στο σπίτι (φασόν) κ.λ.π., φαινόμενο, το οποίο παράγει κάτω από νέες συνθήκες την υποβιβασμένη θέση τους στην επίσημη αγορά εργασίας (χαμηλές αμοιβές, μειωμένες ή ανύπαρκτες κοινωνικές παροχές, ελάχιστες προοπτικές επαγγελματικής εξέλιξης).

Η εθνική μας νομοθεσία για την απασχόληση, την κοινωνική ασφάλιση και τη φορολογική πολιτική εμπεριέχει μία σειρά προστατευτικών ρυθμίσεων (παροχή επιδομάτων, γονικών αδειών κ.λ.π.), που λαμβάνουν υπόψη την προστασία των γυναικών σε συνάρτηση με την μητρότητα. Στη χώρα μας λειτουργεί Μονάδα Πληροφόρησης και Συμβουλευτικής Γυναικών σε θέματα Απασχόλησης και Επαγγελματικής Κατάρτισης, μέσα από το πανελλαδικό δίκτυο « ΑΝΔΡΟΜΕΔΑ », κυριότεροι σκοποί του οποίου είναι οι εξής:

- Η προώθηση της ισότητας των φύλων στην αγορά εργασίας
- Η προώθηση των γυναικών στην αγορά εργασίας, στην αυτοαπασχόληση και στη μισθωτή εργασία

- Η συλλογή, ανάλυση και διάδοση πληροφοριών σχετικά με την απασχόληση και την επαγγελματική κατάρτιση των γυναικών
- Η καταγραφή, η βελτίωση της ποιότητας, η δημοσιοποίηση και ο καθορισμός κανόνων ορθής λειτουργίας των υπηρεσιών των δομών στήριξης της γυναικείας απασχόλησης, η προώθηση των αιτημάτων τους στους αρμόδιους φορείς και η αποτελεσματική χρήση τους σε εθνικό, περιφερειακό και τοπικό επίπεδο.
- Η ενίσχυση και βελτίωση των υπηρεσιών πληροφόρησης και συμβουλευτικής των γυναικών, κατά τη διαδικασία ένταξής τους στην αγορά εργασίας

Είναι πρωταρχικός ο ρόλος της Πολιτείας στη λήψη μέτρων για την εναρμόνιση της επαγγελματικής και οικογενειακής ζωής των γυναικών εν γένει, αλλά και στην υλοποίηση της ισότητας των ευκαιριών και της απρόσκοπτης άσκησης όλων των κοινωνικών παροχών και δικαιωμάτων, που θα εξασφαλίσουν υψηλότερο βιοτικό επίπεδο και αξιοπρεπείς συνθήκες διαβίωσης στην ευαίσθητη κατηγορία των γυναικών - ατόμων με αναπηρίες. Επομένως απαιτείται λήψη μέτρων προωθητικών της γυναικείας απασχόλησης, καθώς και διαρκής επανεξέταση και αξιολόγηση αυτών, ούτως ώστε να προσαρμόζονται στις συνεχώς μεταβαλλόμενες κοινωνικοοικονομικές συνθήκες. Ακόμη απαιτούνται μέτρα προστατευτικά της ιδιαίτερης κατηγορίας των γυναικών με αναπηρίες, ούτως ώστε να διασφαλισθεί θεσμικά η αξιοπρέπειά τους και να διαμορφωθούν οι κατάλληλες συνθήκες για την αφομοίωσή τους από τα υπόλοιπα μέλη της κοινωνίας. Κοινωνικό αίτημα, διεκδικούμενο από όλες τις ομάδες του πληθυσμού, πρέπει να αποτελέσει η αναγνώριση του δικαιώματος του διαφορετικού, με σκοπό το ξερίζωμα των ιστορικών προκαταλήψεων και του αρνητικού στιγματισμού των ατόμων, που διαφέρουν από τον «μέσο κοινωνικό τύπο».

Στα πλαίσια της κοινωνικής πολιτικής της Ευρωπαϊκής Ένωσης ψηφίζεται στο Στρασβούργο το Δεκέμβριο του 1989, ο «Κοινωνικός Χάρτης των Κοινωνικών Δικαιωμάτων των Εργαζομένων», για τη διασφάλιση της ισότητας, της ελευθερίας και της κοινωνικής δικαιοσύνης στα κράτη-μέλη, δικαιώματα, μεταξύ των οποίων αναφέρονται και όσα αφορούν στην ίση μεταχείριση ανδρών και γυναικών στον τομέα της απασχόλησης, καθώς και στην προστασία των μειονεκτούντων ατόμων.

Το Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο (που ιδρύεται με το αρ. 123 της Συνθήκης της Ρώμης), με την πρώτη αναμόρφωσή του το 1972, δίνει έμφαση σε μέτρα επαγγελματικής επανεκπαίδευσης και επανενσωμάτωσης κατηγοριών, όπως οι μειονεκτούντες και οι γυναίκες.

Το 1990 η Επιτροπή αναπτύσσει νέες πρωτοβουλίες, με την κατάρτιση καινούργιων προγραμμάτων, μεταξύ των οποίων το πρόγραμμα HORIZON, που στοχεύει την κοινωνική ενσωμάτωση των μειονεκτούντων στον τομέα της απασχόλησης, το πρόγραμμα HELIOS, που στοχεύει την ανταλλαγή πληροφοριών και την υιοθέτηση τεχνολογιών, για την εξασφάλιση μίας καλύτερης ποιότητας ζωής και κοινωνικής προστασίας των μειονεκτούντων ατόμων, αλλά και το πρόγραμμα NOW, που στοχεύει να προωθήσει την επαγγελματική εκπαίδευση και απασχόληση γυναικών, που είναι σε δυσμενή θέση στην αγορά εργασίας.

Σύμφωνα με το πλαίσιο ταξινόμησης του EUROSTAT, οι τομείς δαπανών κοινωνικής προστασίας περιλαμβάνουν και τον τομέα αναπηρίας – ανικανότητας, με σκοπό την άρση των εμποδίων για την ανάληψη κοινωνικών και επαγγελματικών δραστηριοτήτων και τη χορήγηση επιδομάτων και συντάξεων, για τη φυσική και κοινωνική αποκατάσταση των ατόμων με αναπηρίες.

Ιδιαίτερης παρουσίας, όσον αφορά στις σχέσεις των δύο φύλων στους χώρους εργασίας, χρήζει το ζήτημα της σεξουαλικής παρενόχλησης, που εμποδίζει σε πολλές περιπτώσεις την είσοδο και την χωρίς επιπτώσεις παραμονή κάποιων γυναικών στην εργασία (Βενιζέλου Ε., Τσίλη Σ. 2005).

Ο ορισμός, που δίνεται από το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο είναι ο εξής: «Σεξουαλική παρενόχληση σημαίνει ανεπιθύμητη συμπεριφορά σεξουαλικού χαρακτήρα (sexual nature) ή άλλη συμπεριφορά, που βασίζεται στη διαφορά φύλου, η οποία θίγει την αξιοπρέπεια ανδρών και γυναικών στην εργασία» (No I, 49/4, Official Journal of the European Communities). Το κύριο χαρακτηριστικό αυτών των συμπεριφορών είναι ο ανεπιθύμητος και προσβλητικός χαρακτήρας τους. Οι συμπεριφορές αυτές κατατάσσονται στις εξής κατηγορίες:

- σωματική συμπεριφορά σεξουαλικού χαρακτήρα
- προφορική συμπεριφορά σεξουαλικού χαρακτήρα
- μη προφορική συμπεριφορά σεξουαλικού χαρακτήρα

- συμπεριφορά, που βασίζεται στο φύλο, η οποία μειώνει, γελοιοποιεί, εκφοβίζει ή καταχράται σωματικά έναν εργαζόμενο λόγω φύλου.

Η αποδοχή ή η απόρριψη τους από τον εργαζόμενο έχει επιπτώσεις στην πρόσβασή του σε επαγγελματική κατάρτιση, σε απασχόληση ή σε συνέχισή της, σε προαγωγή, σε θέματα μισθοδοσίας ή σε άλλες αποφάσεις, που σχετίζονται με την απασχόλησή του. Δημιουργούνται δυσκολίες παραμονής σε ένα συγκεκριμένο χώρο και συχνά το παρενοχλούμενο άτομο οδηγείται σε παραίτηση. Παράλληλα υφίσταται αρνητικές επιπτώσεις στην υγεία, το ηθικό και την απόδοσή του. Οι συμπεριφορές αυτές δημιουργούν εκφοβισμό, εχθρότητα, προσβλητικό και ταπεινωτικό περιβάλλον εργασίας, για όποιον τις υφίσταται (Βενιζέλου Ε. – Τσίλη Σ. 2005).

Από τις έρευνες, που έχουν γίνει μέχρι σήμερα στα κράτη μέλη της Ευρωπαϊκής Κοινότητας, έχει προκύψει ότι μεγαλύτερες πιθανότητες να υποστούν τέτοιες συμπεριφορές σεξουαλικής παρενόχλησης έχουν οι γυναίκες, ειδικά οι νέες, οι διαζευγμένες, όσες μπαίνουν για πρώτη φορά στην αγορά εργασίας, όσες δεν έχουν μονιμότητα, όσες εργάζονται σε μη παραδοσιακά επαγγέλματα και οπωσδήποτε οι γυναίκες με αναπηρίες.

Το φαινόμενο της σεξουαλικής παρενόχλησης έρχεται σε αντίθεση με τις συνταγματικά κατοχυρωμένες αρχές της ισότητας και της ίσης μεταχείρισης όλων των εργαζομένων αλλά και της προστασίας της αξιοπρέπειας των πολιτών. Εμπεριέχει στοιχεία κοινωνικού αποκλεισμού, κυρίως των γυναικών (έμμεση μορφή κοινωνικού αποκλεισμού). Ο σχετικός κώδικας συμπεριφοράς της κοινότητας αναφέρει σχετικά: «Σε γενικές γραμμές η σεξουαλική παρενόχληση είναι εμπόδιο στην ενσωμάτωση των γυναικών στην αγορά εργασίας και η Κοινότητα είναι υποχρεωμένη να ενισχύσει την ανάπτυξη μέτρων, ώστε να διευκολύνει αυτή την ενσωμάτωση». Απαιτείται, συνεπώς, η λήψη μέτρων, που να συνδέονται με μία ευρύτερη πολιτική για την προώθηση ίσων ευκαιριών και την βελτίωση της θέσης των γυναικών στην εργασία. Στόχος είναι η αλλαγή συμπεριφοράς και στάσης των ενδιαφερομένων.

Ειδικά στην Ελλάδα, το πρόβλημα αντιμετωπίζεται σε νομικό πλαίσιο κυρίως από τις παρακάτω διατάξεις:

- Αρ. αρ. 57 Αστικού Κώδικα: «Όποιος προσβάλλεται παράνομα στην προσωπικότητά του, έχει δικαίωμα να απαιτήσει να αρθεί η προσβολή και να μην επαναληφθεί στο μέλλον. Αξίωση αποζημίωσης, σύμφωνα με τις διατάξεις για τις αδικοπραξίες, δεν αποκλείεται.»
- Αρ. 337 Ποινικού Κώδικα: «Όποιος με ασελγείς χειρονομίες ή προτάσεις, που αφορούν ασελγείς πράξεις προσβάλλει βάναυσα την αξιοπρέπεια άλλου στο πεδίο της γενετήσιας ζωής του, τιμωρείται με φυλάκιση μέχρι ενός έτους ή με χρηματική ποινή».
- Αρ. 338 Ποινικού Κώδικα: «Όποιος καταχράται την παραφροσύνη γυναίκας ή την από οποιαδήποτε αιτία προερχόμενη ανικανότητά της να αντισταθεί, για να έλθει σε εξώγαμη συνουσία μαζί της, τιμωρείται με κάθειρξη μέχρι 10 ετών. Όποιος καταχράται τις παραπάνω καταστάσεις και ενεργεί άλλη ασελγή πράξη σε γυναίκα ή άνδρα, τιμωρείται με φυλάκιση τουλάχιστον 6 μηνών».
- Αρ. 343 Ποινικού Κώδικα: «Με φυλάκιση τουλάχιστον ενός έτους τιμωρείται ο δημόσιος υπάλληλος, που ενεργεί ασελγή πράξη με πρόσωπο, που εξαρτάται υπηρεσιακά από αυτόν, εκμεταλλευόμενος αυτή τη σχέση».
- Αρ. 361 Ποινικού Κώδικα: «Όποιος, εκτός από τις περιπτώσεις της δυσφήμισης, προσβάλλει την τιμή άλλου με λόγο ή με έργο ή με οποιονδήποτε άλλο τρόπο, τιμωρείται με φυλάκιση μέχρι ενός έτους ή με χρηματική ποινή. Η χρηματική ποινή μπορεί να επιβληθεί και μαζί με την ποινή της φυλάκισης. Όταν η προσβολή της τιμής δεν είναι ιδιαίτερα βαριά, αν ληφθούν υπόψη οι περιστάσεις και το πρόσωπο του ατόμου, που προσβλήθηκε, ο υπαίτιος τιμωρείται με κράτηση ή πρόστιμο».
- Αρ. 361 Ποινικού Κώδικα: «Με φυλάκιση τουλάχιστον τριών μηνών τιμωρείται η έμπρακτη εξύβριση, αν έγινε χωρίς πρόκληση από τον παθόντα».
- Σχετικοί είναι και οι νόμοι της εργατικής νομοθεσίας υπ' αριθμ. 3198/55, 1414/84, 1483/84 κ.α., που ρυθμίζουν θέματα των εργασιακών σχέσεων των πολιτών. Επίσης το αρ. 2 του Συντάγματος και το αρ. 22, που κατοχυρώνει το θεμελιώδες δικαίωμα του πολίτη στην εργασία.

Απαιτείται, παράλληλα, να αποσαφηνισθεί η πραγματική έννοια του όρου της σεξουαλικής παρενόχλησης και η έκτασή της, από τη νομοθεσία και τη νομολογία, προκειμένου να καταστεί δυνατή η εφαρμογή των διάσπαρτων κατά τα παραπάνω διατάξεων. Οι φορείς, που ασχολούνται με το θέμα, είναι η Γενική Γραμματεία Ισότητας και η Γραμματεία Γυναικών της Γενικής Συνομοσπονδίας Εργατών Ελλάδος. Παρόλα αυτά δεν έχει αποτελέσει αντικείμενο δημοσίου διαλόγου. Ο σύνδεσμος για τα δικαιώματα της Γυναίκας, κατόπιν μικρής έρευνάς του, παρατηρεί ότι το ποσοστό των παρενοχλούμενων γυναικών στην Ελλάδα φθάνει στο 60% και υποστηρίζει ότι: «Δεν είναι παρά μια έκφραση της εξουσίας, η οποία στηρίζεται στην ιεραρχία των φύλων και ενισχύεται από την εξουσία, που απορρέει από την άνιση κατανομή των φύλων στην εργασιακή ιεραρχία» (Μαγγανάρα, Μεσημβρινή 1992).

Δ) Προσπελασιμότητα

Ένα από τα κυριότερα πρακτικά και καθημερινά προβλήματα, που αντιμετωπίζουν τα άτομα με αναπηρίες, είναι αυτό της προσπελασιμότητας, ήτοι της παρεμπόδισης πρόσβασής τους σε διάφορους χώρους, κτίρια και εγκαταστάσεις. Απαιτείται αναδιαρρύθμιση των υπαρχόντων κτιρίων, ειδικά για τη στέγαση των δημοσίων υπηρεσιών, αλλά και οργανωμένος σχεδιασμός των νέων και εκσυγχρονισμένη μορφή δόμησης του περιβάλλοντος εν γένει, π.χ. με τη δημιουργία νέων χώρων στάθμευσης, δημιουργία κατάλληλα διαμορφωμένων κοινόχρηστων χώρων και εγκαταστάσεων, ούτως ώστε να διευκολύνεται η πρόσβαση, να αίρονται τα εμπόδια (αρχιτεκτονικά και κατ' επέκταση και κοινωνικά) και να υπάρχει μία χωροθέτηση προσαρμοσμένη στις ιδιαίτερες ανάγκες των ατόμων αυτών, που αποτελούν μεγάλη κατηγορία του πληθυσμού. (Κοσμάτου Κων. 2001)

Το θέμα αναγνωρίστηκε από τους αρμοδίους φορείς και έχουν καταβληθεί προσπάθειες αντιμετώπισής του (εκδόθηκαν σχετικοί εγκύκλιοι: ενδεικτικά ΔΙΑΔΠ/26534/2-12-1996, ΔΙΑΔΠ/4391/17-2-1997, ΔΙΑΔΠ/Γ2γ/6750/29-3-1999). Από έρευνα, που διενεργήθηκε το 1992 στον Αθηναϊκό χώρο (Νικολαΐδου Σ. 1996), προέκυψαν τα εξής αποτελέσματα, σχετικά με την προσπελασιμότητα της ειδικής

αυτής κατηγορίας ατόμων, η οποία, σε όλες τις περιπτώσεις, χαρακτηρίζεται κακή / πολύ κακή, κατά τα εξής ποσοστά:

- Σε Υπουργεία σε ποσοστό 30%
- Σε Νοσοκομεία 20,3%
- Σε κτίρια ανώτερης και ανώτατης εκπαίδευσης σε ποσοστό 90%-100%
- Σε κέντρα ψυχαγωγίας και πολιτιστικά κέντρα σε ποσοστό 27% (κινηματογράφοι) και σε ποσοστό 53% (θέατρα)
- Σε μουσεία σε ποσοστό 50%
- Σε Μέσα Μαζικής Μεταφοράς σε ποσοστό 84%

Η προσπελασιμότητα σε Κοινόχρηστες εγκαταστάσεις (κοινόχρηστες τουαλέτες, διαμορφωμένοι χώροι στάσης, παγκάκια) είναι μηδενική, εφόσον υπάρχει παντελής απουσία πρόβλεψης, σχεδιασμού και διαμόρφωσης ανάλογων χώρων στην Ελλάδα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4^ο

ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΣ ΑΠΟΚΛΕΙΣΜΩΝ ΑΤΟΜΩΝ ΜΕ ΕΙΔΙΚΕΣ ΑΝΑΓΚΕΣ

Ο αυτισμός είναι μια διάχυτη αναπτυξιακή διαταραχή που επηρεάζει όχι μόνο τις πτυχές της ζωής του ατόμου αλλά και την ζωή της υπόλοιπης οικογένειας. Τα άτομα με σοβαρές διαταραχές μπορεί να έχουν συνεχή βελτίωση και πρόοδο όμως δεν μπορούν να αυτονομηθούν και έχουν ανάγκη από συνεχή φροντίδα και επίβλεψη. Τα υψηλής λειτουργικότητας άτομα και αυτά με σύνδρομο Asperger μπορεί να καταφέρνουν συχνά να αυτονομηθούν όμως χρειάζονται πολλά χρόνια και συστηματική προσπάθεια για να γίνει αυτό. (Μουσούρου, Λ. 1998, Παπαδοπούλου, Δ. 2004, Τσιάκαλος, Γ. 1988)

Οι γονείς και τα μέλη των οικογενειών βρίσκονται αντιμέτωποι με μια σειρά σοβαρών προβλημάτων συναισθηματικών, κοινωνικών, πρακτικών και οικονομικών. Μερικούς γονείς η προσπάθεια και η εμπειρία τους φέρνει πιο κοντά, άλλους η πίεση και η συναισθηματική φόρτιση τους απομακρύνει, και άλλους τους χωρίζει. Οι διαταραχές αυτιστικού τύπου δημιουργούν ιδιαίτερα συναισθηματικά προβλήματα στους γονείς, τα αδέρφια και γενικά σε όλη την οικογένεια. Το παιδί αυτό δεν είναι το παιδί που περίμεναν να έλθει. Ο δρόμος που οδηγεί στην αποδοχή είναι δύσκολος και όλοι βιώνουν πολλές και διαφορετικές συναισθηματικές καταστάσεις. Συχνά οι γονείς πέφτουν στον πειρασμό να ρίξουν το φταίξιμο για την γέννηση ή την συμπεριφορά του παιδιού ο ένας στον άλλον, όμως κάποιες φορές μπορεί και τα αδέρφια να πιστεύουν ότι φταίνε. Αυτά είναι που κουβαλούν αρκετά αναπάντητα ερωτηματικά και συχνά νοιώθουν παραμελημένα. Για τον λόγο αυτό η εύρυθμη και ικανοποιητική λειτουργία της οικογένειας ως σύστημα είναι ένας σημαντικός παράγοντας για την επιτυχή αντιμετώπιση των δυσκολιών και των προβλημάτων (Μουσούρου, Λ. 1998, Παπαδοπούλου, Δ. 2004, Τσιάκαλος, Γ. 1988)

Οι παππούδες και οι γιαγιάδες πολύ συχνά είναι μεγάλη πηγή συναισθηματικής και πρακτικής βοήθειας. Δυστυχώς όμως η στάση μερικών, καθώς και ορισμένων συγγενών, είναι πολλές φορές από λιγότερο εποικοδομητική έως αρνητική και επιζήμια. Μπορεί να πιστεύουν ότι ένα παιδί με διάχυτη αναπτυξιακή διαταραχή, με αυτισμό στιγματίζει όλη την οικογένεια. Αυτό σημαίνει απόρριψη του παιδιού, διακοπή των επισκέψεων, αποκλεισμό από τις οικογενειακές

εκδηλώσεις των συγγενών κ.λπ. Αρνητικό ρόλο παίζει και ο συγγενής που επιμένει ότι το παιδί δεν έχει τίποτα και ότι όλα τα προβλήματα οφείλονται στις μεθόδους των γονιών για την ανατροφή και αντιμετώπιση του παιδιού. Ο πιο καλός τρόπος να αντιμετωπίσει η οικογένεια όλους αυτούς είναι να τους ενημερώσει σωστά, να μην παρασυρθεί σε ατέλειωτη επιχειρηματολογία και να παραμείνει ψύχραιμη και αξιοπρεπής. Οι συγγενείς που καταλαβαίνουν και συναισθάνονται παρέχουν σημαντική βοήθεια και αμέριστη υποστήριξη.

Η κοινωνία και η κοινότητα γνωρίζουν πολύ λίγα για τον αυτισμό γι αυτό και η ένταξη σε αυτήν των ατόμων με αυτισμό συναντά σημαντικές δυσκολίες. Στην καθημερινή ζωή έχουμε συνηθίσει να βλέπουμε ότι τα παιδιά αυτά, εξαιτίας της περιεργής συμπεριφοράς τους, αποτελούν πάντα ενόχληση για τους άλλους όμως αξίζουν τα ίδια δικαιώματα όπως κάθε άλλος άνθρωπος στην κοινωνία. Δεν υπάρχει απολύτως κανένας λόγος να δέχονται δεύτερης τάξης μεταχείριση επειδή τυγχάνει να έχουν αυτισμό. Στέλνεται λοιπόν ένα μήνυμα στις τοπικές κοινωνίες ότι τα παιδιά με διάχυτες αναπτυξιακές διαταραχές, αυτισμό είναι ισάξια μέλη της οικογένειας και κατ' επέκταση της κοινωνίας. Δεν πρέπει να τα κρύβουν οι γονείς. Είναι το ίδιο πολύτιμα για όλη την κοινωνία όπως και τα φυσιολογικά αναπτυσσόμενα παιδιά. (Μουσούρου, Α. 1998, Παπαδοπούλου, Δ. 2004, Τσιάκαλος, Γ. 1988)

Οι φορείς σε συνεργασία με τις οικογένειες θα πρέπει να ηγηθούν στην προσπάθεια ενημέρωσης και αγωγής της κοινότητας, της εκπαίδευσης της κοινωνίας, προβάλλοντας την πραγματική εικόνα αυτών των παιδιών, καταρρίπτοντας τους μύθους, τις εικασίες, τις διαστρεβλωμένες απόψεις. Οι προσπάθειες που θα γίνουν με την υποστήριξη του κράτους στοχεύουν στο να μπορέσουν να σπάσουν τους φραγμούς των προκαταλήψεων και των διακρίσεων, τους οποίους έχουν φτιάξει οι κοινωνίες λόγω του φόβου και της άγνοιας. Δουλεύοντας μέσα σε ομάδα υπάρχει και ένα επιπρόσθετο όφελος για τις οικογένειες, το ότι έτσι μπορούν να νικήσουν τη μοναξιά και την απομόνωση. Όντας μέλος μιας ομάδας είναι ένας καλός τρόπος να επανακτήσει η οικογένεια τη χαμένη της αυτοπεποίθηση.

Παραδοσιακά, θεωρούμε ότι μια οικογένεια απαρτίζεται από τους δύο βιολογικούς γονείς και τα παιδιά. Φυσικά υπάρχουν και οικογένειες μονογονεϊκές,

ανάδοχες, καθώς και οικογένειες αποτελούμενες από παππούδες ή κηδεμόνες και τα παιδιά. Με δεδομένο ότι τα μέλη της οικογένειας έχουν την ευθύνη του παιδιού συνηθίζουμε να ξεχνάμε τα υπόλοιπα μέλη του οικογενειακού κύκλου που είναι εξίσου σημαντικά για το αυτιστικό παιδί, όπως οι φίλοι, γείτονες, η εκκλησία κ.λπ. Πρόσφατες έρευνες σε οικογένειες με παιδιά με αναπηρίες, έδειξαν ότι εξίσου σημαντική υποστήριξη μπορούν να προσφέρουν και τα κοινωνικά δίκτυα. Αποτελούν πηγή ενδυνάμωσης και μοιάζουν σε πολλά σημεία με τις εκτεταμένες οικογένειες. Είναι πολύ σημαντικό να μπορείς να στηρίζεσαι σε συνανθρώπους οι οποίοι πολύ συχνά προσφέρουν την ίδια συναισθηματική υποστήριξη με τα παραδοσιακά μέλη της οικογένειας. Η βοήθεια από υποστηρικτικά δίκτυα όπως φίλοι και γείτονες είναι διαδικασία αμφίδρομη. Με άλλα λόγια, οι οικογένειες και τα αυτιστικά παιδιά τους μπορούν να προσφέρουν εξίσου υποστήριξη σε άλλα άτομα του δικτύου τους. (Μουσούρου, Α. 1998, Παπαδοπούλου, Δ. 2004, Τσιάκαλος, Γ. 1988)

Απαραίτητη και ενδεδειγμένη σε όλες τις περιπτώσεις είναι η συμβουλευτική υποστήριξη που παρέχουν οι ειδικοί και τα εξειδικευμένα κέντρα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5^ο

ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΣ ΑΠΟΚΛΕΙΣΜΟΣ ΡΟΜ

Στην Ελλάδα οι Τσιγγάνοι ζουν από το 14ο αιώνα και παρά το γεγονός της μακρόχρονης παραμονής τους στη χώρα μας, δεν έχουν ενσωματωθεί στην ευρύτερη κοινωνία, με αποτέλεσμα στους τόπους μόνιμης ή περιοδικής διαμονής τους να εξακολουθούν να αντιμετωπίζονται ως οι διαφορετικοί, οι μη-ενταγμένοι.

Οι περισσότεροι σε όλη τη διάρκεια της ιστορικής τους παρουσίας είναι είτε νομάδες, που εργάζονται ευκαιριακά σε αγροτικές ή οικοδομικές εργασίες ή ασχολούνται με το εμπόριο, είτε ημινομάδες με τις ίδιες ασχολίες, ενώ ορισμένοι από αυτούς εμφανίζονται μόνιμα εγκατεστημένοι στις παρυφές της πόλης ή του χωριού, όπου συνήθως εργάζονται ως σιδηρουργοί. Κατά τα τελευταία χρόνια οι συνθήκες της ζωής τους άλλαξαν και οι περισσότεροι αναγκάστηκαν να αποκτήσουν μόνιμο τόπο διαμονής μέσα στις πόλεις. Την ανάγκη αυτή προκάλεσε η σύγχρονη κοινωνία με την ανάπτυξη της τεχνολογίας, τη δημιουργία νέων μορφών οργάνωσης της παραγωγής (εντατικοποίηση και εξειδίκευση της εργασίας, νέες σχέσεις εργασίας), και ο μαρασμός της ζωής στην ύπαιθρο, όπου ασκούσαν κυρίως τις επαγγελματικές τους δραστηριότητες. (Λυδάκη Άννα, 1998)

Οι Ρομ, ένας λαός που γνωρίζει το διαγμό και είναι μία από τις ομάδες κοινωνικού αποκλεισμού της εποχής μας . Ο κοινωνικός αποκλεισμός όπως αποδείχτηκε διαφέρει από ομάδα σε ομάδα, από χώρο σε χώρο και από χρόνο σε χρόνο όσον αφορά τις αιτίες, διαστάσεις και επιπτώσεις του. Οι Ρομ ανέκαθεν βιώνουν μια απόρριψη. Η πολιτιστική τους ιδιαιτερότητα τους έκανε να κινούνται στο περιθώριο μιας κοινωνίας, χωρίς όμως να βιώνουν αρχικά ακραίες καταστάσεις. Αυτή η αρχική απόρριψη με τα χρόνια άρχισε να διογκώνεται όλο και περισσότερο. Ο εξελιγμένος Έλληνας αστός πλέον ενοχλούνταν από τον «γύφτο» όπως τον θεωρούσαν και ήθελε να μη τον βλέπει καν. Η ανυπαρξία τρόπων για να βρει ο Ρομ τα προς το ζην εξαιτίας της απόρριψης που δεχόταν, τον τοποθετούσε όλο και πιο βαθιά στο περιθώριο. Έτσι το ένα φαινόμενο έφερνε το άλλο και κατέληξε σήμερα να είναι ένας από τους αποκλεισμένους της εποχής. (Λυδάκη Άννα, 1998)

Εκτός όμως από τις εμφανείς επιπτώσεις του κοινωνικού αποκλεισμού στους Ρομ αυτός είχε και κρυφές. Δημιούργησε σε μεγάλες ομάδες Ρομ αισθήματα όπως αφομοίωσης άνευ όρων, παραβατικότητας, εσωστρέφειας, τα οποία τους αλλοτρίωσαν. Έτσι αυτοί μη μπορώντας να βρουν ποιος φταίει άρχιζαν με το που αποκτούσαν κάποια χαρακτηριστικά που τους διαφοροποιούσαν από τη υπόλοιπη φυλή να προσπαθούν να βρουν εξηλαστήρια θύματα για να δικαιολογήσουν την απόρριψη τους.

Αυτά τα σοβαρά ζητήματα απαιτούν λύση και πρέπει να περάσει πολύς χρόνος και απαιτείται ιδιαίτερος κόπος για να λυθούν. Φορείς όπως η τοπική αυτοδιοίκηση και το κράτος πρέπει να ευαισθητοποιηθούν και να τους παρέχουν στήριξη με υποδομές. Καταλυτικής σημασίας θα είναι και η ευαισθητοποίηση των ίδιων των Ρομ. Αυτό θα γίνει μόνο αν η πολιτεία και οι φορείς που ασχολούνται με το θέμα επιδιώξουν με αυτούς συνεργασία. Για το πώς θα ζουν πρέπει οι ίδιοι να αποφασίσουν. Όμως αυτό δεν άρει την ευθύνη του κρατικού φορέα πολιτικής να παρέχει τα ίδια δικαιώματα και αγαθά σε όλους. Η ισότητα μπορεί να επιτευχθεί, γιατί δεν κοστίζει τίποτα στο υπόλοιπο κοινωνικό σύνολο να απλώσει το χέρι σε κάποιον που επιδιώκει να έρθει κοντά του. Άλλωστε ο καταυλισμός και η εξαθλίωση δεν είναι ο πολιτισμός των Ρομ οι οποίοι είναι σίγουρο ότι θέλουν να αλλάξουν και να ζήσουν ευπρεπώς μια ποιοτική ζωή.

Τα συμπεράσματα λοιπόν απευθύνονται κυρίως στο τμήμα του κεντρικού ερωτήματος που σχετίζεται με την ανάλυση και κριτική αξιολόγηση των πολιτικών που εφαρμόστηκαν και στη διαχρονική έκφραση του ερωτήματος. Ωστόσο αναδεικνύουν την πορεία και εξέλιξη της ίδιας της αποκατάστασης, καθώς και τις επιδράσεις στη διαμόρφωση του ελληνικού χώρου. Τα συμπεράσματα στηρίζονται στην αρχειακή βάση των μηχανισμών που ανέλαβαν το έργο της απαλοιφής του φαινομένου. Ουσιαστικά γίνεται ένας απολογισμός των πολιτικών με ένα ερμηνευτικό χαρακτήρα βάσει των στοιχείων που έχουν συλλεχθεί, κρίνονται ωστόσο επαρκή τα συμπεράσματα στην γνωστική κάλυψη και τους στόχους του κεντρικού ερωτήματος. (Λυδάκη Άννα, 1998)

Οι Ρομ της Λάρισας ζούνε στην Νέα Σμύρνη και στον Τύρναβο Λάρισας. Στις 31 Μαρτίου 2009, ο Δήμος Λαρισαίων ξεκίνησε την απογραφή του πληθυσμού των ΡΟΜ που κατοικούν στη συνοικία της Νέας Σμύρνης και στον Τύρναβο

Λάρισας, προκειμένου να καταγραφούν οι ανάγκες τους και να σχεδιαστεί η πολιτική ένταξής τους.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6^ο

ΠΡΟΟΠΤΙΚΕΣ–ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΕΣ ΚΑΤΑΠΟΛΕΜΗΣΗΣ ΤΟΥ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΥ ΑΠΟΚΛΕΙΣΜΟΥ

6.1. Καταπολέμηση του Κοινωνικού Αποκλεισμού

Αφετηρία του προβληματισμού αντιμετώπισης του φαινομένου του κοινωνικού αποκλεισμού των ατόμων – γυναικών με αναπηρίες, λόγω σωματικής, νοητικής, αισθητηριακής, ψυχικής και κοινωνικής αναπηρίας, αποτελεί η καταπολέμηση και ο περιορισμός της εξάρτησης, με σκοπό την αυτοφροντίδα και την αυτοολοκλήρωση μέσα στις συνθήκες του περιβάλλοντος (τεχνητού και κυρίως κοινωνικού), στο οποίο ζουν. Είναι γεγονός ότι το 10% του παγκοσμίου πληθυσμού παρουσιάζει τη μία ή την άλλη μορφή αναπηρίας (όρασης, ακοής, κίνησης, πνευματική) και οι διεθνείς προοπτικές σε αυτόν τον τομέα τείνουν να χειροτερεύουν. Για το λόγο αυτό θα πρέπει να εξασφαλιστούν, στο μεγαλύτερο δυνατό βαθμό, η επαναπροσαρμογή και η ένταξη των αναπήρων ατόμων, καθώς και η εξασφάλιση της πλήρους συμμετοχής τους στην κοινωνική ζωή (Τα παραπάνω έχουν σημειωθεί ήδη από το 1981 από τη Διακήρυξη SUNDBERG, σύμφωνα με το τελικό κείμενο της Διεθνούς Διάσκευσης, που οργανώθηκε από την Ισπανική Κυβέρνηση και την Ουνέσκο).

Στις περισσότερες χώρες οι εφαρμοζόμενες πολιτικές αντιμετώπισης των προβλημάτων των ατόμων με αναπηρίες, καθώς και οι υπηρεσίες, που τις εκφράζουν, δεν ακολουθούν τα δημογραφικά δεδομένα και τις στατιστικές παρουσίασης της κατάστασής τους. Κατά συνέπεια, υπολείπονται σημαντικά των αναγκών τους. Πυρήνα των σύγχρονων θεωριών αντιμετώπισης των προβλημάτων τους αποτελεί η προσπάθεια αποϊδρυματοποίησης και ενίσχυσης του ρόλου της οικογένειας και της κοινότητας στην παροχή υπηρεσιών κοινωνικής πρόνοιας, η οποία έχει μεγάλες προοπτικές για την πληρέστερη και καλύτερη κοινωνική ένταξη των ατόμων, που χρειάζονται φροντίδα. Σε αυτήν την κατεύθυνση αντιμετωπίζονται σοβαρά εμπόδια, διότι απαιτούνται, εν προκειμένω, υποστηρικτικές δομές σε τοπικό κυρίως επίπεδο, που λίγες χώρες μπορούν να προσφέρουν. Έτσι καταλήγουμε σε

καταστάσεις παραμέλησης, μικρής ή μεγάλης, κακοποίησης και, εν τέλει, κοινωνικού αποκλεισμού των εξαρτημένων και ανήμπορων ατόμων.

Ειδικά στην Ελλάδα, είναι γενικώς αναγνωρισμένο ότι ο τομέας παροχής υπηρεσιών κοινωνικής πρόνοιας είναι ελλιπής και άκρως αναποτελεσματικός (ΚΕΠΕ, 1989, Κρεμαλής, 1990). Οι υπηρεσίες, που παρέχει είναι μικρής ποσότητας και χαμηλής ποιότητας. Οι κύριες δραστηριότητές του για τα άτομα με αναπηρίες περιορίζονται στην παροχή συντάξεων, επιδομάτων και άλλων μορφών οικονομικής ενίσχυσης, όπως οικονομικές απαλλαγές, επαγγελματική εκπαίδευση και κατάρτιση και ιδρυματική περίθαλψη. Απαιτείται άμεση βελτίωση της παροχής υπηρεσιών από τον κρατικό τομέα, που είναι και ο κύριος τομέας παροχής, ενώ τίθεται πλέον και το θέμα της ανακατανομής των αρμοδιοτήτων πρόνοιας ανάμεσα στους διάφορους τομείς και φορείς (Καβουνίδη Τζ. 2007)

Αξίζει να αναφερθούν, όσα αναφέρονται στην Έκθεση για την Κοινωνική Πρόνοια του ΚΕΠΕ, για το Πρόγραμμα 1988-1992 (ΚΕΠΕ, 1989, 217-218): «Η γενική αντιμετώπιση του προβλήματος της αναπηρίας πρέπει να αρχίζει από την πρόληψη, να συνεχίζεται με την έγκαιρη διάγνωση, θεραπεία και αποκατάσταση του αναπήρου, τη γενική επαγγελματική εκπαίδευση και την κοινωνική ένταξή του και να τελειώνει με τη φροντίδα για τον ανάπηρο της τρίτης ηλικίας. Η πρόληψη και η έγκαιρη διάγνωση ανήκουν κυρίως στο χώρο της υγείας. Μέχρι σήμερα δεν έχουν αναπτυχθεί οι αναγκαίες υπηρεσίες στον απαιτούμενο βαθμό, με αποτέλεσμα να δημιουργούνται καταστάσεις, που θα μπορούσαν να είχαν αποφευχθεί. Όσο για τη θεραπεία και επαγγελματική εκπαίδευση και αποκατάσταση, οι υπηρεσίες, που υπάρχουν, είναι άνισα κατανεμημένες γεωγραφικά, με αποτέλεσμα πολλά άτομα να μην μπορούν να βοηθηθούν κοντά στο σπίτι τους. Επίσης για ορισμένες ειδικές ομάδες (όπως π.χ. τα άτομα με προβλήματα νοητικής καθυστέρησης και τα άτομα με πολλαπλές αναπηρίες) οι υπηρεσίες, που υπάρχουν, υπολείπονται κατά πολύ των πραγματικών αναγκών. Παρά τις προσπάθειες, που έχουν γίνει, δεν είναι δυνατόν να πούμε σήμερα ότι τα άτομα με αναπηρία έχουν ενταχθεί σε ικανοποιητικό βαθμό στην κοινωνία. Η συνεχιζόμενη έμφαση, που δίνεται στην πολιτική επιδομάτων, τείνει να καταστήσει τον ανάπηρο εξαρτημένο άτομο, ενώ δεν υπάρχουν οι απαραίτητες υπηρεσίες ή συνθήκες, που θα τον βοηθούσαν να γίνει ή να παραμείνει

αυτοεξυπηρετούμενος και να αποκτήσει έτσι την ανεξαρτησία του». (Καβουνίδη Τζ. 2007)

Η επιτροπή εκπόνησης του προγράμματος για την κοινωνική πρόνοια για τα έτη 1988-1992 προέβη στις εξής προτάσεις πολιτικής, στα πλαίσια της εναρμόνισης με τους στόχους της Παγκόσμιας Οργάνωσης Υγείας:

- A) Εντατική προσπάθεια ενημέρωσης όλων των πλευρών
- B) Παροχή ειδικών διαγνωστικών και συμβουλευτικών υπηρεσιών
- Γ) Εκπαίδευση των παιδιών με αναπηρία ή χρόνια πάθηση, στο βαθμό, που αυτό είναι εφικτό, στο πλαίσιο των γενικών σχολείων, όταν οι αναπηρίες δεν είναι βαριές
- Δ) Ένταξη των ατόμων με αναπηρίες σε κοινές μονάδες για επαγγελματική εκπαίδευση
- E) Επαγγελματική αποκατάσταση στην ελεύθερη αγορά εργασίας, ούτως ώστε οι ικανοί για εργασία, συνήθως οι νεότεροι, να μπορούν να εξασφαλίσουν μόνιμη απασχόληση.
- ΣΤ) Προστατευόμενη εργασία για όσους την έχουν ανάγκη
- Z) Αντιμετώπιση των στεγαστικών προβλημάτων των αναπήρων και χρονίως πασχόντων
- H) Εκσυγχρονισμό των ιδρυμάτων
- Θ) Αναμόρφωση της πολιτικής οικονομικών ενισχύσεων, ώστε να εξασφαλίζεται η συμμετοχή των ατόμων αυτών στην οικονομική ζωή αλλά, παράλληλα, και ένα αξιοπρεπές επίπεδο ζωής
- I) Ανάπτυξη του θεσμού του κοινωνικού τουρισμού καθώς και του αθλητισμού και παροχή βοήθειας στα άτομα με αναπηρίες για συμμετοχή σε ψυχαγωγικά προγράμματα και ταξίδια, που διευκολύνουν την κοινωνική επαφή και ανοίγουν τον δρόμο στη συντροφιά, τη γνωριμία με άλλους ανθρώπους, την παρέα, την απομάκρυνση από την μοναξιά
- ΙΑ) Ανάπτυξη Τεχνολογικών Κέντρων Αναπήρων. Απαιτείται, εν προκειμένω, παροχή οικονομικών ενισχύσεων για την εξασφάλιση υπηρεσιών και τεχνολογικών μέσων, απαραίτητων για την διαβίωσή τους. (Καβουνίδη Τζ. 2007)

Το συμπέρασμα όλων των παραπάνω είναι ότι απαιτούνται πολλές αλλαγές στον τομέα των υπηρεσιών κοινωνικής πρόνοιας, για να αντιμετωπιστούν αποτελεσματικότερα τα προβλήματα του κοινωνικού αποκλεισμού, σε συνδυασμό με την μείωση των αντιστάσεων τόσο σε οικονομικό επίπεδο, όσο και σε νομικό - θεσμικό πλαίσιο. Στην κατεύθυνση αυτή θα συμβάλλει ο καλύτερος σχεδιασμός των εφαρμοζομένων προγραμμάτων καταπολέμησης, μέσα από κοινωνικές έρευνες εντοπισμού των αναγκών και μελέτες αξιολόγησης της καταλληλότητας των προγραμμάτων και των φορέων, που τα εφαρμόζουν. Η βελτίωση της πληροφόρησης για τις παρεχόμενες υπηρεσίες θα διευκολύνει την πρόσβαση σε αυτές, με την κατάργηση των πολύπλοκων γραφειοκρατικών διαδικασιών. Η ανάπτυξη υπηρεσιών ανοικτής προστασίας θα εμποδίσει την ιδρυματική περίθαλψη και θα μειώσει το βάρος της φροντίδας στα μέλη της οικογένειας και της κοινότητας. Η οργάνωση πολυδιάστατων πολιτικών θα προσφέρει την ευελιξία, που απαιτείται, για να διαμορφωθούν και διαφοροποιηθούν τα προγράμματα, που εφαρμόζονται, ανάλογα με τις ιδιαίτερες ανάγκες των μεμονωμένων ατόμων και τοπικών ομάδων, ούτως ώστε να αντιμετωπισθούν πληρέστερα οι διάφορες μορφές κοινωνικού αποκλεισμού. Η εκπόνηση ειδικών προγραμμάτων καταπολέμησης θα συμβάλλει στην τοπική εξειδίκευση αντιμετώπισης των αναγκών, σύμφωνα με τα δεδομένα και τις ιδιαιτερότητες της τοπικής κοινωνίας και του πληθυσμού της, αλλά και στην εξατομίκευση των υπηρεσιών, που παρέχονται. Η βελτίωση της αποτελεσματικότητας του κρατικού τομέα, αλλά και ο σχεδιασμός και η εφαρμογή καινούργιων μοντέλων συνεργασίας των ποικίλων φορέων στο τοπικό επίπεδο, μέσα από τη μείωση της ιεραρχικότητας και συγκεντρωτισμού του κρατικού τομέα και την διευκόλυνση της μεγαλύτερης συμμετοχής της Τοπικής Αυτοδιοίκησης σε συνδυασμό με την ανάπτυξη της πολύπλευρης εκπαίδευσης και του επιπέδου τεχνογνωσίας του ανθρώπινου δυναμικού, που στελεχώνει τα προγράμματα καταπολέμησης θα συντελέσει στον αρτιότερο εντοπισμό των προβλημάτων και αναγκών και την εφαρμογή σύνθετων τεχνικών προσέγγισης και κάλυψης των αναγκών αυτών. (Καβουνίδη Τζ. 2007)

6.2. Μέτρα για Ειδικές Κοινωνικές Ομάδες

Η πρόληψη και καταπολέμηση του Κοινωνικού Αποκλεισμού αποτελεί βασικό άξονα παρέμβασης του ΟΑΕΔ, που αποσκοπεί στην ένταξη, στην αγορά εργασίας, των πληθυσμιακών ομάδων, που απειλούνται από αυτόν.

Ο Κοινωνικός Αποκλεισμός αποτυπώνει το φαινόμενο του αποκλεισμού ενός αυξανόμενου αριθμού πληθυσμιακών ομάδων, τόσο από την αγορά εργασίας, όσο και ευρύτερα από την συμμετοχή τους «στο κοινωνικό γίγνεσθαι».

Η έκταση και η ταχύτητα των τεχνολογικών μεταβολών, που επέρχονται στους περισσότερους κλάδους της οικονομίας, οδηγούν σε μεγαλύτερη επιλεκτικότητα της Αγοράς Εργασίας και επομένως στην αύξηση των κινδύνων Κοινωνικού Αποκλεισμού. Ο Κοινωνικός Αποκλεισμός εμφανίζεται σαν χαρακτηριστικό κυρίως των περισσότερο τρωτών εργαζομένων ή εκείνων που θα προσαρμοστούν δυσκολότερα στις μεταβολές αυτές, ιδίως εξαιτίας:

- έλλειψης βασικών επαγγελματικών προσόντων και δεξιοτήτων, εξαιτίας της ανεπαρκούς τους ένταξης στο εκπαιδευτικό σύστημα,
- στέρησης ή μείωσης φυσικών προσόντων, λόγω σωματικής, ψυχικής ή νοητικής μειονεξίας,
- εγκλεισμού σε σωφρονιστικά ιδρύματα,
- εξάρτηση από ουσίες,
- κοινωνικού στιγματισμού και στερεότυπων προκαταλήψεων,
- έλλειψης απρόσκοπτης επικοινωνίας με το ευρύτερο περιβάλλον και άγνοιας των θεσμών και των μέτρων, που μπορούν να δώσουν λύσεις στους χρήστες.

Πάρα πολύ συχνά τα παραπάνω δεδομένα εμφανίζονται συσσωρευμένα σε ορισμένες πληθυσμιακές ομάδες, όπως είναι:

1. Τα άτομα με ειδικές ανάγκες,
2. Τα εξαρτημένα από διάφορες ουσίες άτομα,
3. Τα άτομα που βρίσκονται σε διαδικασία απεξάρτησης ή έχουν ολοκληρώσει την διαδικασία απεξάρτησης,
4. Αποφυλακισμένοι / Ανήλικοι παραβάτες,
5. Άτομα με γλωσσικές, πολιτισμικές ή άλλες ιδιαιτερότητες, όπως οι ROM (τσιγγάνοι), Πομάκοι, κ.λπ.,

6. Παλινοστούντες,
7. Πρόσφυγες,
8. Μετανάστες,
9. Μονογονεϊκές οικογένειες (κυρίως γυναίκες),
10. Ομάδες που χρήζουν ιδιαίτερης ανάγκης, για υποστήριξη και ένταξη/επανένταξη στην αγορά εργασίας και στην διατήρηση τους σε θέσεις απασχόλησης για την αποτελεσματική διάσπαση του φαύλου κύκλου «Φτώχεια - Ανεργία - Κοινωνική Διαφοροποίηση».

Ο ΟΑΕΔ στα πλαίσια των καθοριστικών παρεμβάσεων, που ασκεί στους τομείς του Επαγγελματικού Προσανατολισμού, Κατάρτισης - Εκπαίδευσης, και απασχόλησης του Εργατικού Δυναμικού της χώρας, παρεμβαίνει δυναμικά με το σχεδιασμό και την εφαρμογή ενός εθνικού σχεδίου ενίσχυσης και ενσωμάτωσης των πληθυσμιακών ομάδων οι οποίες πλήττονται ή κινδυνεύουν από κοινωνικό αποκλεισμό . Αυτό επιτυγχάνεται με τη θεσμοθέτηση δέσμης μέτρων στήριξης, που θα διασφαλίζουν την είσοδο και παραμονή τους σε αυτή. Ο σχεδιασμός, η κατάρτιση, ο συντονισμός των προγραμμάτων και των μέτρων στήριξης, καθώς και η παρακολούθησή τους είναι αρμοδιότητα της Διεύθυνσης Ειδικών Κοινωνικών Ομάδων, η οποία λειτουργεί σε επίπεδο Διοίκησης και ενεργεί μέσα στα πλαίσια, που ορίζονται από τους Ν. 2643/98 (που αντικατέστησε τον Ν. 1648/86 μόνο για ΑΜΕΑ), Ν. 1262/82, Π.Δ. 246/86, Ν.1836/89, Ν.1892/90 παρ.32κ, 51, Ν. 2081/92 παρ. 27, Ν.2431/96 παρ. 6. και 33485/17.6.1998 Απόφαση του Υπουργού Εργασίας και Κοινωνικών Ασφαλίσεων.

Η Διεύθυνση αυτή αναπτύσσει, διαρθρώνει και αναδιαρθρώνει δομές και δράσεις, που ευαισθητοποιούν, ενεργοποιούν, και στηρίζουν τις παραπάνω πληθυσμιακές ομάδες με προγράμματα:

- Επαγγελματικού Προσανατολισμού,
- Προκατάρτισης,
- Κατάρτισης σε ειδικότητες, που έχουν ζήτηση στην αγορά εργασίας,
- Ενθάρρυνσης της ενσωμάτωσης των ατόμων στα κοινά προγράμματα του ΟΑΕΔ,
- Απασχόλησης / Νέων Θέσεων Εργασίας, Νέων Ελεύθερων Επαγγελματιών, ΜΜΕ ή Συνεταιρισμών,

- Ψυχοκοινωνικής στήριξης των χρηστών,
- Διάχυσης της πληροφόρησης, ευαισθητοποίησης και ενεργοποίησης των κοινωνικών εταίρων και του κοινωνικού συνόλου,
- Συνεργασίας με άλλους φορείς, για την συμπληρωματικότητα των ενεργειών, ώστε να διασφαλίζονται ολοκληρωμένες παρεμβάσεις.

Η υλοποίηση των παραπάνω προγραμμάτων και μέτρων στήριξης εφαρμόζεται και προωθείται από:

- Τις έξι (6) Ειδικές Υπηρεσίες δηλ. Τις Υπηρεσίες Απασχόλησης Ειδικών Κοινωνικών Ομάδων Αθηνών, Θεσσαλονίκης, Λάρισας, Βόλου, Πάτρας και Ηρακλείου Κρήτης και στις υπόλοιπες περιοχές,
- Τις Υπηρεσίες και Γραφεία Απασχόλησης του Οργανισμού, που απευθύνονται στο γενικό πληθυσμό της χώρας,
- Τις τρεις (3) Εκπαιδευτικές Μονάδες Κατάρτισης για άτομα με Ειδικές Ανάγκες, που λειτουργούν στην Αθήνα, Θεσσαλονίκη και Λάρισα.

ΣΥΝΕΡΓΑΣΙΕΣ

Εθνικό Επίπεδο

Για την προώθηση ολοκληρωμένων δράσεων κοινωνικής παρέμβασης, που απευθύνονται στις ευπαθείς κοινωνικά ομάδες, ο ΟΑΕΔ αναπτύσσει εταιρικές σχέσεις με φορείς του Δημοσίου και Ιδιωτικού Τομέα, που υλοποιούν αντίστοιχα προγράμματα.

Διακρατικό Επίπεδο

Η Διεύθυνση Ειδικών Κοινωνικών Ομάδων, συμμετέχοντας σε διεθνή δίκτυα ανταλλαγής πληροφοριών και τεχνογνωσίας, προσπαθεί να αναβαθμίσει το επίπεδο των προγραμμάτων και υπηρεσιών της και να αξιοποιήσει νέα δεδομένα, που μπορούν να συμβάλουν αποτελεσματικά στη διαμόρφωση της Ευρώπης των Ίσων Πολιτών.

Ιστορικό της ΝΕΛΕ Λάρισας

Η Νομαρχιακή Επιτροπή Λαϊκής Επιμόρφωσης (Ν.Ε.Λ.Ε.) Λάρισας είναι μια αποκεντρωμένη υπηρεσία της Γενικής Γραμματείας Επιμόρφωσης Ενηλίκων. Πρόεδρος της Ν.Ε.Λ.Ε. Λάρισας είναι ο Νομάρχης και στο Συμβούλιό της εκπροσωπούνται διάφοροι τοπικοί Φορείς και υπηρεσίες. Από το 1983 και μέχρι σήμερα δραστηριοποιείται, εκτός των άλλων, και στο σχεδιασμό και στην υλοποίηση προγραμμάτων Επαγγελματικής Κατάρτισης.

Στο διάστημα αυτών των 20 ετών συγκροτήθηκαν αρκετά τμήματα Εθνικών και περιφερειακών προγραμμάτων με αντικείμενα:

- Κοπτική – Ραπτική
- Κέντημα μηχανής
- Αλφαριθμητισμός
- Γεωργικά μηχανήματα
- Χορός
- Μουσική
- Ζωγραφική

Παράλληλα με τα συμβατικά προγράμματα που υλοποιεί η Ν.Ε.Λ.Ε. Λάρισας, από το 1996 μπαίνει στην υποβολή-έγκριση Προγραμμάτων Επαγγελματικής Κατάρτισης, του Υπουργείου Εργασίας και Κοινωνικών Ασφαλίσεων και της Περιφέρειας Θεσσαλίας.

Κατά το μεταβατικό στάδιο 1997 υλοποιεί Προγράμματα Άτυπης Συνεχιζόμενης Κατάρτισης και καταπολέμησης του Αποκλεισμού από την Αγορά Εργασίας.

Τον Δεκέμβριο του 2000, που υποβάλλονται οι αιτήσεις για την πιστοποίηση δομών συνεχιζόμενης επαγγελματικής κατάρτισης, η Ν.Ε.Λ.Ε. Λάρισας υποβάλλει την αίτηση πιστοποίησης με την επωνυμία Κέντρο Επαγγελματικής Κατάρτισης Νομαρχιακής Επιτροπής (Κ.Ε.Κ. - Ν.Ε.Λ.Ε.) Λάρισας και πιστοποιείται ως Κ.Ε.Κ. Συνεχιζόμενης Επαγγελματικής Κατάρτισης, περιφερειακής εμβέλειας, στα παρακάτω Θεματικά Πεδία:

- Επαγγέλματα Πολιτισμού και Αθλητισμού
- Παιδαγωγικά Επαγγέλματα
- Αγροτικά Επαγγέλματα

- Επαγγέλματα Τεχνικά και μεταφορών.

Το 2002 η Ν.Ε.Λ.Ε. Λάρισας εγκρίθηκε ως Φορέας παροχής Συνοδευτικών Υποστηρικτικών Υπηρεσιών και σύναψε Εταιρική Σχέση με τη Ν.Ε.Λ.Ε. Μαγνησίας με σκοπό την υλοποίηση του Σχεδίου Δράσης για την Παροχή Συνοδευτικών Υποστηρικτικών Υπηρεσιών με τίτλο: «Ολοκληρωμένο Σχέδιο Παρέμβασης για την καταπολέμηση του Κοινωνικού Αποκλεισμού στους Νομούς Λάρισας και Μαγνησίας».

Το 2005 η Ν.Ε.Λ.Ε. Λάρισας υλοποίησε το έργο «ΟΛΟΚΛΗΡΩΜΕΝΕΣ ΠΑΡΕΜΒΑΣΕΙΣ ΥΠΕΡ ΑΝΕΡΓΩΝ ΜΕ ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΕΣ ΙΔΙΑΙΤΕΡΟΤΗΤΕΣ» σε συνεργασία με το Κ.Ε.Ε. «ΔΗΜΗΤΡΑ» και χρηματοδοτήθηκε από το Επιχειρησιακό πρόγραμμα Απασχόληση και Επαγγελματική Κατάρτιση του Υπουργείου απασχόλησης και κοινωνικής προστασίας και τη Γενική Γραμματεία διαχείρισης κοινοτικών και άλλων πόρων. Το έργο χρηματοδοτήθηκε από το Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο σε ποσοστό 75% και το 25% από Εθνικούς πόρους. Οι Ολοκληρωμένες Παρεμβάσεις απευθύνονται σε άτομα με πολιτισμικές ιδιαιτερότητες, όπως Τσιγγάνοι, οι οποίοι συναντούν δυσκολίες πρόσβασης και ένταξης στην αγορά εργασίας και διατρέχουν κίνδυνο επαγγελματικού και κοινωνικού αποκλεισμού.

Αποσκοπεί αφενός μεν στην προώθηση και εξασφάλιση ίσων ευκαιριών πρόσβασης στην αγορά εργασίας των Τσιγγάνων και αφετέρου στην κοινωνική τους ενσωμάτωση.

Το 2005 επίσης η Ν.Ε.Λ.Ε. ανέλαβε συνοδευτικές υποστηρικτικές υπηρεσίες στα πλαίσια του προγράμματος «ΟΛΟΚΛΗΡΩΜΕΝΕΣ ΠΑΡΕΜΒΑΣΕΙΣ ΥΠΕΡ ΤΩΝ ΓΥΝΑΙΚΩΝ ΣΤΗΝ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ » με βάση το σχέδιο δράσης ΘΕΣΙΣΝΕΤ που υλοποιείτε από φορείς της Θεσσαλίας και χρηματοδοτείται από το Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο κατά 75% και 25% από Εθνικούς πόρους.

Οι Ενέργειες Συνοδευτικών Υποστηρικτικών Υπηρεσιών (ΣΥΥ) στοχεύουν στην ενδυνάμωση και εμπύχωση των ενδιαφερομένων πριν από την ένταξή τους στην αγορά εργασίας και αναπτύχθηκαν δράσεις που συμβάλλουν στην κοινωνική και εργασιακή ενσωμάτωση των ατόμων που απειλούνται από κοινωνικό αποκλεισμό.

Οι ενέργειες ΣΥΥ συνέβαλλαν:

- στην ανάπτυξη των κοινωνικών δεξιοτήτων των ωφελούμενων

- στην καλλιέργεια και η ανάπτυξη τυχόν υφισταμένων επαγγελματικών και επιχειρηματικών δεξιοτήτων
- στη συμβουλευτική και ψυχοκοινωνική τους υποστήριξη

Υλοποιήθηκαν σε ατομικό ή σε ομαδικό επίπεδο κατά περίπτωση. Το έργο της ΝΕΛΕ Λάρισας δεν τελειώνει εδώ αλλά συνεχίζεται με την υποστήριξη των ωφελουμένων και μετά τη λήξη του προγράμματος.

Στη δεύτερη κατηγορία υλοποιήθηκαν και υλοποιούνται δράσεις που στοχεύουν στην ευαισθητοποίηση των ωφελουμένων και του κοινωνικού συνόλου, στη δημοσιότητα, στην ανάπτυξη δικτύων, όπως:

- την ευαισθητοποίηση των ατόμων των ομάδων στόχων για συμμετοχή στα σχέδια.
- την παρέμβαση του φορέα συνολικά στον πληθυσμό των ευπαθών ομάδων,
- την ανάπτυξη δικτύων με επιχειρήσεις, φορείς, κ.α.
- την ενεργοποίηση εθελοντών,
- την ενεργό συμμετοχή των ωφελουμένων στη διοργάνωση εκδηλώσεων κοινωνικού χαρακτήρα,
- τη διοργάνωση ημερίδων / συνεδρίων,
- τη συλλογή, δημιουργία και διανομή έντυπου ενημερωτικού υλικού,
- την αναζήτηση και διάχυση πληροφοριών μέσω διαδικτύου,
- τις ανακοινώσεις και δημοσιεύσεις στον τοπικό τύπο και στα ΜΜΕ,
- τη συνεργασία με τοπικούς φορείς, τοπικές αρχές, παραγωγικές τάξεις κ.α.

6.3. Εξειδικευμένες υπηρεσίες και υποστηρικτικά μέτρα για τα άτομα με διάχυτη αναπτυξιακή διαταραχή, αυτισμό και τις οικογένειες τους

Η διάγνωση και οι δια βίου θεραπευτικές παρεμβάσεις αποτελούν αντικείμενο των υπηρεσιών Ψυχικής Υγείας. Η εκπαίδευση και όσα σχετίζονται με τις εκπαιδευτικές αξιολογήσεις αποτελούν αντικείμενο συνεργασίας μεταξύ υπηρεσιών του Υπουργείου Παιδείας- όπως τα Κ.Δ.Α.Υ. και τα ποικίλα σχολικά πλαίσια- και των υπηρεσιών Ψυχικής Υγείας. Είναι το πρώτο επίπεδο που δείχνει ότι είναι αναγκαία η συνεργασία και η διασύνδεση υπηρεσιών και δομών του

Υπουργείου Υγείας με αυτές του Υπουργείου Παιδείας και ο επιμερισμός του έργου.

Στο επίπεδο της αντιμετώπισης και της εκπαίδευσης έμφαση δίδεται στην εξατομίκευση, στην ένταξη και ενσωμάτωση σε συνδυασμό με την εφαρμογή κατάλληλου εξειδικευμένου προγράμματος. Πρέπει να υπάρχουν διαθέσιμες εναλλακτικές δομές και προγράμματα για την κάλυψη αυτής της ανάγκης.

Προκειμένου για παιδιά προσχολικής ηλικίας αυτό στοχεύει σε μία αντιμετώπιση στηριγμένη στο σπίτι, με παράλληλη ένταξη του παιδιού στον παιδικό σταθμό, το νηπιαγωγείο ή σε εξειδικευμένα κέντρα ημέρας και ταυτόχρονη εκπαίδευση και στήριξη της οικογένειας. Για να μπορέσουν οι δομές αυτές να ανταποκριθούν στη σημαντική αυτή εργασία που επεκτείνεται πέρα από τη διάγνωση πρέπει να έχουν επιπλέον κατάλληλη και επαρκή στελέχωση.

Καθώς μεγαλώνουν τα παιδιά, προτεραιότητα πρέπει δοθεί στη θέση, ότι το κάθε παιδί πρέπει να έχει το σχολείο του και αργότερα το επαγγελματικό του ή προστατευμένο εργαστήριο. Είναι αναγκαία και σ' αυτό το επίπεδο η συνεργασία υπηρεσιών στην πράξη και η διασύνδεση δομών Υπουργείων Παιδείας και Υγείας-Πρόνοιας για να φτάσουμε σε μία σύγχρονη και επαρκή αντιμετώπιση. Με βάση εμπειρίες που υπάρχουν από άλλες χώρες, όσο περισσότερο προχωρήσει η πρόσφορη οργάνωση σ' αυτό το επίπεδο τόσο περισσότερες περιπτώσεις θα έχουν μια καλή ένταξη και ενσωμάτωση, ανάλογα με την ηλικία τους και τις ιδιαιτερότητές τους.

Παράλληλα πρέπει να προωθηθεί η οργάνωση ενός συστήματος παρέμβασης στην κρίση, που θα γίνεται χωρίς υποχρεωτικά την απομάκρυνση του ατόμου από την οικογένεια. Στην ανάπτυξη ενός τέτοιου προγράμματος μπορούν να συνεργαστούν τα Ειδικά Κέντρα Εξειδικευμένης Περίθαλψης των Νοσοκομείων, τα Ιατροπαιδαγωγικά Κέντρα, τα Κέντρα Ψυχικής Υγείας και τα Ειδικά Κέντρα Κοινωνικής Ένταξης των Ατόμων με Διάχυτη Αναπτυξιακή Διαταραχή-Αυτισμό.

Σημαντική κρίνεται και η παρέμβαση στις περιπτώσεις που υπάρχει κρίση στην οικογένεια, η οποία έχει να αντιμετωπίσει σοβαρά προβλήματα που δεν έχουν σχέση με το αυτιστικό άτομο. Στις περιπτώσεις αυτές θα πρέπει να υπάρχει κάποια δομή η οποία θα φιλοξενήσει το άτομο με Αυτισμό, για όσο κρίνεται σκόπιμο, προκειμένου να αντιμετωπισθούν τα προβλήματα της οικογένειας.

Σύμφωνα με το άρθρο 9 του Ν. 2716/1999 για την αντιμετώπιση του προβλήματος και την διασφάλιση της διαβίωσης υπάρχει η δυνατότητα οργάνωσης, λειτουργίας «Μονάδων και Προγραμμάτων Ψυχοκοινωνικής Αποκατάστασης», όπως ξενώνες οικοτροφεία, προστατευμένα διαμερίσματα. Οι δομές αυτές είναι για τις περιπτώσεις όπου δεν υπάρχει οικογένεια, γι αυτές που έχουμε απόρριψη του παιδιού και εγκατάλειψη, για τις περιπτώσεις που η οικογένεια δεν είναι σε θέση να φροντίσει το παιδί της και όταν το ενήλικο άτομο πλέον χρειάζεται αυτόνομη διαβίωση. Η ύπαρξη Ξενώνων κρίνεται απαραίτητη και στις περιπτώσεις που τα Κέντρα Θεραπείας—Εκπαίδευσης Παιδιών και Εφήβων είναι μακριά από τον τόπο διαμονής τους.

Πολύ σημαντική επίσης είναι η δημιουργία των προϋποθέσεων για την οργάνωση του ελεύθερου χρόνου των ατόμων με αυτισμό και των οικογενειών

Ένα Πακέτο Οδηγιών για την Πολιτική και τις Υπηρεσίες Ψυχικής Υγείας δημιουργήθηκε από τον Παγκόσμιο Οργανισμό Υγείας και αποτελεί μέρος του Προγράμματος Παγκόσμιας Δράσης για την Ψυχική Υγεία, που έχει σκοπό να βοηθήσει τους υπεύθυνους για τη χάραξη πολιτικής και το σχεδιασμό των υπηρεσιών να εφαρμόσουν στα Κράτη Μέλη τις προτάσεις της Έκθεσης για την Παγκόσμια Υγεία 2001 .

Ο Παγκόσμιος Οργανισμός Υγείας επιδιώκει μια τεκμηριωμένη, βάσει στοιχείων, δημόσια συζήτηση για τα θέματα ψυχικής υγείας ώστε, σταδιακά, “να διασφαλίσει ότι η γενιά μας θα είναι η τελευταία που επιτρέπει στην ντροπή και το στίγμα να υπερτερούν της επιστήμης και της λογικής”.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Η έννοια του κοινωνικού αποκλεισμού τονίζει το δυναμικό χαρακτήρα της κοινωνικής μειονεξίας, παραπέμποντας στο γεγονός ότι είναι οι διαδικασίες και οι μηχανισμοί αυτοί που δημιουργούν τον κοινωνικό αποκλεισμό και ότι διάφορες αποστερήσεις δεν μπορούν να αποδίδονται απλά σε προσωπικές ατυχίες ή στην ανικανότητα των ατόμων που βιώνουν την κοινωνική μειονεξία. Ακόμα και όταν υφίστανται αυτές οι ατυχίες ή οι ανικανότητες δεν μπορεί μόνο το άτομο να «ενοχοποιείται» για την κατάσταση στην οποία έχει περιέλθει. Μορφή κοινωνικού αποκλεισμού αποτελεί, πάντως, και η αυτό -περιθωριοποίηση, ο αυτό - αποκλεισμός, η απομόνωση μίας κοινωνικής ομάδας όταν αντιμετωπίζει τη συνεχιζόμενη εχθρότητα από το κοινωνικό σύστημα στο οποίο είναι ενταγμένη.

Ο κοινωνικός αποκλεισμός αποτελεί χαρακτηριστικό της κοινωνίας στο βαθμό που υπάρχουν φυλετικές διακρίσεις, ανισότητες μεταξύ τω δύο φύλων ή άλλες μορφές διακρίσεων και ανισοτήτων, στο βαθμό που οι αγορές μέσω των οποίων τα άτομα κερδίζουν τους απαραίτητους οικονομικούς πόρους για την επιβίωση τους είναι καταταμημένες και στο βαθμό που τα δημόσια αγαθά είναι ημικρατικά.

Τα αίτια του κοινωνικού αποκλεισμού αναζητούνται στις νέες οικονομικές και κοινωνικές συνθήκες οι οποίες τείνουν να αποκλείουν κάποιες ομάδες από τις ευκαιρίες: η μόνιμη ανεργία και, ιδίως η μακροχρόνια ανεργία, ο αντίκτυπος της βιομηχανικής αλλαγής σε μη ειδικευμένους εργαζόμενους, η εξέλιξη των οικογενειακών δομών και παρακμή των παραδοσιακών μορφών αλληλεγγύης, η αύξηση του ατομικισμού και η παρακμή των παραδοσιακών αντιπροσωπευτικών θεσμών, οι νέες μορφές μετανάστευσης, ιδιαίτερα η παράνομη μετανάστευση και οι μετακινήσεις του πληθυσμού. Όλα αυτά τα φαινόμενα συνδέονται μερικές φορές με παραδοσιακές μορφές φτώχειας που συγκεντρώνονται σε παρακαμάζουσες αστικές ή σε αγροτικές περιοχές οι οποίες υπολείπονται της γενικής προόδου.

Ο κοινωνικός αποκλεισμός συνίσταται από διάφορους τύπους αποκλεισμού που μεγιστοποιούν ή ελαχιστοποιούν την ένταση του φαινομένου και την ευπάθεια των κοινωνικών σε αυτό. Στην παραπάνω εργασία αναπτύχθηκε παρουσιάζεται ο οικονομικός αποκλεισμός, ο αποκλεισμός από την αγορά εργασίας, ο πολιτισμικός αποκλεισμός, ο πολιτικός αποκλεισμός, ο θεσμικός αποκλεισμός, η κοινωνική απομόνωση, ο χωρικός αποκλεισμός, ο φυσικός αποκλεισμός και ο αποκλεισμός ως αποτέλεσμα ιδιαίτερων ατομικών χαρακτηριστικών.

Ο χωρικός προσδιορισμός και ιδιαίτερα η διαβίωση σε μία κοινωνικά αποκλεισμένη περιοχή είναι σημαντική για την κατανόηση των σχέσεων εξουσίας και τη συμμετοχή σε πολιτικές διαδικασίες. Η ένταξη και η ενεργός συμμετοχή του ατόμου στην τοπική κοινωνία εξαρτάται από ένα μεγάλο αριθμό παραγόντων που λειτουργούν σε διαφορετικά επίπεδα και αλληλοεπηρεάζονται. Σε αυτούς περιλαμβάνονται τα ατομικά χαρακτηριστικά, σημαντικά γεγονότα της ζωής του ατόμου, χαρακτηριστικά του τόπου κατοικίας και οι διαθέσιμες κοινωνικές υπηρεσίες.

Η περιορισμένη προσβασιμότητα σε υπηρεσίες και ευκαιρίες λόγω της μερικής ή καθολικής αδυναμίας κινητικότητας σε μία κοινωνία περιορίζει τη συμμετοχή ατόμων ή και ολόκληρων κοινωνικών ομάδων στην οικονομική, κοινωνική και πολιτισμική ζωή μίας τοπικής κοινωνίας. Η έλλειψη δυνατότητας πρόσβασης είναι ένα βασικό συστατικό του αποκλεισμού, που επηρεάζει πολλές διαστάσεις του. Για τους ανθρώπους με περιορισμένη φυσική κινητικότητα, η δυνατότητα πρόσβασης σε ευκαιρίες και οι υπηρεσίες μειώνεται σοβαρά. Οι δυσκολίες μετακίνηση μπορεί να είναι ένα βασικό εμπόδιο στην απασχόληση, ιδιαίτερα στις περιπτώσεις, όπου οι χώροι μεγάλης απασχόλησης είναι τοποθετημένοι έξω από τις περιοχές μεγάλης ανεργία.

Τα άτομα, που υφίστανται τον κοινωνικό αποκλεισμό ή απειλούνται από αυτόν, εντοπίζονται, συνήθως, ανάμεσα σε ευπαθείς ομάδες αλλά και σε πολυπληθείς κοινωνικές κατηγορίες. Γνωστότερες ομάδες που απειλούνται από κοινωνικό αποκλεισμό είναι οι γυναίκες, οι νέοι άνεργοι και, μάλιστα, οι μακροχρόνια άνεργοι, τα μέλη μονογονεϊκών οικογενειών, οι αναλφάβητοι και ανεπάγγελτοι, οι ηλικιωμένοι, οι μετανάστες και πρόσφυγες, τα μέλη μειονοτικών ή ομάδων, τα άτομα με αναπηρίες οι κάτοικοι απομακρυσμένων περιοχών, οι άστεγοι, οι υπό απεξάρτηση χρήστες ψυχοτρόπων ουσιών, οι οροθετικοί, οι ανήλικοι παραβάτες, οι φυλακισμένοι ή οι αποφυλακισμένοι.

Η κατάσταση του κοινωνικού αποκλεισμού σχετίζεται στενά με την τοπική κοινωνία στην οποία κατοικεί το άτομο. Ένα άτομο είναι κοινωνικά αποκλεισμένο εάν καθώς κατοικεί εντός των χωρικών ορίων μιας τοπικής κοινωνίας δεν συμμετέχει στις συνήθεις δραστηριότητες των πολιτών αυτής της τοπικής κοινωνίας

Το περιεχόμενο του κοινωνικού αποκλεισμού εξαρτάται από τον τρόπο με τον οποίο οι κάτοικοι και οι φορείς μιας περιοχής διαμορφώνουν τα κριτήρια, την ιδεολογία και κυρίως τις πρακτικές αξιοποίησης των τοπικών ιδιαιτεροτήτων.

Η έννοια της τοπικής ανάπτυξης περιλαμβάνει όλες τις πρωτοβουλίες που αποσκοπούν στην τόνωση της οικονομικής δραστηριότητας μίας περιοχής τόσο μέσω των δημοσίων οργανισμών όσο και μέσω των επιχειρήσεων του ιδιωτικού ή του κοινωνικού τομέα. Σκοποί της είναι: α) η ενθάρρυνση επιχειρηματικού πνεύματος, των γνώσεων, των

ικανοτήτων διαχείρισης και του πολιτιστικού υποβάθρου των τοπικών παραγόντων, β) η ανάδειξη και η εκμετάλλευση των τοπικών πόρων για τη δημιουργία απασχόλησης, γ) η προώθηση της ανάπτυξης και της δημιουργίας επιχειρήσεων και δ) η δημιουργία δικτύων συνεργασίας μεταξύ ατόμων και φορέων για το συνδυασμό της δράσης και το συντονισμό των ενεργειών τους.

Όλες οι σύγχρονες θεωρητικές και εμπειρικές μελέτες δίνουν έμφαση στην ενδογενή ανάπτυξη στο πλαίσιο ανοικτών οικονομιών και συνεκτιμούν τις εξωτερικές επιδράσεις. Το βασικό θέμα που τίθεται είναι η φύση της τοπικής ανάπτυξης στο πλαίσιο της ανοικτής, παγκοσμίας οικονομίας. Στο νέο αυτό πλαίσιο η ενδογενής ανάπτυξη σημαίνει: α) ικανότητα μετασχηματισμού του τοπικού κοινωνικοοικονομικού συστήματος, β) ικανότητα αντίδρασης στις εξωτερικές επιδράσεις, γ) προώθηση της κοινωνικής πληροφόρησης και δ) ικανότητα εισαγωγής ειδικών μορφών κοινωνικής ρύθμισης σε τοπικό επίπεδο.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Ελληνική και Ξενόγλωσση βιβλιογραφία

- Attwood Tonny, Σύνδρομο Asperger – Οδηγός για γονείς και ειδικούς, εκδόσεις ΣΑΒΒΑΛΑΣ, Αθήνα, 2004.
- Jordan Rita, Η εκπαίδευση παιδιών και νεαρών ατόμων με αυτισμό, Ε.Ε.Π.Α.Α., Οδηγός Νο 10 UNESCO, 1997.
- Kenyon, S., Lyons, G. and Rafferty J, Transport and social exclusion: investigating the possibility of promoting inclusion through virtual mobility, Transport Policy, Vol. 10, No.1, pp. 207 – 219, 2002
- Lenoir René, "Les *exclus*, un français sur dix", Paris ed. Le Seuil, 1974
- Rodgers, G., Gore, C. and Figueiredo, J., "Social Exclusion: Rhetoric, Reality, Responses", Institute of International Labour Studies, Geneva, 1995
- Schopler Eric, Εγχειρίδιο Επιβίωσης Γονέων, Ε.Ε.Π.Α.Α., Αθήνα, 1995.
- Temple Grandin, Διάγνωση: ΑΥΤΙΣΜΟΣ, εκδόσεις ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ, Αθήνα, 1995.
- Wing Lorna, Το Αυτιστικό Φάσμα, Ε.Ε.Π.Α.Α., Αθήνα, 2000.
- Αμήρα Άννα, Χρονίως πάσχοντες και κοινωνικός αποκλεισμός, δημοσιευμένο στο Έκθεση για το Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο: Διαστάσεις του κοινωνικού αποκλεισμού στην Ελλάδα, έκδοση ΕΚΚΕ, τ. Β', Αθήνα, 2000.
- Βενιζέλου Ε., Τσίλη Σ. Η προστασία των εργαζομένων στο χώρο της εργασίας τους. Το ζήτημα της σεξουαλικής παρενόχλησης, δημοσιευμένο στο Έκθεση για το Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο: Διαστάσεις του κοινωνικού αποκλεισμού στην Ελλάδα, έκδοση ΕΚΚΕ, Αθήνα, 2005.
- Γιωτοπούλου – Μαραγκοπούλου Αλ., Η ιστορική στροφή του Συμβουλίου Επικρατείας προς πραγματική ισότητα – Σχόλιο στις αποφάσεις ΟΛΣΕ 1933/98 και 1917-1929/98, ΤΟ ΣΥΝΤΑΓΜΑ (Το Σ) 4/1998

- Θανοπούλου Μαρία, Φρονίμου Έμμου, Τσίλιμιγκάκη Βίνα. Αποφυλακιζόμενες γυναίκες: Το δικαίωμα στην επαγγελματική επανένταξη, εκδόσεις ΣΑΚΚΟΥΛΑ, Αθήνα, 1997
- Ιωσηφίδης Θ. και Παπαδόπουλος Α., Φτώχεια και κοινωνικός αποκλεισμός στον αγροτικό χώρο” στο Παπαδόπουλος Α. (επιμέλεια) Η Ανάπτυξη σε μια Πολυλειτουργική Ύπαιθρο. Αθήνα: GUTENBERG. Αθήνα, 2004
- Καβουνίδη Τζένης, Κοινωνικός αποκλεισμός: Έννοια, κοινοτικές πρωτοβουλίες, Ελληνική εμπειρία και διλήματα πολιτικής, δημοσιευμένο στο Έκθεση για το Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο: Διαστάσεις του κοινωνικού αποκλεισμού στην Ελλάδα, έκδοση ΕΚΚΕ, τ. Β’, Αθήνα, 2007.
- Καβουνίδη, Τ., Κοινωνικός Αποκλεισμός: Έννοια, Κοινοτικές Πρωτοβουλίες, Ελληνική Εμπειρία και Διλήματα Πολιτικής, στο Διαστάσεις του Κοινωνικού Αποκλεισμού στην Ελλάδα, Τόμος Α’, Εκδόσεις Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών, Αθήνα, 1996
- Κοσμάτου Κων., Κοινωνικός αποκλεισμός. Ρυθμίσεις, προβλέψεις και πρακτικές στο χώρο των Ατόμων με Ειδικές Ανάγκες στην Ελλάδα, περιοδικό «Ποινική Δικαιοσύνη», Αθήνα, 2001.
- Κοτζαμάνης Βύρων «Εισαγωγή στις μεθόδους κοινωνικής έρευνας», Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Θεσσαλίας, Βόλος, 2002.
- Λαμπριανίδης Λ., Οικονομική Γεωγραφία: Στοιχεία θεωρίας και εμπειρικά παραδείγματα, εκδόσεις ΠΑΤΑΚΗ, Αθήνα, 2001.
- Λυδάκη Άννα, Οι τσιγγάνοι στην πόλη: Μεγαλώνοντας στην Αγία Βαρβάρα, εκδόσεις ΚΑΣΤΑΝΙΩΤΗΣ, Αθήνα, 1988
- Ματσαγγάνης, Μ. Η κοινωνική αλληλεγγύη και οι αντιφάσεις της. Ο ρόλος του ελάχιστου εγγυημένου εισοδήματος σε μια σύγχρονη κοινωνική πολιτική, Εκδόσεις ΚΡΙΤΙΚΗ, Αθήνα, 2004
- Μουσούρου, Λ., Κοινωνικός Αποκλεισμός και Κοινωνική Προστασία, στο Κοινωνικός Αποκλεισμός: Η Ελληνική Εμπειρία, Εκδόσεις GUTENBERG, Αθήνα, 1998.
- Νικολαΐδου Σ., Ο αποκλεισμός ατόμων με ειδικές ανάγκες από τον ελληνικό αστικό χώρο, «Διαστάσεις του κοινωνικού αποκλεισμού στην Ελλάδα –

- Κύρια θέματα και προσδιορισμός προτεραιοτήτων πολιτικής. Έκθεση για το Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο», τόμος Α', έκδοση ΕΚΚΕ, Αθήνα, 1996.
- Νότας Στέργιος, Το Φάσμα του Αυτισμού – Διάχυτες Αναπτυξιακές Διαταραχές, Υπουργείο Παιδείας – Ε.Π.: Ε.Π.Ε.Α.Ε.Κ- Σύλλογος Γονέων Κηδεμόνων και Φίλων Αυτιστικών Ατόμων Ν. Λάρισας, Λάρισα, 2005.
  - Παπαδοπούλου, Δ., Η φύση του κοινωνικού αποκλεισμού στην ελληνική κοινωνία, στο Φτώχεια και Κοινωνικός Αποκλεισμός, Εκδόσεις ΕΞΑΝΤΑΣ, Αθήνα, 2004.
  - Παπαδοπούλου, Δ., Η φύση του κοινωνικού αποκλεισμού στην ελληνική κοινωνία», στο Φτώχεια και Κοινωνικός Αποκλεισμός, Εκδόσεις ΕΞΑΝΤΑΣ, Αθήνα, 2004
  - Πετράκος Γ. και Οικονόμου Δ., Αναπτυξιακές Προτάσεις για το Νομό Λάρισας, Ανάθεση: Περιφερειακό Ταμείο Ανάπτυξης Θεσσαλίας. Λάρισας, 2005
  - Ροζανβαλόν, Π., Το νέο κοινωνικό ζήτημα. Επανεξετάζοντας το κράτος πρόνοιας, Εκδόσεις ΜΕΤΑΙΧΜΙΟ, Αθήνα, 1995
  - Συμεωνίδου Χάρη, Ο αποκλεισμός των γυναικών από την αγορά εργασίας, δημοσιευμένο στο Έκθεση για το Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο: Διαστάσεις του κοινωνικού αποκλεισμού στην Ελλάδα, έκδοση ΕΚΚΕ, Αθήνα, 2005
  - Τσαούση – Χατζή Ασπασία, Φεμινισμός και Δίκαιο περιοδικό Επιστήμη και Δίκαιο τεύχος 1. Αθήνα, 1998.
  - Τσιάκαλος, Γ., Κοινωνικός Αποκλεισμός: Ορισμοί, Πλαίσιο και Σημασία, στο Κοινωνικός Αποκλεισμός: Η Ελληνική Εμπειρία, Εκδόσεις GUTENBERG, Αθήνα, 1988.
  - Χρονάκη Ζώγια, Συνταγματική ισότητα και γυναικεία ταυτότητα, Εισήγηση στο Συνέδριο με θέμα: « Το φύλο των δικαιωμάτων » του Κέντρου Γυναικείων Ερευνών και Μελετών «ΔΙΟΤΙΜΑ», εκδόσεις ΝΕΦΕΛΗ, Αθήνα 1999

2. *Βιβλιογραφία από Διεθνείς Οργανισμούς*

- Margaret Cooper και Dianne Temby, εργασία, που παρουσιάστηκε, για λογαριασμό της οργάνωσης “Women with disabilities”, Australia (WWDA) [γυναίκες με αναπηρίες], στο “National women’s health network conference” [εθνική διάσκεψη του δικτύου για τη γυναικεία υγεία], που έγινε στη Canberra, από τις 17 έως τις 19 Νοεμβρίου του 1995. Copyright WWDA 1995.
- ΕΣΥΕ στατιστικά στοιχεία από την Έρευνα Απασχόλησης Εργατικού Δυναμικού του 1992, Αθήνα, 1993
- Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών, 1994; Κανονισμοί για την εξίσωση των Ευκαιριών για τους Ανθρώπους με Αναπηρίες. Υιοθετήθηκε από τον ΟΗΕ στην 48η γενική του συνέλευση στις 20 Δεκεμβρίου 1993 (Απόφαση 48/96) και ιδιαίτερα τις παραγράφους 17 και 18 του εισαγωγικού κειμένου.
- Πρακτικά Διεθνούς Συμποσίου, Σύλλογος Γονέων Κηδεμόνων και Φίλων Αυτιστικών Ατόμων Ν. Λάρισας, Το Παζλ του Αυτισμού, Λάρισα, 2004.
- Χλέτσος, Μ., Φτώχεια – Κοινωνική Προστασία και Εργασία: Η περίπτωση τεσσάρων ευρωπαϊκών κρατών, Κείμενα Εργασίας, Νο. 10, Παρατηρητήριο Απασχόλησης Ερευνητική Πληροφορική Α.Ε., Αθήνα. 2003
- Ψυχική Υγεία : Νέα Αντίληψη, Νέα Ελπίδα, Π.Ο.Υ. Έκθεση για την Παγκόσμια Υγεία 2001, Υπουργείο Υγείας και Κοινωνικής Αλληλεγγύης, Αθήνα, 2002.

3. *Διαδίκτυο*

- Dina Agora, μετάφραση Ντόρας Δημητρακοπούλου, Οι γυναίκες με αναπηρία ζητούν το λόγο, διαθέσιμο μέσω διαδικτύου :
<http://www.disabled.gr/lib/?p=7022>, στις 5/2/10
- Δαλακώνη Κερασία, ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΔΗΜΟΥ ΛΑΡΙΣΑΣ, διαθέσιμο μέσω διαδικτύου :
<http://www.larissa-dimos.gr/larissa/npdd/OKP/OKP.shtm#1>, στις 5/2/10

- Ευρωπαϊκή Επιτροπή (1998), « Έκθεση σχετικά με την εφαρμογή της σύστασης 92 / 441 / ΕΟΚ της 24ης Ιουνίου 1992 και σχετικά με τα κοινά κριτήρια που αφορούν την επάρκεια πόρων και παροχών στα συστήματα κοινωνικής προστασίας», Βρυξέλλες Ευρωπαϊκή Επιτροπή (1998), «Ομάδα υψηλού κινδύνου για την οικονομική και κοινωνική επίδραση της βιομηχανικής αλλαγής», διαθέσιμο μέσω διαδικτύου: www.europa.eu.int/comm/socdial/gyllenhamer/gyllen_elpdf, στις 5/2/10
- ΝΕΛΕ Λάρισας, διαθέσιμο μέσω διαδικτύου : <http://www.nele-lar.gr/nele.htm>, στις 5/2/10
- Περιφέρεια Θεσσαλίας, ΕΣΠΑ 2007 – 2013, διαθέσιμο μέσω διαδικτύου www.thessalia.gr , στις 5/2/10